

”Aldrig mina döttrar”

*En studie om attityder till kvinnlig omskärelse
bland etiopier och eritreaner i Sverige*

Sara Johndotter
Rishan Aregai
Aje Carlbom
Kontie Moussa
Birgitta Essén

Rädda Barnen

Save the Children Sweden

”Aldrig mina döttrar”

En studie om attityder till kvinnlig omskärelse
bland etiopier och eritreaner i Sverige

av Sara Johndotter, Rishan Aregai
Aje Carlbom, Kontie Moussa
och Birgitta Essén

Rädda Barnen kämpar för barns rättigheter.
Vi väcker opinion och stöder barn i utsatta situationer
i Sverige och i världen.

Vår vision är en värld där alla barns rättigheter är tillgodosedda.
Det är en värld där varje barn uppskattas och respekteras, där alla
barn har inflytande och där alla barn och möjligheter och framtidstro.

Rädda Barnen ger ut böcker och rapporter för att sprida kunskap om
barns förhållanden, ge vägledning och inspirera till nya tankar och diskussioner.
Du kan beställa våra publikationer genom att ta direktkontakt med oss,
eller genom att gå in på vår bokhandel på Internet, www.rb.se/bokhandel.

© Rädda Barnen 2005

ISBN 91-7321-161-3
Artikelnummer 3203

Författare: Sara Johndotter, Rishan Aregai, Aje Carlbom, Kontie Moussa och Birgitta Essén
Projektledare: Roya Saniei och Anna Frenning
Produktion: Anna-Carin Carlsson
Form: Ulla Ståhl
Omslagsfoto: Ella Frenning
Tryck: Elanders Info logistics Väst AB 2005
Upplaga I

Innehåll

Förord	5
Inledning	7
Studiens bakgrund	7
Metod	7
Validitet: Kan vi lita på intervjupersonernas utsagor?	8
Tendens: På vilket sätt påverkas intervjupersonernas svar av vilka intervjuarna är?	10
Generaliserbarhet: Kan man säga något om större grupper utifrån intervjuer med ett fåtal?	11
1. Kvinnlig omskärelse: många traditioner	13
Omskärelse eller stympning?	13
Definition och klassifikation	14
Kvinnlig omskärelse: var i världen?	15
Medicinska risker	17
Historisk bakgrund	19
Kvinnlig omskärelse och religion	20
Förklaringsmodeller	23
Varför kvinnlig omskärelse? Inifrån-förklaringar (emic)	23
Varför kvinnlig omskärelse? Utifrån-analyser (etic)	25
2. Kvinnlig omskärelse i Etiopien och Eritrea	30
Etiopien: en kortfattad bakgrund	30
Kvinnlig omskärelse i Etiopien	30
Eritrea: en kortfattad bakgrund	32
Kvinnlig omskärelse i Eritrea	32
Lagstiftning och kvinnlig omskärelse i Eritrea och Etiopien	34
3. Etiopier och eritreaner i Sverige	35
Uppfattningar om traditionella motiv till kvinnlig omskärelse	35
Tystnad och tabu	36
En "bra flicka": det traditionella kvinnoidealet	37
Oskuldens traditionella betydelse	40
Omskärelsens roll för skapandet av en "bra flicka"	41
Dämpandet av den kvinnliga sexualiteten	42
Traditionens betydelse: det självklara med omskärelse	44
Socialt tryck	45
Kvinnornas sfär	48
Kvinnlig omskärelse: manssamhällets förtryck?	49
Intervjupersonernas egna synpunkter på kvinnlig omskärelse	51
"Vi gör inte som dom"	54
Kvinnlig omskärelse och egna barn	56
Syn på svenska lagen	60
Förändringar	62
Förändring i Eritrea och Etiopien	62
Generationsskillnad	65
Oskuldens förlorade betydelse	66
Frånvaro av mening: "Är det oviktigt så varför ska man göra det?"	71
Sorg över en förlorad del av sexualiteten	72

I Sverige	78
Om omskärelse i Sverige	78
Risk vid hemresa?	83
Migration och integration	86
Massmedias bild av kvinnlig omskärelse	87
Förebyggande arbete	88
4. Den offentliga diskussionen om kvinnlig omskärelse i Sverige	90
Svensk lagstiftning	90
Lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor	90
Socialtjänstlagen	92
Andra lagar	93
Förebyggande arbete	93
Göteborgsprojektet	93
Socialstyrelsens uppdrag 1998–2001	94
Socialdepartementets nationella handlingsplan 2003	94
RISK och Idil-projektet	94
SIMKO	95
Kvinnlig omskärelse – i Sverige?	95
Misstänkta fall i Sverige	95
Några fallbeskrivningar	98
Konsensus i Sverige om att könsstympning är ett allvarligt brott	100
Somalier i Sverige	101
Massmedias roll	108
Övertygelsen om en upprätthållen sedvänja	108
Reportaget ”De glömda flickorna”	110
Den offentliga diskussionen om kvinnlig omskärelse i Danmark – en jämförelse	111
Massmedias framställning har betydelse	114
Författarnas avslutande kommentarer	117
Referenser	119

Förord

Hur många flickor som könsstympas runt om i världen varje år är det självklart ingen som vet, men en siffra som ofta nämns är ungefär två miljoner. Följderna för den som utsätts varierar, beroende på vilken form av ingrepp det rör sig om, och under vilka omständigheter det utförs. Att det för många leder till ett livslångt lidande och besvär är mångfaldigt omvittnat. I artikel 24 i Barnkonventionen åtar sig konventionsstaterna att vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder för att avskaffa traditionella sedvänjor som är farliga för barns hälsa. Formuleringen syftar bland annat på kvinnlig könsstympning. Uttryckliga lagförbud finns i många länder, men inte i alla. Kampen för att avskaffa sedvänjan pågår världen över, både på de platser där den funnits länge, och i de länder där flyktingar och immigranter från dessa platser finns.

I Sverige finns stora grupper som härstammar från länder där könsstympning praktiseras, såsom Somalia, Etiopien och Eritrea. Även i Sverige pågår arbete med att motverka könsstympning inom de grupper som själva är främst berörda av problemen. Organisationer som RISK (Riksföreningen stoppa kvinnlig könsstympning) och SIMKO (Svenska informatörer mot kvinnlig omskärelse) består till övervägande del av kvinnor från Somalia, Etiopien och Eritrea som arbetar med att informera och påverka andra med samma bakgrund att överge sedvänjan. Rädda Barnen samarbetar med dessa organisationer i nätverk, för samtal och medverkar i seminarier. Samtidigt strävar vi efter att öka vår kunskap om situationen i Sverige när det gäller kvinnlig könsstympning.

Den här rapporten är ett led i Rädda Barnens kunskapsuppbyggnad inom området. Den är en fristående forskarrapport, där författarna själva står för uppgifter och slutsatser. Ett forskarteam bestående av socialantropologen fil dr Sara Johnsdotter, hälsoinformatören Rishan Aregai, fil dr Aje Carlbom, forskaren Kontie Moussa, och förlossningsläkare och gynekolog med dr Birgitta Essén har med hjälp av intervjuer av män och kvinnor med eritreansk och etiopisk bakgrund, bosatta i Sverige, dokumenterat dessas inställning till kvinnlig könsstympning, eller kvinnlig omskärelse som forskningsteamet väljer att benämna det. Sara Johnsdotter skrev sin doktorsavhandling utifrån en studie av hur personer som flyttat till Sverige från Somalia ser på denna praktik.

Intervjuer med ett fyrtiotal män och kvinnor ger inte någon absolut bild av hur en hel grupp bestående av 15 000 personer tänker eller handlar. Ändå framträder en bild i rapporten, som tyder på att kvinnlig könsstympning är på stark tillbakagång bland i Sverige bosatta personer med etiopiskt och eritreanskt ursprung. Rapporten refererar även till Sara Johnsdotters tidigare rapport om personer hitflyttade från Somalia, vilket gör resonemangen mer generella än om det bara handlat om den nu intervjuade gruppen.

I rapporten görs även en genomgång av de ditintills gjorda polisanmälningarna om misstänkta fall av kvinnlig könsstympning. Vid genomgången visar sig endast en mycket liten del, ett par fall, vara av den arten att en könsstympning möjligen skulle kunna ha ägt rum. I inget av fallen har något sådant kunnat bevisas. Ändå fortsätter barnmorskor, familjevårdsteam, elever, lärare och föräldrar att fundera, undra, misstänka och vidareförmedla historier, om flickor som bor i Sverige, och som förs hem till föräldrarnas hemländer för att könsstympas under semestern. Dessa berättelser måste självklart också vägas in när vi funderar över hur vi bäst kan motverka könsstympning av flickor.

Forskarna har valt att fokusera på vad intervjupersonerna säger, och det som gått att bevisa när det gäller begångna brott, vilket alltså inte är mycket. De påstår inte att de vet mer än just det som de kunnat visa. Inte heller påstår de att det är oviktigt att fortsätta arbetet mot kvinnlig könsstympning, även om metoderna kanske ser olika ut beroende på hur ofta man tror att det förekommer.

Det verkar osannolikt att det inte skulle ha skett ett enda fall av kvinnlig könsstympning av en i Sverige boende flicka efter 1999 då lagen skrevs om. Efter det blev det förbjudet, inte bara som tidigare att utföra ingreppet i Sverige, utan även att medverka till att ett ingrepp sker utomlands på personer som är permanent bosatta i Sverige. I vilken omfattning detta sker, och vilken form av könsstympning som i så fall sker, kan ingen i dagens läge svara helt övertygande på.

I rapporten redogörs noggrant för det faktamaterial som använts och vilka metoder, resultat och resonemang som eventuella slutsatser eller förslag till slutsatser bygger på. Det är en kunnig rapport, som har mycket att ge alla som vill sätta sig in i frågan om kvinnlig könsstympning eller kvinnlig omskärelse. På Rädda Barnen använder vi oftast i officiella sammanhang den term som FN vanligen använder, kvinnlig könsstympning, KKS, eller Female Genital Mutilation, FGM. I samtal med personer som själva är berörda kan det vara mer respektfullt och användbart att använda den term de själva föredrar. Forskarnas har i rapporten anpassat sitt språkbruk till intervjupersonerna, och använder genomgående termen kvinnlig omskärelse.

På Rädda Barnen kommer vi att fortsätta arbetet med att motverka kvinnlig könsstympning såväl nationellt som internationellt. Det är ett arbete som kommer att behövas länge ännu, liksom kunskapsutveckling inom området. Vår kunskap blir heller aldrig färdig, eftersom verkligheten förändras ständigt. Befolkningsammansättningen ändras, nya grupper flyttar till Sverige, politiken förändras i ursprungsländerna, debatten och informationen pågår. Även den mer pessimistiska bilden av läget i Sverige visar att det stora flertalet föräldrar från områden där flickor så gott som alltid könsstympats väljer att inte göra det sedan de flyttat till Sverige. Det är en viktig bild att förmedla, eftersom den ger andra föräldrar mod och styrka att stå emot trycket från släktingar som kanske fortfarande vill upprätthålla sedvänjan. Men det är också viktigt att fortsätta lyssna till dem som hävdar att frågan ännu inte är på långt när löst, eftersom det kommer att krävas både engagemang och resurser länge ännu. Och behovet av fortsatt arbete spänner över ett brett fält från lagtillämpning, kunskap och attityder, sexualrådgivning, förlossningsvård, sjukvård – till integration, könsroller, ungdomskulturer och förälskelser.

Anna Frenning,
Programhandläggare, Rädda Barnen

Inledning

Studiens bakgrund

Den här studien initierades av Rädda Barnen 2003 i syfte att finna nya vägar att arbeta preventivt mot traditioner att omskära flickor. Då det inte finns några studier som undersökt hur grupperna svenska eritreaner och etiopier ser på kvinnlig omskärelse efter en tid i exil, valdes just denna inriktning för studien. En forskargrupp sammansattes, finansierad av Rädda Barnen och ett EU-projekt med bas i Rom (*Preventive measures combatting violence against children, adolescents and women*, Rome 2003–2004) inom ramen för EU:s Daphneprogram.

Forskargruppen har bestått av Sara Johnsdotter, fil dr i socialantropologi och forskare vid Lunds universitet, disputerad på frågan om kvinnlig omskärelse och svenska somaliers syn på denna praktik; Rishan Aregai, verksam som hälsoinformatör vid Region Skåne; Aje Carlbom, fil dr i socialantropologi vid Lunds universitet och deltagare i den forskargrupp som kartlade svensksomaliers syn på kvinnlig omskärelse; Kontie Moussa, forskare vid Samhällsmedicinska institutionen vid Lunds universitet och Universitetssjukhuset MAS; samt Birgitta Essén, med dr, förlossningsläkare vid Universitetssjukhuset MAS i Malmö och forskare som disputerat på frågor om reproduktiv hälsa bland kvinnor från Afrikas Horn i Sverige. När intervjumaterialet senare presenteras, kommer dessa personers initialer att användas för att markera vem som säger vad i intervjusituationen (S.J., R.A., A.C., K.M.).

Socialantropolog Maria Malmström vid Göteborgs universitet, som har kvinnlig omskärelse i Egypten som sitt forskningsfält, har granskat ett utkast av rapporten och lämnat värdefulla synpunkter. Hon är emellertid inte ansvarig för några uppgifter i rapportens slutliga version.

Metod

Trettiofyra bandade intervjuer gjordes med eritreanska och etiopiska män och kvinnor i Sverige under hösten, vintern och våren 2003–2004. De flesta intervjuerna utfördes i Stockholm, Göteborg och Malmö, men också personer från några mindre städer finns representerade i materialet. De allra flesta intervjuer gjordes med en intervjuperson som satt ensam med en, i några fall två, intervjuare. (När två intervjuare närvarade fungerade en av dem som tolk, då intervjupersonen talade bristfällig svenska.)

Varje intervju inleddes med att intervjupersonen fick ta del av ett A4-papper där studiens bakgrund och syfte samt forskargruppens deltagare presenterades. Här angavs också villkoren för intervjun: rätten till anonymitet, rätten att få avbryta intervjun närhelst man önskade och löfte om att få ta del av studiens resultat för den intresserade. Vid de tillfällen då intervjupersonen talade bristfällig svenska, översattes bladet av Rishan Aregai eller Kontie Moussa.

I några fall har intervjuer gjorts med två personer på samma gång, vilket skapar en speciell dynamik, då den ena ofta reagerar antingen positivt eller negativt på vad den andra personen säger. I ett fall gjordes en gruppintervju med ett tiotal etiopiska och eritreanska kvinnor. Kvinnorna var både kristna och muslimska.

Intervjuerna varierade mycket i längd. Allt från korta intervjuer (ca en halvtimme) till längre (upp till en och en halv timme) gjordes. Under tiden studien pågick träffades alla i forskargruppen i fortlöpande seminarier, där intervjuer och intervjuteman diskuterades. Intervjuerna transkriberades av transkriberare, kodades av Sara Johnsdotter och Birgitta Essén var för sig, och analyserades gemensamt av alla fem i forskningsgruppen.

De flesta intervjuer gjordes på svenska, några gjordes på andra språk med Rishan Aregai eller Kontie Moussa som tolkar. Båda har flerspråklig kompetens vad gäller olika språk som talas i Etiopien och Eritrea. Rishan Aregai och Kontie Moussa ansvarade för att det skulle bli ett brett urval av intervjupersoner vad gäller faktorer som ålder, etnisk bakgrund, grad av integration i Sverige och liknande. Men kontakter har också upprättats på andra sätt. Vi tackar RISK i Stockholm för hjälp att finna ytterligare intervjupersoner i Stockholmsområdet.

När det gäller forskning om kvinnlig omskärelse i västerländska länder kompliceras situationen av att praktiken är kriminaliserad. Går det att göra en intervjustudie och få sanningsenliga svar? Så här rapporterar exempelvis Svenska Dagbladet från en könsstymningskonferens i Malmö 2003:

Många talare hävdade att möjligheterna för en europeisk forskare att få ärliga svar om könsstymning är så gott som obefintliga. Det här är en verksamhet som pågår i det fördolda och invandrare är överlag medvetna om vilka starka reaktioner ett förespråkande av könsstymning väcker här [...].
(SvD, 6 september 2003)

Nedan kommer detta att diskuteras ytterligare. Det som vanligen ifrågasätts vid en studie av det här slaget är studiens validitet, tendens och generaliserbarhet – eller med andra ord: Kan vi lita på intervjupersonernas utsagor? Hur påverkas intervjupersonernas svar av vilka intervjuarna är? Och vad kan man säga om större grupper (här: eritreaner och etiopier i Sverige) utifrån intervjuer med ett fåtal?

Validitet:

Kan vi lita på intervjupersonernas utsagor?

Frågan om studiens validitet, eller tillförlitlighet, är helt central när man forskar om en illegal praktik som kvinnlig omskärelse. Den är speciellt viktig i det svenska samhället, där man under många år hävdat att svenskafrikaner fortsätter att omskära sina flickor i lönnedom. Utifrån en sådan föreställning om en upprätthållen – men hemlighållen – praktik, är det naturligt att fråga sig om inte intervjupersoner som säger sig vara motståndare till kvinnlig omskärelse helt enkelt ljuger sig igenom intervjuerna, särskilt med tanke på att det ingår icke-afrikanska intervjuare i forskningsgruppen.

En aspekt som talar emot att så skulle vara fallet, är att intervjuare med bakgrund i Etiopien och Eritrea har ingått i forskningsgruppen. En intervjuperson som eventuellt skulle ha avsikten att fullständigt duperas den svenska intervjuaren får mycket svårare att göra det med en etiopisk eller eritreansk landsman närvarande, då dessa sitter inne med kompetensen att genomskåda en skildring som är fabricerad.

Men det allra starkaste stödet för att studiens intervjumaterial har hög grad av validitet är dess grad av **koherens**, intervjuernas inre sammanhängande natur. Låt oss se på följande exempel, där en eritreansk kvinna i trettioårsåldern försöker tänka tillbaka på vad som fick hennes egen mamma att välja omskärelse för henne:

– Jag tror att våra mammor... de gjorde inte [omskärelse] med sitt medvetna. De gjorde när vi var bebisar... vi växte upp med sådant. Jag tror inte att de vet att de gjorde oss illa. Jag tror inte det.

Denna kvinna – som sade sig vara motståndare till kvinnlig omskärelse – skulle inte ha uttryckt sig på det sättet om hon ”egentligen” varit en förespråkare, men försökt dölja detta för intervjuaren. En sådan dupering klarar man kanske under en stund, men inte under en timmes intervju, med avstickare långt utanför den raka frågan om personens egen inställning till kvinnlig omskärelse. Ytterligare ett exempel är från en intervju med en fyrtioårig etiopisk kvinna som berättar om hur hon växte upp i en mindre grupp av protestanter:

S.J: – *Förekom omskärelse i den gruppen då?*

– Ja. Det är det som förvånar mig mest då nu när jag tänker tillbaka... Hur kommer det sig efter hundra år... på 1800-talet kom de första missionärerna. De visste liksom... det här måste ha pågått i deras närvaro liksom. De måste ha vetat att det pågår det här. De måste ha varit på fester efter omskärelse och låtsats att de inte har sett det.

S.J: – *Svenska missionärer?*

– Ja, svenska missionärer. Min morfars far var den förste som [konverterade och blev protestant]... Och den här omskärelsen kom ända tills mig. Det är fjärde generation. Jag blev förvånad... när jag tänkte efter... det här måste många ha sett. Men då när vi som föll offer för de här sederna kom till Sverige... det blev en kalabalik.

Det vi vill lyfta fram här är vilka uttryck intervjupersonerna oreflekterat använder när de talar om något helt annat än att de svarar på en fråga om huruvida de själva är förespråkare eller motståndare till kvinnlig omskärelse. Kvinnan ovan skulle inte (oreflekterat) använt uttrycket ”ända tills mig”, om det var så att hon också låtit omskära sina döttrar. Hennes ståndpunkt som klar motståndare, och hennes försäkran om att hon inte låtit omskära sina egna döttrar, styrks av hennes övriga berättelser som i sitt fokus behandlar andra frågor (som här, missionärernas roll) och att hon i förbifarten använder uttryck som ”vi som föll offer för de här sederna”.

På så sätt skapas en känsla av koherens, ett slags sammanhang, för intervjuaren: intervjun *hänger samman*. De olika delarna bekräftar varandra och skapar bilden av en ärlig och uppriktig person. Språkvetaren Charlotte Linde (1993) har visat hur vi på ett omedvetet plan hela tiden söker koherens i berättelser vi lyssnar på. När de olika delarna (orden, uttrycken, exemplen) inte är samstämmiga med varandra i en större helhet får vi känslan av att något är fel. Vi är då benägna att uppfatta personen som icke trovärdig. Det här är en omedveten process som vi ständigt är inbegripna i som lyssnare, och som leder till att vi intuitivt känner att vi ”vet” om vi ska uppfatta en person som ärlig och trovärdig eller inte. Det som kan upplevas som ett känslomässigt ställningstagande är i själva verket resultatet av en komplicerad men omedveten kognitiv process.

Validiteten i kvalitativa studier vilar i mångt och mycket på att intervjupersonerna skapar koherens under relativt långa intervjuer, något som i princip är omöjligt om man har för avsikt att ljuga om sin "sanna" ståndpunkt. (Som ett tankeexperiment kan man tänka sig in i hur svårt det skulle vara att tala sig varm för dödsstraff i en entimmesintervju, om det är så att man egentligen är motståndare till det.)

Alla intervjuare i gruppen uppfattade alla intervjupersoner som sanningsenliga och trovärdiga i sina berättelser om hur de upplevt och uppfattar fenomenet kvinnlig omskärelse. De manliga intervjuarna rapporterar dock ett undantag: den man som under den bandade intervjun inledde med att säga: *"Det är vår tradition. Jag vill hålla på den."* Denne person vände sig innan intervjun inleddes till den av intervjuarna som är av etiopisk härkomst, blinkade till honom och sade: "Nu ska jag chocka din kompis [intervjuaren med svensk bakgrund] lite grann". Talande nog är resten av intervjun inte koherent med detta första uttalande. Intervjun med honom diskuteras mer utförligt längre fram.

Tendens: På vilket sätt påverkas intervjupersonernas svar av vilka intervjuarna är?

En av de etiopiska männen som intervjuades var mycket kritisk till hur debatten om kvinnlig omskärelse har förts i Sverige och till hur aktörerna har förhållit sig till hela frågan:

– De har en väldigt fundamentalistisk attityd till hela frågan, vilket gör att de skrämmer de här människorna egentligen. För att de helt plötsligt känner sig som brottslingar när det är någonting som de har hållit på med och som har varit helt legitimt i flera tusen år.

Hans kommentar pekar på ett vidare faktum: flera av intervjupersonerna är tillräckligt gamla för att själva ha varit med om att låta omskära sina döttrar medan de ännu bodde i Eritrea eller Etiopien. Deras skildringar av detta, och hur de väljer att berätta om andra saker under intervjuerna, "färgas" naturligtvis av att intervjuaren, eller en av intervjuarna, är av svensk härkomst. Intervjupersonerna kommer att utgå ifrån att intervjuarna av svensk härkomst är motståndare till kvinnlig omskärelse, och de hamnar därmed automatiskt i en sits där de måste försvara eller be om ursäkt för att de en gång valde att låta omskära sina döttrar.

Vi har funnit spår av ett slags skamkänslor i en del av intervjuerna, en hållning som troligen inte skulle funnits där om dessa personer hade diskuterat samma frågor med till exempel tidigare grannar i Etiopien eller Eritrea, där det allmänt sett finns en större acceptans för kvinnlig omskärelse.

Risken för denna tendens i materialet har vi varit medvetna om redan innan intervjuerna inleddes. Varje intervju föregicks av att intervjupersonen fick tillgång till och möjlighet att diskutera presentationsbladet, där vi bland annat skrivit:

Genom att göra den här studien vill vi belysa frågan utifrån den kunskap som finns inom de grupper som bäst känner till kvinnlig omskärelse. Vi vill nå fram till en förståelse av varför många i Etiopien och Eritrea tycker att kvinnlig omskärelse är en värdefull tradition, och vi vill belysa hur eritreaner och etiopier i Sverige idag resonerar kring fördelar och nackdelar med

kvinnlig omskärelse. Vi vill nå insikt i hur man argumenterar, vare sig man är en förespråkare, motståndare eller osäker.

Det var ett uttalat mål för intervjuarna att förhålla sig så ”neutrala” som möjligt under intervjuerna, det vill säga att signalera att alla ståndpunkter hos intervjupersonerna var välkomna, utan att någon av oss skulle värdera eller bedöma dem moraliskt utifrån egna normer. Vi uppfattar att vi har lyckats väl med den ambitionen.

Även i det här avseendet har studien stärkts av Rishan Aregais och Kontie Moussas deltagande. De har inte bara deltagit som forskare med en oundgänglig kunskap om Eritrea och Etiopien och situationen för eritreaner och etiopier i Sverige, utan deras deltagande i forskargruppen har också klargjort för intervjupersonerna att en inifrånförståelse av fenomenet har eftersträvats i studien.

Generaliserbarhet: Kan man säga något om större grupper utifrån intervjuer med ett fåtal?

En vanlig invändning i samband med att resultat från kvalitativa studier presenteras är: ”Ni har ju bara talat med tjugo (tjugofem, trettio, etcetera) personer... Hur kan ni säga något om vad som pågår i stor skala, bland alla?”

Begreppet ”generaliserbarhet” hör egentligen ihop med kvantitativa studier, som enkätstudier, där man skickar samma enkät till exempelvis 1000 personer som blivit slumpvis utvalda. Det slumpvisa urvalet förväntas då göra resultaten representativa för hela gruppen, vilket gör studiens resultat generaliserbara. (Vallokalsundersökningar brukar hamna ganska nära de slutliga valresultaten.)

Inom kvalitativ forskning, till exempel en intervjustudie av det här slaget, bygger materialet på en mindre grupp personer som ”undersöks”, och utan ambitionen att intervjupersonerna ska utgöra en statistiskt representativ grupp (men man kan eftersträva ett brett urval). I stället för generalisering eftersträvas **kontextualisering**: att sätta in en fråga, en erfarenhet, ett synsätt, i ett större sammanhang. En enskild individs erfarenhet blir begriplig utifrån att hela sammanhanget lyfts fram. Om man har lyckats bra finns sannolikt en viss generaliserbarhet: man fångar något som berättar något utöver vad just de tillfrågade har förmedlat.

Intervjupersonerna i den här studien är en heterogen grupp när man ser på bakgrundsfaktorer: gruppen omfattar män och kvinnor, personer från tjugofemårsåldern till sjuttioårsåldern, med olika etnisk bakgrund och olika religiös tillhörighet, ursprungligen från stad och landsbygd, med olika utbildning, sammanlagd tid i Sverige och grad av integration. Likväl finns gemensamma nämnare: alla intervjupersoner är födda i Etiopien eller Eritrea och har åtminstone delvis vuxit upp i samhällen där kvinnlig omskärelse har accepterats av de flesta i omgivningen, och av många setts som ett normalt och bra ingrepp för flickor. De har alla migrerat och bor nu i Sverige. De allra flesta har mött skildringar av kvinnlig omskärelse (könsstympning) i svenska massmedia, i skolan eller på arbetsplatser i Sverige. De delar en gemensam erfarenhet i just detta. När vi återger vad dessa personer har upplevt och tänkt när det gäller kvinnlig omskärelse, så är sannolikheten stor att deras erfarenhet, på ett mer generellt plan där man ser bortom detaljerna, inte är unik.

Den som läser denna rapport och jämför den med en liknande studie som gjordes bland svenska somalier (Johnsdotter et al. 2000) kommer att se att helt andra teman stod i fokus bland somalier i Sverige, trots att frågeställningen var densamma: hur ser man på kvinnlig omskärelse efter en tid i Sverige? Det finns faktorer som förklarar denna skillnad: logiken kring fenomenet kvinnlig omskärelse är traditionellt en helt annan i Somalia, än den logik som traditionellt finns på olika platser i Etiopien och Eritrea. Dessutom är somalier en relativt ny grupp i Sverige (de flesta kom på 90-talet), medan många eritreaner och etiopier har bott i Sverige sedan 70-talet. Men den generella olikheten mellan vilka teman som lyftes fram av somalierna å ena sidan, och eritreaner och etiopier å den andra, ger oss en bild av att vi med den här studien har fångat något mer generellt än exakt vad detta fyrtiotal personer med bakgrund i Etiopien och Eritrea har förmedlat. I rapporten kommer emellanåt material som gäller somalier i Sverige att vävas in i resonemangen, för att bredda bilden och skapa förutsättningar för vissa jämförelser.

I kvalitativa studier brukar man tala om att det uppstår en ”teoretisk mättnad”. När ett visst antal intervjuer har gjorts uppkommer inte längre fler variationer på ett visst tema. Ofta säger man att materialinsamlandet är över när denna ”mättnad” har uppstått. Mer vardagligt kan man säga att mättnaden uppstår när intervjuerna inte längre överraskas; då de har känslan av att de ”har hört det förut”. Även om varje intervju är unik, så återkommer infallsvinklar, åsikter och liknande och uppvisar likheter med vad som sagts i tidigare intervjuer. I den inbördes likheten mellan de olika intervjuerna finns generaliserbarheten.

I. Kvinnlig omskärelse: många traditioner

Ofta talar man om kvinnlig omskärelse, eller könsstympling, som om det vore en och samma tradition överallt där det förekommer. I själva verket är variationen enorm mellan olika folkgrupper – och också inom folkgrupper – när det gäller varför ingreppet görs och vad som görs. I detta första bakgrundsavsnitt kommer bland annat dessa frågor att diskuteras: benämningar på ingreppet (*omskärelse* eller *könsstympling*?), fysiska och psykologiska konsekvenser, historisk bakgrund, religionens roll och också något om hur olika forskare har velat förklara att traditionen upprätthålls i så många delar av världen.

Omskärelse eller stympling?

Traditionellt har rituella ingrepp i kvinnors genitalier haft benämningen kvinnlig omskärelse. Det var också den benämningen som användes när Sverige stiftade sin första lag mot ingreppet: *Lag med förbud mot kvinnlig omskärelse* (1982). Det var under den beteckningen de olika praktikerna blev kända i västvärlden, då upptäcktsresande och missionärer började redogöra för den för flera hundra år sedan. I slutet av 1970-talet fick den amerikanska radikalfeministiska skribenten Fran Hosken stort genomslag då hon gav ut sin bok *The Hosken Report* (1979). I västvärlden uppmärksammades nu fenomenet i stor skala och opinionsbildning under många år ledde till en ändring av terminologi. WHO antog termen *female genital mutilation* – FGM – 1990 (WHO 1998). De flesta länder i västvärlden följde med när det gällde officiellt språkbruk. I Sverige ändrades lagens terminologi 1998 så att den idag heter *Lag med förbud mot kvinnlig könsstympling*.

Inom forskarvärlden är det få som talar om ”könsstympling” eller, internationellt, ”genital mutilation”. Uttrycket uppfattas som grovt och kränkande mot dem som låter göra detta mot sina döttrar i syfte att ge dem ett bra liv. Termen uppfattas också som ovetenskaplig av flera skäl: dels för att alla ingrepp som innefattas i kategorin ”könsstympling” inte är faktiska medicinska stymplingar (en stympling i kliniskt språk är borttagande av ett friskt organ) som vi ska se nedan; dels för att forskare ofta lägger vikt vid ett *aktörsperspektiv* (föräldrar har inte som avsikt att ”stympta”). Att man inom forskarvärlden undviker stymplingsterminologi ska inte uppfattas som ett försvar av dessa traditioner, utan som ett resultat av att man försöker finna en terminologi som är mer saklig eller neutral. På ett internationellt plan använder de flesta forskarna termen *female genital cutting* (FGC), vilket tyvärr saknar en bra motsvarighet på svenska.

I den här rapporten kommer vi att använda termen omskärelse, trots kritiken mot ett sådant språkbruk. Vi väljer att anlägga ett aktörsperspektiv, eftersom den här studien har varit inriktad på en inifrånförståelse av hur svenska etiopier och eritreaner ser på frågan efter en tid i Sverige. Vissa av de intervjuade har också gett uttryck för att en del av de former av kvinnlig omskärelse som finns innebär ”stympling” och ”tortyr”. Men de har också kunnat ge en inifrånförståelse av varför deras mödrar, eller till och med de själva, en gång tyckte att detta var en självklar och bra handling.

Definition och klassifikation

WHO (1998) har kommit fram till följande definition av kvinnlig könsstympning:

Female genital mutilation (or female genital cutting) comprises all surgical procedures involving partial or total removal of the external genitalia or other injuries to the female genital organs for cultural or non-therapeutic reasons.

Kvinnlig könsstympning omfattar alla kirurgiska ingrepp som rör borttagande delvis eller helt av de externa genitalierna eller annan åverkan på de kvinnliga könsdelarna av kulturella eller andra icke-medicinska skäl.

Den klassifikation som är mest spridd är den WHO använder, där de olika formerna av kvinnlig omskärelse indelas i fyra grupper:

I. Excision of the prepuce, with or without excision of part or all of the clitoris.

Excision [bortskärande av vävnader eller organ] av förhuden, med eller utan excision av delar av eller hela klitoris.

Här handlar det alltså om borttagande av klitoris förhud, inberäknat de fall då delar eller hela klitoris avlägsnas. (I praktiken kan emellertid inte "hela" klitoris tas bort, eftersom det är ett slags körtel med nervtrådar och förgreningar till inre genitalier.)

II. Excision of the clitoris with partial or total excision of the labia minora.

Excision av klitoris med delvis eller total excision av de inre blygdläpparna.

Till denna typ hänförs de ingrepp där (delar av) klitoris avlägsnas, tillsammans med hela eller delar av de inre blygdläpparna.

III. Excision of part or all of the external genitalia and stitching/narrowing of the vaginal opening (infibulation).

Excision av delar av eller all yttre genitalia, med sammansyning/trängregörande av den vaginala öppningen (infibulation).

Denna typ av omskärelse, som är den mest omfattande, innebär att det mesta av de synliga externa genitalierna avlägsnas (den yttre delen av klitoris, de inre blygdläpparna och delar av de yttre) och att ingreppet avslutas med en *infibulation*, det vill säga att vagina stängs så att det som är kvar av de yttre blygdläpparna läker ihop med undantag för en liten öppning för blod och urin. Denna form kallas också den faraoniska.

IV. Unclassified: includes pricking, piercing or incising of the clitoris and/or labia; stretching of the clitoris and/or labia, cauterization by burning of the clitoris and surrounding tissue; scraping of tissue surrounding the vaginal orifice (angurya cuts) or cutting of the vagina (gishiri cuts); introduction of corrosive substances or herbs into the vagina to cause bleeding or for the purpose of tightening or narrowing it; and any

other procedure that falls under the definition of female genital mutilation given above.

Oklassificerade: omfattar prickning, piercing eller snittande i klitoris och/eller blygdläppar; uttänjning av klitoris och/eller blygdläppar, frätande av klitoris genom att bränna klitoris och omgivande vävnad; skrapning av vävnad som omger den vaginala öppningen (angurya cuts) eller skärande i vagina (gishiri cuts); införande av frätande ämnen eller örter i vagina i syfte att framkalla blödning eller i syfte att göra vagina trängre eller smalare; och varje annat ingrepp som faller inom ramen för den definition av kvinnlig könsstympning som angetts ovan.

Till kategorin ”oklassificerade” hänförs alla övriga former av ingrepp: det som på svenska brukar kallas ”prickning” eller ”rispning”, och som har som syfte att rituellt framkalla en blödning utan att några delar avlägsnas. Vidare ingår alla former av att någon del av kvinnors underliv skrapas, skärs, bränns eller fräts.

I litteraturen förekommer en mängd olika benämningar. Vanligt inom mer folklig klassifikation, bland annat traditionellt i Somalia, är att man skiljer mellan *sunna* (excision och/eller klitoridektomi, det vill säga att någon del av klitoris avlägsnas; *ektomi*=bortopererande) och infibulation; denna indelning motsvarar ungefär typ I och II respektive III ovan i WHO:s klassificering. I många studier (ofta enkätbaserade) anges hur många procent i ett visst geografiskt område som är omskurna enligt klitoridektomi, excision eller infibulation, men detta är något förrädiskt, då gränserna mellan de olika formerna inte är kristallklara – vare sig för forskare eller lekmän i de folkgrupper som utövar kvinnlig omskärelse. Många olika sorters ingrepp utförs av traditionella omskärserskor som inte är skolade i västerländsk mening. Lekmännen i de befolkningsgrupper som praktiserar kvinnlig omskärelse kan ha ett språkligt begrepp för vilken sorts ingrepp som är utfört, men har inte tillgång till den akademiska världens klassifikationsprinciper.

Kvinnlig omskärelse: var i världen?

Kvinnlig omskärelse praktiseras främst i Afrika, mellan ekvatorn och kräftans vändkrets: från Senegal och Sierra Leone i Västafrika till Egypten och Afrikas horn i Östafrika. Det rapporteras också från Jemen på arabiska halvön. I de allra flesta grupper praktiseras typ I och typ II. Infibulation, typ III, förekommer främst i Sudan, Somalia och Djibouti, samt hos vissa folkgrupper i länder som gränsar till Somalia och Sudan, som exempelvis Eritrea och Etiopien. Dessutom förekommer infibulation hos vissa grupper i till exempel Mali och Nigeria. En uppskattning som gjorts är att omkring femton procent av de olika formerna av kvinnlig omskärelse handlar om infibulation; ungefär 80 procent utför någon form av excision (WHO 1998). Detta är en grov uppskattning och bör ses i ljuset av hur svårt det i praktiken är att hänföra ingreppen till olika kategorier.

Inom vissa folkgrupper i Asien förekommer också kvinnlig omskärelse, till exempel i Malaysia och Indien. Det finns också tecken på att det tidigare förekom ingrepp på de kvinnliga genitalierna hos flickor i en del folkgrupper, bland annat en grupp i Amazonasområdet i Sydamerika (Remondino 1891, Gebhart-Sayer 1987).

Ofta sägs det att kvinnlig omskärelse nu nått västvärlden i samband med migration från afrikanska länder. Emellertid finns det inte många kända fall. I Frankrike har uppåt trettio rättegångar hållits där västafrikanska föräldrar och omskärserskor dömts för kvinnlig omskärelse. I övrigt finns bara något enstaka

känt fall i Nordamerika, Europa och Australien sammantaget. Sannolikt är det så att det förekommer fall av kvinnlig omskärelse som aldrig når myndigheternas kännedom, speciellt då flickor tas till något annat land där omskärelse kan ske utan insyn. Dock diskuteras idag i allt högre grad betydelsen av migration för möjligheten att upphöra med att praktisera omskärelse: i exil slipper afrikanska invandrare det sociala trycket från den tidigare omgivningen där kvinnlig omskärelse ses som ett självklart och ”naturligt” ingrepp. Som senare kommer att diskuteras i rapporten, ingår omskärelsepraktiker i större sociala och kulturella sammanhang. De omständigheter som råder kring beslut att omskära flickor i hemländerna förändras abrupt i samband med migration. Afrikanska invandrare i Sverige och andra länder är inte oföränderliga traditionsbärare; de är aktörer som reflekterar, omvärderar och tar beslut utifrån de förutsättningar som råder i den aktuella livssituationen.

I de flesta länder där kvinnlig omskärelse förekommer, förekommer också manlig omskärelse (undantag är bland annat mindre etniska grupper i Sudan, Nigeria och Elfenbenskusten). Däremot finns det många delar av världen där pojkar omskärs, men inte flickor. På vissa ställen förekommer mycket smärtsamma ritualer som omfattar manlig omskärelse eller andra ingrepp på penis, då pojkar ska initieras till de vuxna männens värld. I många västerländska länder omskärs pojkar på sjukhus. I USA omskärs ungefär 60 procent av alla pojkar, vilket är en nedgång – på 1970-talet var andelen pojkar som omskärs i USA över 90 procent (Wallerstein 1999). Praktiken infördes under 1800-talet som ett led i att försöka stoppa vad man då ansåg vara den hälsofarliga onanin (Fletcher 1999, Gollaher 2000). Sedan ett par decennier har oppositionella bedrivit opinionsarbete mot manlig omskärelse; en praktik de betecknar ”manlig könsstympning” – MGM, *male genital mutilation* (en sökning på begreppet på Internet ger tusentals träffar).

Kvinnlig omskärelse har i väst bara förekommit under en period i en kristen sekt i Östeuropa (Skoptzysekten). Man hänvisade till vad Jesus ska ha sagt till sina lärjungar: ”Det finns sådana som är utan kön från födseln och sådana som av människor har berövats sitt kön och sådana som själva har gjort sig könlösa för himmelrikets skull. Den som kan må tillägna sig detta” (Matt. 19:12). Inom denna sekt stympades både mäns och kvinnors genitalier (Ploss & Bertel 1905).

Klitoridektomier har förekommit inom västerländsk läkekonst, även om dessa ingrepp inte kan rubriceras som rituella. De utfördes av läkare för att man trodde att många ”nervösa” eller mentala problem hos kvinnor, som promiskuitet, epilepsi eller utövande av onani, kunde botas om man tog bort klitoris. Idén uppstod inom den antika medicinen, som behandling av kvinnor med ”onormalt stor” klitoris, och utövades i Europa och USA för att bota diverse psykiska åkommor på 1800-talet (Sheehan 1997, Gollaher 2000). I både USA och Europa rekommenderades och förekom också kemiska klitoridektomier – applicering av kaustiksoda. En känd gynekolog i London, Dr. Isaac Baker Brown, mötte på 1860-talet kritik från en del kolleger för de klitoridektomier han rutinmässigt utförde i syfte att bota epilepsi, onani och andra icke önskvärda tillstånd och vanor. En av de kritiska läkarna – som fick utstå en del spe för sitt ställningstagande att klitoris hade en betydelse för kvinnans sexualliv – hävdade att: ”vi har näppeligen större rätt att ta bort en kvinnas klitoris än vad vi har att beröva en man hans penis, (...) och det är min övertygelse att bruket av kaustiksoda är mycket mer önskvärt” (bland annat för att det kunde appliceras på klitoris under en längre tid och därmed inte var lika drastiskt som en operation;

Moore i *The Lancet* 1866:699). Den senast kända klitoridektomin inom den västerländska vården, utifrån en diagnos som hänförde sig till vad man såg som ett slags emotionell störning hos flickan, ägde rum på en femårig flicka i USA på 1940-talet (Sheehan 1997).

Medicinska risker

Man brukar skilja mellan omedelbara och långsiktiga medicinska följder av och risker i samband med kvinnlig omskärelse. Till de omedelbara följderna vid själva ingreppet hör smärtan och blödningen. Om ingreppet utförs under ohygieniska förhållanden ökar risken för en infektion. I vissa fall kan ingrepp som utförs utan bedövning – vilket leder till att flickan på grund av smärtorna instinktivt försöker vrida undan kroppen – leda till att närliggande organ skadas.

När det gäller mer långsiktiga medicinska komplikationer är det stor skillnad mellan de olika typerna av ingrepp. Vid typ I och II i WHO:s klassifikation, ”mildare” ingrepp jämfört med infibulation, tycks det vara mer sällsynt med kroniska problem. I en stor studie som genomfördes i slutet av 1990-talet i Gambia ingick över tusen kvinnor från tre etniska grupper (Morison et al. 2001). De intervjuades och genomgick också gynekologisk undersökning och laborietester. 58 procent av dem var omskurna i någon form, en majoritet av dem i enlighet med typ II (klitoridektomi och borttagande av de inre blygdläpparna). Det visade sig att det i princip inte fanns några skillnader mellan de kvinnor som var omskurna och de kvinnor som inte var det. De konsekvenser som vanligtvis förknippas med kvinnlig omskärelse – som smärtor vid samlag, infertilitet och urinvägsinfektioner – förekom inte i högre grad hos de omskurna än vad som var fallet hos dem som inte gått igenom ingreppet.

Konsekvenserna och riskerna vid typ III, infibulation, är högre. Här leder tillslutningen av vagina till att många kvinnor får problem med att kissa och låta mensblodet rinna ut. Risken för urinvägsinfektioner ökar på grund av svårigheten att tömma blåsan. Om en kvinna inte låtit ”öppna” sig kirurgiskt före första samlaget (vilket ofta sker bland infibulerade kvinnor som bor i västvärlden, men också förekommer i till exempel Somalia) och låtit de nya sårarna läka, kan samlag första tiden efter sexuell debut bli mycket smärtsamma.

Omskärrelser av typ I och II inverkar inte på förlossningsutfall. Då en kvinna är infibulerad (typ III) kan det bli svårare att genomföra en gynekologisk undersökning. Emellertid tycks det inte öka riskerna vid själva förlossningen, åtminstone inte vid en vanlig förlossning i de resursstarka länderna i västvärlden. En studie som gjordes i Malmö i slutet av 1990-talet, där förlossningsjournaler för drygt åttio infibulerade förstföderskor jämfördes med journaler för mer än tusen oomskurna förstföderskor, visade det sig att utdrivningsskedet i genomsnitt faktiskt var kortare hos de omskurna kvinnorna än hos de övriga (Essén 2001).

Den forskning som gjorts kring sexualitet i samband med kvinnlig omskärelse är motsägelsefull. Men det börjar bli allmänt accepterat i forskarvärlden att en klitoridektomi eller infibulation inte behöver utesluta att en kvinna har förmåga till njutning och klimax. Däremot kan ingreppet för många kvinnor försvåra vägen dit. Det är svårt att avgöra vad i en kvinnas sexuella upplevelser som har att göra med ren biologi eller fysiologi, och vad som handlar om uppfostran till en viss kulturellt färgad syn på sexualitet. Många forskare hävdar att den mest

avgörande faktorn när det gäller omskurna kvinnors upplevelser av sexualitet är vilken relation de har till sin partner (till exempel WHO 1998, Toubia 1999).

Internationellt pågår idag en intensiv diskussion om de medicinska komplikationerna i samband med kvinnlig omskärelse. Under decennier har specifika påståenden om hälsoriskerna med olika former av kvinnlig omskärelse cirkulerat, citerats, återgetts i massmedia i västländerna och ofta utgjort kärnan i kampanjer mot traditionen i afrikanska länder. Det har nu visat sig att många av dessa påståenden varit överdrivna eller grundlösa. Risken med att fortsätta bygga kampanjer på överdrivna påståenden om hälsorisker, menar kritikerna, är att det uppstår ett glapp mellan den bild som ges i kampanjer och den verklighet människor upplever på de platser där man praktiserar kvinnlig omskärelse (Obermeyer 1999, 2003). Därför har många kampanjer idag en ny inriktning, i synnerhet i de länder där typ I och typ II praktiseras: i stället för att primärt fokusera på hälsorisker med kvinnlig omskärelse fokuserar man på frågor som rör mänskliga rättigheter och kroppslig integritet. Exempelvis betonar Amnesty International i sin senaste kampanj dessa begrepp:

Governments are responsible for protecting women's and girls' physical and mental integrity. Moving against FGM should be part of a comprehensive approach to protect women from violence and assert their equal status in society (Amnesty International 2004).

Regeringar har ansvar för att skydda kvinnors och flickors fysiska och psykiska integritet. Rörelser som arbetar mot kvinnlig könsstympning bör utgöra en del i ett mer omfattande förhållningssätt som arbetar för att skydda kvinnor från våld och tillförsäkra dem en jämställd position i samhället.

De psykologiska effekterna av kvinnlig omskärelse är svåra att fastställa. Sett utifrån enskilda individer är det många aspekter som spelar in: förväntningar före ingreppet, upplevelsorna under själva ingreppet, bemötande från omgivningen efteråt. Den kanske viktigaste faktorn är i vilket socialt, kulturellt och religiöst sammanhang ingreppet sker: om händelsen kan uppfattas som *meningsfull* av flickan eller inte. En sudanesisk psykiater menar i en skrift utgiven av WHO, att det är balansen mellan det positiva och det negativa i flickans upplevelse som kommer att forma hennes syn på det inträffade (Baasher 1979). Man kan tänka sig ganska stora skillnader i upplevelser om man jämför infibulation på en sexårig flicka i Somalia och klitoridektomi hos en fjortonårig flicka i Kenya som själv valt att genomgå ingreppet. För etiopier och eritreaner gäller för en majoritet att de har omskurits innan de var två månader gamla: de har därmed inga minnen alls av händelsen.

För omskurna kvinnor som lämnat Afrika kan en del av de psykologiska reaktionerna uppstå i mötet med västerländska samhällen. Ett ingrepp i deras kroppar som många upplevt som "naturligt", "kvinnligt", och något att vara stolta över, klassificeras i väst som en "stympning", något som berövats dem. Omvärderingen av traditionen i exil kan alltså medföra en sorg över vad som gått förlorat. För tonårsflickor i sökandet efter en identitet kan kategoriseringen av att vara "stympade" bli djupt problematisk på ett sätt som inte skulle vara fallet om de vuxit upp i ett samhälle där ingreppet ses som något positivt för en kvinna.

Historisk bakgrund

När och i vilket sammanhang som kvinnlig omskärelse började utövas är inte riktigt fastställt. Enligt den grekiska historikern Herodotos, vars skrifter dateras till 400-talet före Kristus, praktiserades omskärelse av romare, fenicier och etiopier – men det går inte att säga med säkerhet om han avser enbart manlig omskärelse eller om han också inkluderar ingrepp på flickor.

Det första säkra belägget för att kvinnlig omskärelse nämns kommer från den grekiska geografen och historikern Strabo, som levde kring vår tideräknings början. Han talar om att egyptier utför omskärelse på pojkar och excisioner på flickor, ”såsom också är brukligt bland judarna, som också är egyptier till ursprunget” (Strabo 1983). Detta ganska märkliga påstående om judar och egyptier gör att man kan betvivla hans uttalande. Vidare menar många forskare att egyptierna under denna period ännu inte börjat omskära pojkar generellt, utan att ingreppet var inskränkt till vissa grupper inom de religiösa hierarkierna. Det går alltså inte att säga om hans påstående om omskärelse av flickor är pålitligt.

I en papyrus från år 163 berättas att en kvinna vänt sig till några makthavare i Memphis i det forna Egypten för att utkräva en skuld hos någon annan. Hennes dotter, Tathemis, är nu i en ålder då omskärelse brukar utföras, och hon behöver pengarna till en lämplig klädsel och hemgift inför dotterns giftermål. Denna papyrus pekar på att omskärelse av flickor i någon utsträckning utfördes i Egypten vid denna tid (Kenyon 1893).

Den första beskrivningen av infibulation härrör från 1500-talet. Påven Leo X:s sekreterare Pietro Bembo skriver om ett folk vid Röda Havet:

... de seglade nu in på Röda Havet och besökte åtskilliga andra länder, befolkade av svarta, utmärkta män, modiga i strid. Bland dessa människor syr man ihop könsorganet hos flickor direkt efter födelsen, men inte på ett sätt som blockerar urinvägarna. När flickorna blivit vuxna, överlämnas de till äktenskap i detta tillstånd och männens första tilltag är att skära upp med kniv de fast sammanvuxna intima delarna hos oskulden. Bland dessa barbariska folk är en otvivelaktig oskuld skattad så högt [Bembo 1551 eller 1552, på engelska i Widstrand 1964:118n2].

Det är oklart varifrån Pietro Bembo fått denna skildring, han var själv ingen forskningsresande. Han kan ha hört det från seglare som lade till i Venedig där han var verksam, eller från afrikaner i Europa. Exempelvis vet man att det fanns en grupp etiopiska delegater med på ett kyrkans möte i Florens 1441 och under många år bodde en koloni av etiopiska kristna i Jerusalem.

Under de följande århundradena utvecklades forskningsresandet starkt och seder kring kvinnlig omskärelse har beskrivits eller omnämnts av många. Den mest kända är kanske sir Richard Burton, som översatte hela *Tusen och en natt* från arabiska till engelska på 1800-talet. I de noter som följde på översättningen kommenteras också praktiken att omskära flickor.

Ett allmänt vedertaget antagande är att sedvänjan spred sig via handelslederna från Nildalen, men det finns inga egentliga belegg för att traditionen spreds från just detta område. Vi har inte tillräckligt många pusselbitar för att kunna kartlägga det historiska skeendet kring spridningen av kvinnlig omskärelse. Vi kan inte heller med någon säkerhet fastslå när praktiken har introducerats som ett resultat

av spridning och kontakt med praktiserande grupper, och när den uppkommit i isolering. Det är emellertid rimligt att anta att det finns flera ställen i världen där praktiken uppkommit utan inspiration från andra grupper – annars blir det alltför svårt att förklara hur den har kunnat förekomma i nästan alla världsdelar, såsom rapporterades i en sammanställning från 1800-talet (Ploss & Bertel 1905, första utgåvan 1885).

En av de första gångerna Etiopien omnämns i litteraturen är på 1600-talet. En författare, Ludolfus, publicerade ett verk på latin 1691, där han bland annat diskuterar den kvinnliga omskärelsens utbredning på Afrikas Horn. Antropologen Seligmann konstaterar i en artikel från 1913 att de kristna i Abyssinien (idag Etiopien) fortfarande utför klitoridektomier. Han har fått den kunskapen från en grupp abyssinska köpmän, "som gjorde en skarp åtskillnad mellan klitoridektomi och den större operation som utfördes av somalier och andra muslimska grupper" (1913:641, n5). Samma vilja att tydligt dra en gräns – mellan den mildare form som de flesta etiopier praktiserar och den faraoniska som är vanligare bland somalier – återfinns i vårt intervjumaterial, som vi ska se nedan.

Kvinnlig omskärelse och religion

Ofta förknippas kvinnlig omskärelse med islam. Ändå praktiseras olika former av omskärelse av flickor i grupper som är både kristna, muslimska och i grupper som utövar skriftlösa religioner. En judisk grupp som blivit känd för att praktisera omskärelse av flickor är falashi-judarna i Etiopien. Många bor idag i Israel, dit de har förts under mitten av 1980-talet och 90-talet av den israeliska staten i samband med politiska oroligheter och svält i Etiopien. En studie, där man intervjuade många och läkarundersökte över hundra judiska etiopiska kvinnor i Israel, gav det något överraskande resultatet att så många som 63 procent inte hade några spår av omskärelse. De som var omskurna hade blivit det som barn i Etiopien. I intervjuer uppgavs att man lämnat traditionen bakom sig i och med flytten till Israel; man tyckte att man nu hörde till ett judiskt samhälle där flickor inte omskärs (Grisaru et al. 1997).

I många afrikanska länder finns kristna grupper som utövar kvinnlig omskärelse, exempelvis i Etiopien och Eritrea. Det finns inget stöd för kvinnlig omskärelse i Bibeln. Däremot kan det i den folkliga berättelsetraditionen finnas inslag av rättfärdiganden utifrån skildringar om bibliska personer (se till exempel Meinardus 1967). En sådan är berättelsen om Sara och Hagar, Abrahams hustru och tjänstekvinna, som varit en historisk legend inom den kristna koptiska kyrkan:

Abraham var gift med sin kusin Sara. De levde länge tillsammans utan att få några barn. Till slut gifte sig Abraham med en slavflicka som hette Hagar. Abraham fick en son med Hagar, Ismael, och senare en son med Sara, Isak. Med tiden förvärrades relationen mellan de två hustrurna. Sara behandlade Hagar illa och av svartsjuka såg hon till att Hagar omskärs. (I en annan version kom Hagar från Egypten och var redan omskuren, och Sara valde omskärelse för sig själv i ett försök att liksom Hagar bli fruktsam.) Så spred sig sedvänjan, så att kristna flickor förväntades vara omskurna.

Inom den koptiska kyrkan i Etiopien förekommer också föreställningen att jungfru Maria blev omskuren vid femton års ålder. I gamla tider kunde koptiska präster inför dopet av en flicka fråga föräldrarna om flickan var omskuren. Även om det inte förekommer idag, ser många kristna det som ganska självklart att en flicka som bärs fram till dop är omskuren (i form av klitoridektomi).

En majoritet av muslimerna i världen, 80 procent, praktiserar inte kvinnlig omskärelse. Det förekommer inte heller i Saudiarabien, där islam växte fram på 600-talet. Även om ingen vet med säkerhet varför kvinnlig omskärelse en gång började praktiseras i Afrika, så vet man säkert att det förekom innan kristendomen eller islam nådde kontinenten. När världsreligionerna vann intåg i Afrika kom redan existerande traditioner med kvinnlig omskärelse att vävas in i de folkliga föreställningarna inom kristendom och islam.

Vissa författare hävdar att den kvinnosyn som ligger inbäddad i praktiken att omskära kvinnor skulle rimma väldigt väl med islams grundläggande kvinnosyn, medan andra skribenter bestrider detta påstående.

Det står ingenting om kvinnlig omskärelse i Koranen. Däremot finns det med i några *hadith*-samlingar. Hadither är berättelser om vad Profet Muhammed sade och gjorde medan han levde. Dessa berättelser klassificeras som antingen starka eller svaga, beroende på hur väl man kan spåra dem tillbaka till den tid då Profeten levde. Den hadith som oftast förekommer i diskussioner handlar om att Profeten går förbi en omskärerska på väg att omskära en flicka. Han säger då till henne: ”Ta inte för mycket, för den (klitoris) är till glädje för mannen och får hennes ansikte att glöda”.

Detta yttrande är naturligtvis öppet för tolkningar. En del muslimer vill hävda att Profeten föreskriver en mild form av kvinnlig omskärelse, en form där bara en liten bit av klitoris tas bort. Enligt denna tolkning skulle Profeten ha förespråkat en ”sunnaomskärelse”, medan han definitivt tycks ha tagit avstånd från grövre ingrepp som exempelvis excisioner med avslutande infibulation. Andra vill tolka hadithen som ett sätt för Profeten att visa sitt avståndstagande inför en faktisk tradition, och hävdar att det inte är osannolikt att han hade för avsikt att med tiden ta definitivt avstånd från sedvänjan. På samma sätt som Profeten inte direkt tog avstånd från alkohol, utan började med att förespråka en måttfull konsumtion, bör hans uttalande tolkas som ett första steg till ett försök att stoppa en skadlig tradition. Det finns ingenting som tyder på att Profeten lät omskära sina egna döttrar.

Ytterligare en hadith, bland det fåtal som överhuvudtaget nämner kvinnlig omskärelse, innehåller följande föreskrift: ”Om de två omskurna kroppsdelarna har berörts av varandra, då är rituell rening nödvändig.” Det som avses här är en uppmaning till en rituell rengöring av hela kroppen efter samlag. Ska denna passage tolkas som att Profeten med sitt uttalande gav stöd till omskärelse för både män och kvinnor? Vissa väljer att tolka det så, medan andra menar att detta yttrande enbart bygger på att omskurna kvinnor vid denna tidpunkt var en realitet och att Profeten med detta yttrande på intet sätt kan sägas stödja den faktiska förekomsten av kvinnlig omskärelse.

Slutligen en ”svag” hadith vars tolkning också är föremål för tvist bland de skriftlärda: ”Omskärelse bör män genomgå, medan det blott är hedersamt för kvinnor.” En skriftlärd från 900-talet tolkade denna hadith som att ”det gör ingenting om en kvinna inte är omskuren, medan det för män är ett oundvikligt ingrepp”. Alla är dock inte beredda att stödja sig på denna hadith, då den inte kan anses som ”stark”. Vidare lägger många muslimska författare tonvikten på att om

ingreppet ska göras på flickor eller kvinnor ska det utföras med ett så litet ingrepp som möjligt: att avlägsna hela klitoris är att likna vid en amputation av mannens penis (se till exempel Winkel 1995).

Sammanfattningsvis kan man hos vissa muslimska författare se ett visst stöd för en mildare sunnaomskärelse av kvinnor (eller ett nästan symboliskt ingrepp av rituellt slag), medan väldigt många väljer att tolka dessa hadither som att genitala ingrepp på kvinnor skarpt avviker från de värden som är centrala inom islam. De textställen från Koranen som då brukar anföras är till exempel "*Vi har sannerligen skapat människan i den bästa skapnad*" (95:4) och "... – *rubba ingenting ur Guds skapelse!*" (ur 30:30). Dessa ställningstaganden ska inte självklart tolkas som någon sorts anpassning till modernare tider. Redan tidigt förekom motstånd mot kvinnlig omskärelse bland muslimska skriftlärdade, som exempelvis hos imam an-Numan ibn Thabit ibn Zuta Abu Hanifah som levde på 700-talet. Också senare exempel finns: i Sudan på 1800-talet fanns det framstående islamiska ledare som bedrev kampanjer mot kvinnlig omskärelse utifrån religiösa argument (Abusharaf 2000).

Profeten ansåg att samlag var ett av livets glädjeämnen. Trots att mycket av det skrivna om sexualitetens fröjder kan tyckas vara manscentrerat, har Koranen ett helt kapitel om kvinnors rättigheter. Kvinnorna betraktas allmänt som mycket erotiska varelser, och liksom männen har de rätt till sexuell tillfredsställelse inom äktenskapet, till en sexualitet som inte är förknippad med barnalstrande. Enligt traditionell islamisk lag har en kvinna rätt till skilsmässa om hon inte får sex tillräckligt ofta. Samlaget, som enbart får äga rum inom ramen för äktenskap, betraktas till och med som en förtjänstfull handling, det vill säga en handling som ger belöning då ens handlingar en dag ska bedömas inför Gud, då ett bra sexuellt samliv mellan makar kan tänkas förhindra förbjuden utomäktenskaplig sexualitet (till exempel Bullough 1995).

Trots att de tolkningar som de flesta muslimska skriftlärdade gör vad gäller denna sedvänja inte på något sätt uppmuntrar klitoridektomi eller infibulation, så betraktas sedvänjan av muslimer i många områden som en religiös plikt. Ett sätt att förstå detta faktum är att konstatera att det stora flertalet i de grupper som praktiserar denna sedvänja inte har möjlighet att läsa och reflektera över de religiösa texterna. Denna diskussion sker inom elitskiktet inom *umma* (den muslimska globala gemenskapen) och når inte ut till det stora flertalet.

Utifrån en mindre fältstudie i Etiopien har denna fråga belysts av Uppsalateologen Helena Andersson (1997). Efter några intervjuer gjorda med praktiserande muslimer på olika nivåer i det etiopiska samhället – några intellektuella muslimska ledare, en imam som arbetade i en mindre moské och ett par fattiga kvinnor som inte var läs- och skrivkunniga – konstaterade hon att deras syn på kvinnlig omskärelse och islam skilde sig åt radikalt. De intellektuella, verksamma inom Ethiopian Islamic Supreme Council, var definitivt motståndare till sedvänjan och klassificerade den som *haram*, det vill säga förbjuden enligt islam. Detta ställningstagande byggde på den tankegång som uttrycks i Koranen om att människor inte får förstöra det Gud har skapat. Imamen konstaterade att kvinnlig omskärelse förvisso inte var en religiös plikt, men att sedvänjan var ett bra sätt att hålla samman äktenskapen. Eftersom kvinnan är översexuell till sin natur, ansåg denne imam, skulle frestelserna bli många att begå äktenskapsbrott, om man inte dämpade hennes sexualitet med hjälp av omskärelse. Slutligen, de två kvinnorna utan utbildning ansåg att kvinnlig omskärelse är en religiös plikt för muslimer; en kvinna som inte är omskuren är ofrånkomligen religiöst "oren".

Andersson konstaterar att skrifterna inte spelar någon större roll för hur dessa kvinnor ser på kvinnlig omskärelse, då de inte har tillgång till dem. Seden uppfattas som ett helt avgörande tecken på att de är muslimer: kvinnorna kan inte läsa, så konkreta ritualer som kvinnlig omskärelse spelar en viktig roll för hur de överför sin sociala och religiösa identitet till nästa generation.

I avsaknad av möjligheten att själva läsa och tolka de religiösa källorna, kan kvinnlig omskärelse av lekmän komma att uppfattas som ett autentiskt sätt att vara religiös på; det kan fungera som ett sätt att visa sin gudfruktighet.

Förklaringsmodeller

Varför införs traditioner som kvinnlig omskärelse, och varför upprätthålls de, ofta av kvinnorna själva? Vi kommer här att diskutera denna fråga på två olika plan. Det ena kallas av samhällsvetare för ett *emic*-perspektiv, som syftar till en inifrånförståelse: hur motiverar personer som själva upprätthåller kvinnlig omskärelse att det är en bra och viktig tradition? Det andra kallas *etic*-perspektivet, och det handlar om utifrånkommande observatörers idéer om vad kvinnlig omskärelse "egentligen" handlar om. Det finns en mängd olika teoretiska infallsvinklar som forskare har presenterat i sina försök att förstå fenomenet kvinnlig omskärelse. En del av dessa kommer kort att diskuteras nedan.

Varför kvinnlig omskärelse? Inifrån-förklaringar (emic)

På varje plats där kvinnlig omskärelse praktiseras finns en lokal logik kring traditionen. Här talar vi om över tjugo länder bara i Afrika, och inom dessa länder finns ofta många olika etniska folkgrupper som i sin tur har olika motiv till att utföra kvinnlig omskärelse. Också typ av ingrepp, och i vilken ålder ingreppet anses lämpligt, skiljer sig mycket åt mellan olika grupper. Dessa motiv och "logiker" är under ständig förhandling och undergår också förändring över tid.

I Somalia, där i princip alla är muslimer, visar studier (till exempel Dirie & Lindmark 1991 och Gallo 1986) att de allra flesta tycker att religion är det viktigaste skälet till att omskära flickor. En oomskuren flicka har traditionellt uppfattats som om hon inte vore rituellt ren: hon kan inte be med andra kvinnor eller ta hand om mat. (Det har inte gjorts några studier i Somalia sedan inbördeskriget bröt ut i början av 90-talet. Mycket kring kvinnlig omskärelse kan ha förändrats under de senaste kaotiska femton åren – inte minst med tanke på hur många miljoner somalier som flytt till västerländska länder under dessa år.)

Ett annat motiv som ofta diskuteras i Sudan och Somalia är att samlag med en "ihopsydd" kvinna ökar njutningen för mannen. Här är forskarna oense om hur det egentligen ligger till. Tycker männen verkligen att det är mer njutbart, eller handlar det om föreställningar som kvinnor har om män? Det finns inte särskilt mycket forskning om hur män *egentligen* ser på detta. Bilden kompliceras också av det finns motsatta idéer som motiv för kvinnlig omskärelse. En norsk antropolog (Rye 2002) som gjorde sitt fältarbete bland kristna i Addis Abeba i Etiopien, fann att ett viktigt motiv till att skära bort flickors blygdläppar när de var små, var att det sågs som en förberedelse för att flickan en dag skulle kunna ha samlag. Här handlar det alltså om att "öppna" flickor genitalt inför en sexuell debut, i motsats till att "stänga" dem, som i Somalia, Sudan och i delar av Eritrea och Etiopien.

I många studier från en mängd olika platser anges ”tradition” som viktigaste skälet till att kvinnlig omskärelse utförs – detta är ett starkt motiv också i Etiopien och Eritrea. Det är ett begrepp som kräver lite eftertanke. Å ena sidan kan det avspegla att något upplevs som det ”naturliga” och det ”normala” att göra, och att traditionen att omskära flickor skulle vara viktig för att bevara etnisk identitet för en grupp. I vissa historiska sammanhang har detta blivit tydligt. Den numerärt och politiskt starkaste gruppen i Kenya är kikuyu, som traditionellt utfört klitoridektomi på flickor runt tio, elva år (i hög grad har ingreppet varit frivilligt). Det har ingått i en ritual som markerat övergången från barndom till vuxenstatus. På 1920- och 30-talen förbjöd missionärer de kristna i sina församlingar i Kenya ingreppet, samtidigt som de också förbjöd medlemskap i den politiska organisation bland kikuyu som arbetade för Kenyas självständighet från kolonialism. Nu politiserades hela frågan, så att praktiken att omskära flickor blev en symbol för kikuyus frihetsrörelse (se till exempel Browne 1991, Natsoula 1998). Det berättas om hur flickor rymde från missionsstationer för att få gå igenom den initiationsrit som också innefattade omskärelse.

Men att hänvisa till ”tradition” kan, å andra sidan, peka på att det är fråga om ett starkt socialt tryck: traditioner att omskära flickor upprätthålls, för att få vågar stå emot omgivningens förväntningar på att flickor ska omskäras. Som vi ska se senare i den här rapporten, berättar en svensk eritreansk kvinna i vår studie om hur hon valde att låta påskina inför sina anhöriga att hon hade för avsikt att se till att flickorna genomgick ingreppet när de var lite äldre, för att på så sätt undgå det sociala trycket att genomföra omskärelsen (flickorna lever nu i Sverige och har aldrig blivit omskurna i någon form).

En studie från Sudan (Williams & Sobieszczyk 1997), där nästan alla flickor blir infibulerade (typ III), visar också hur ”tradition” i själva verket handlar om socialt tryck. Av över fyra tusen intervjuade, var det drygt en tiondel som inte hade omskurits. Ändå var det en femtedel av dessa som hade valt att omskära sina egna döttrar (eller sade att de hade för avsikt att göra det). Många uppgav som främsta skäl till detta beslut att det handlade om ”sed och tradition”. På frågan om varför de trodde att traditionen levde vidare, svarade många att det handlade om ”rädsla för kritik socialt”.

Andra motiv som kan förekomma hos ett mindre antal personer i folkgrupper som praktiserar kvinnlig omskärelse är att man anser att det kan förebygga att klitoris växer sig för stor (till exempel hos vissa grupper i Nigeria), eller att det är ett sätt att göra det kvinnliga underlivet vackrare eller mer ”hygieniskt”.

Vad gäller ”hygien” som skäl för att kvinnor väljer att omskära sina döttrar, så är det inte alltid helt klart var gränsen går mellan rituell renhet och det västerlänningar vanligtvis avser med hygien (medan det i vissa grupper kan finnas en klar skillnad mellan dessa begrepp). Först och främst tycks det vara en fråga om att det som uppfattas som ett orent inslag i det kvinnliga underlivet, främst den penisliknande klitoris, bör avlägsnas. Då ingreppet allmänt betraktats som så självklart i generation efter generation, har det också kommit att uppstå en *estetisk* värdering som har stor genomslagskraft. I boken Aman (Barnes & Boddy 1994) beskriver den somaliska kvinnan Aman, då hon berättar sin livshistoria, hur hon i ett förlossningsrum i ett grannland för första gången får se underlivet på en icke-omskuren kvinna:

”Det påminde mig om när våra kor kalvade, det liknade det.
Eftersom vi är små och hopsydda tyckte jag när jag såg det här att

de andra kvinnorna hade kofittor. Det var så jag upplevde det. Den delen av en somalisk kvinna som är täckt och sluten – det ser bättre ut.”

Andra skäl som anges som motiv för ingreppet är att det förhindrar *sexuell omoral*. Å ena sidan ses ingreppet som ett sätt att förhindra föräktenskapliga förbindelser, eftersom det antas mildra flickors sexualdrift. Å andra sidan ses omskärelsen, efter äktenskapets ingående, som ett sätt att undvika utomäktenskapliga sexuella relationer: om de kroppsdelar som främst förknippas med kvinnans lust avlägsnas, minskar risken för att hon ska vara otrogen. Kvinnornas renhet i detta avseende ses som helt avgörande för hela familjens värdighet. Detta motiv är starkt framträdande i Etiopien och Eritrea, och också i grannländerna Sudan och Somalia. I andra delar av Afrika där omskärelse sker har denna inget alls med moral att göra. Det finns många folkgrupper där unga kvinnor förväntas ha sexuella relationer innan de är gifta. Inom dessa grupper utförs omskärelse av skäl som inte har med kvinnans sexualitet eller moral att göra – exempelvis som en förberedelse inför livet som vuxen kvinna.

Ett annat vanligt motiv bland mödrar som väljer att låta omskära sina döttrar är att det är vad döttrarnas framtida män önskar – genom omskärelse ökar möjligheten att flickan ska kunna gifta sig bra, enligt denna logik. I själva verket finns väldigt liten forskning kring mäns syn på kvinnlig omskärelse. De studier som finns visar att det inte är ovanligt med ett större motstånd hos män än hos kvinnor i grupper som praktiserar kvinnlig omskärelse (till exempel Lowenstein 1978, El Dareer 1983, Dellenborg 2000, 2001). Ofta är ämnet tabubelagt, vilket gör att mödrar inte har skäl att ifrågasätta sin egen övertygelse om att män föredrar att gifta sig med omskurna kvinnor.

Ovan har vi kunnat se att enskilda praktiker som innefattar kvinnlig omskärelse är invävda i större sammanhang. På varje plats finns en lokal logik, där flera aspekter är sammanlänkade, och där logiken ständigt står under förhandling och förändras i högre eller mindre grad. De kan omfatta så vitt skilda aspekter av tillvaron som religion, sexualitet, tradition och socialt tryck, estetik, hygien och rituellt renhet. Det som är ett viktigt motiv för en folkgrupp kan vara ovidkommande för en annan. Sålunda kan vi inte begränsa beskrivningen av kvinnlig omskärelse till en enda sfär – men vi kan heller inte blanda samman alla dessa olika aspekter och säga att de alla är relevanta för en enskild person.

Varför kvinnlig omskärelse? Utifrån-analyser (etic)

Olika forskare på området har valt att lyfta fram olika aspekter i sina försök att förklara varför kvinnlig omskärelse förekommer i olika grupper och vilka aspekter som är viktigast att lyfta fram i beskrivningen av vad praktiken innebär. Nedan kommer en del av dessa aspekter att beskrivas.

Symbolanalys

I den här diskussionen är det viktigt att skilja mellan *kön* och *genus*. ”Kön” handlar om att människor biologiskt föds som pojkar eller flickor, med manliga eller kvinnliga genitalier. ”Genus” fokuserar på samhällliga föreställningar om vad som utgör ”män” och ”kvinnor” och hur relationerna dem emellan ser ut.

Kulturella och sociala förväntningar får olika grupper att framhäva vissa aspekter i utseende och beteende. Vissa yttre karaktäristika, liksom olika former av uppträdande i det sociala livet, uppfattas som typiskt ”manligt” eller ”kvinntligt” – och dessa förväntningar varierar enormt runt om i världen.

Hos många afrikanska grupper uppfattas klitoris som en manlig kroppsdel, på samma sätt som penis förhud kan uppfattas som något kvinnligt (som tas bort vid omskärelse av pojkar). På ett symboliskt plan skulle man kunna säga att samhället *skapar* en kvinna – gör en symboliskt androgyn flicka till en kvinna – genom att avlägsna det ”manliga” hos henne, det som syns av klitoris (se till exempel Meinardus 1967, de Rachewiltz 1968, Talle 1991, 1993).

Etnicitet

I vissa historiska situationer har kvinnlig omskärelse på en del platser fått ökad politisk betydelse. Det mest kända exemplet på att traditionen att omskära flickor fick en viktig politisk roll gäller den största etniska gruppen i Kenya, kikuyu, på 20- och 30-talen, såsom tidigare nämnts. De västerländska missionärerna förbjöd sina församlingsmedlemmar att utföra kvinnlig omskärelse, samtidigt som de också förbjöd sina medlemmar samröre med den politiska befrielseorganisationen KCA (Kikuyu Central Association). Praktiken att omskära flickor kom att laddas symboliskt i linje med frihetssträvanden och motstånd mot kolonialism.

Man har också kunnat se exempel på att två olika etniska grupper som lever sida vid sida kan påverka varandra i den här frågan. Om den grupp som har högst status praktiserar kvinnlig omskärelse, så kan den andra gruppen komma att införa traditionen i ett försök att höja sin egen status (Gruenbaum om grupper i Sudan, 1991, 1994, 1996).

Socioekonomiska faktorer

En del forskare menar att den viktigaste faktorn bakom ett upprätthållande av traditionen har att göra med socioekonomiska faktorer. Föräldrar önskar skapa bästa möjliga förutsättningar för sina barn. För flickor som växer upp i afrikanska samhällen kan en god framtid vara detsamma som att få möjligheter att ingå äktenskap med en ekonomiskt resursstark man. Om den allmänna åsikten är att en bra och åtråvärd kvinna är omskuren, då ökar trycket på föräldrarna att se till att deras döttrar är omskurna innan de är gamla nog att gifta sig.

Gruenbaum (1991, 1994, 1996, 2000), en amerikansk forskare, har visat i en studie från Sudan att då ett stort bevattningsprojekt förlades till en viss region var det en del föräldrar som avstod från omskärelser av flickor i den regionen. Bevattningsprojektet fick regionen att leva upp ekonomiskt. Kvinnor kunde få arbete och bli självförsörjande. Trycket att omskära minskade på många föräldrar som tidigare hade ansett att deras döttrars enda överlevnadsstrategi var att gifta sig till försörjning.

Psykologisk hämnd?

En del författare (till exempel den schweiziska psykologen Alice Miller, 1997) har hävdat att mödrars beslut att utsätta sina flickor för omskärelse skulle handla om ett omedvetet förträngt behov av att få ”betala tillbaka” för den smärta kvinnorna själva utsattes för som barn. Det här är en förklaring som inte riktigt håller när

man jämför den med verkliga förhållanden. För det första omskärs de flesta flickor som mycket små (bara ungefär femton procent av världens omskärelser är infibulationer, som brukar ske mellan fem och tio års ålder). För det andra kan man med den här idén inte förklara varför kvinnlig omskärelse *införs* i en del grupper, såsom skett i modern tid på platser i till exempel Tchad, Senegal och Sudan. Dessutom visar storskaliga studier att många kvinnor som själva aldrig omskurits ändå kan välja att göra det på sina egna döttrar – om de lever i en befolkningsgrupp där alla andra gör det. De kvinnor som väljer omskärelse för sina döttrar tycks med andra ord uppleva att de har starka skäl att göra det: det valet går att förklara på andra sätt än att man tillskriver dem omedvetna hämndbegär.

Det tycks ligga närmare till hands med en rakt motsatt förklaring: att mödrar generellt väljer omskärelse för att visa omtanke och ge sina döttrar bästa möjliga liv (till exempel Mackie 2000). En somalisk kvinna, som led under hela sin uppväxt för att hon själv inte var tillräckligt ”trång”, berättar i en studie från Somalia om varför hon såg till att hennes dotter blev ordentligt infibulerad:

– Så ni förstår, det var därför jag inte ville att min dotter skulle behöva gå igenom samma sak, och det enda sättet att skydda henne från sådan skam och förnedring var att se till att hon blev infibulerad (på engelska i Warsame et al 1985:9).

Liknande tankegångar uttrycks av våra intervjupersoner i den här studien. En kvinna från Eritrea berättar om hur svårt mödrarna i byar på landsbygden har att motstå det sociala trycket att låta omskära sina döttrar: ”De utmålas som mammor som inte bryr sig om sina barn alltså.”

Det radikalfeministiska perspektivet

Det radikalfeministiska perspektivet på frågan om kvinnlig omskärelse är det som har slagit igenom allra starkast hos allmänheten i västerländska länder, då det är detta perspektiv som oftast presenteras som ”sanningen” om kvinnlig omskärelse i massmedia.

Fran Hosken, den radikalfeministiska skribenten i USA som nämndes i början av det här kapitlet, väckte frågan i väst på 1970-talet och myntade då begreppet *könsstympning*. I det radikalfeministiska perspektivet hävdas att kvinnlig omskärelse (oavsett typ, motiv, sammanhang eller annat) i grunden handlar om manssamhällets förtryck av kvinnor:

FGM is a training ground for male violence. It is used to assert absolute male domination over women not only in Somalia but all over Africa (Hosken 1993:5).

Kvinnlig könsstympning är en träningsplan för manligt våld. Det förekommer för att försäkra absolut manlig dominans över kvinnor inte bara i Somalia, utan över hela Afrika.

Det faktum att det i stort sett i alla områden där kvinnlig omskärelse förekommer är kvinnor – och inte män – som inför, upprätthåller och starkast försvarar sedvänjan, brukar av radikalfeminister förklaras med att dessa kvinnor lider av

”falskt medvetande”, det vill säga att de bedrar sig själva och inte förstår sitt eget bästa (se till exempel den radikalfeministiska filosofen Mary Daly 1979).

Bland forskare har kritiken mot denna förklaringsmodell varit massiv, även bland kvinnliga forskare som själva ser sig som feminister. Till att börja med kan man kritisera förklaringen på logiska grunder: om nu patriarkatet har gett upphov till kvinnlig omskärelse, hur ska man då kunna förklara att inte alla samhällen utövar kvinnlig omskärelse – då patriarkatet anses vara ett universellt fenomen? Hur ska man förklara att det finns samhällen där små pojkar utsätts för mycket smärtsammare genitala initiationsriter än flickor i samma samhällen?

Men kritiken har också byggt på att de väldigt komplicerade sammanhang som kvinnlig omskärelse är en del av i olika samhällen, reduceras till att bara handla om manligt förtryck. En svensk antropolog, Lisen Dellenborg (2000, 2001), forskar om hur kvinnor i joola-gruppen i sydvästra Senegal införde traditionen att omskära flickor i början av 1900-talet. Hon har under flera år följt de interna striderna kring omskärelsen, som är en del av den kvinnliga initiationsrit som senare i livet utgör basen för kvinnornas nätverk och maktstruktur. Många män har gått in i regeringens kamp mot kvinnlig omskärelse, för att de anser att ingreppet är skadligt för hälsan, sexualiteten och fertiliteten. Särskilt gifta kvinnor kämpar mot sina män, bröder och fäder för ”rätten” till sin kvinnliga initiationsrit med omskärelse.

En del afrikanska feminister menar att det radikalfeministiska perspektivet, som fått ett sådant starkt genomslag i västerlandet, är anti-feministiskt för att det inte innefattar hur de afrikanska kvinnorna själva ser på sina traditioner att omskära flickor: om man verkligen vill förstå den verklighet dessa kvinnor lever i, då måste man lyssna på hur de upplever sina egna levnadsvillkor (Obiora 1997a, 1997b, bland många andra). De hävdar att kampanjer mot kvinnlig omskärelse som utgår från den västerländska (radikalfeministiska) synen på sedvänjan är dömda att misslyckas, för att de missar målet.

Kvinnlig omskärelse som konvention

Ofta påstås det att kvinnlig omskärelse är en så ”djupt rotad” tradition att det kommer att ta generationer innan en grupp helt har lämnat den bakom sig. En amerikansk forskare, Gerry Mackie (1996, 2000), menar att det inte alls behöver vara så.

Han jämför infibulation (faraonisk omskärelse) med fotbindning i Kina, eftersom dessa traditioner är mycket lika varandra:

De utförs/utfördes på flickor som är sex till åtta år gamla. De ses/sågs som nödvändiga för att flickorna ska/skulle kunna gifta sig och som ett bra sätt att göra flickorna kyska och trogna. Båda utgör/utgjorde ett estetiskt ideal och har/hade en erotisk aspekt. Båda utförs/utfördes för att ge flickor så bra framtidsutsikter som möjligt. De utförs/utfördes av i stort sett alla, även av dem som egentligen inte tycker/tyckte att traditionen är/var bra. De utförs/utfördes av kvinnor och har/hade sitt starkaste stöd bland kvinnor.

I Kina praktiserade man den mycket smärtsamma fotbindningen på små flickor i mer än tusen år – ändå övergavs traditionen av alla inom loppet av en enda generation. Mackie menar att ett sådant snabbt övergivande av en ”djupt rotad” tradition kan förklaras med att föräldrar tar sina beslut utifrån gissningar om hur *andra beslutar samtidigt*, det vill säga vad som är konventionen som alla håller sig till. En mammas beslut att fotbinda (omskära) sin flicka är bara ett bra beslut om ”alla

andra” också gör det – annars kommer flickan att vara ensam om det, vilket bara ger nackdelar.

Hur börjar en process mot förändring? Enligt Mackie handlar det om tre omständigheter:

1. att man upphör med att uppleva en viss tradition som ”normal” och ”naturlig”;
2. att man får ökad kunskap om nackdelarna med att upprätthålla traditionen och fördelarna med att upphöra med traditionen;
3. att några ”pionjärer” är de första som avstår från traditionen, sluter sig samman och offentligt deklarerar att de avstår. Då kan det uppstå en alternativ äktenskapsmarknad, där också flickor som inte genomgått traditionen accepteras som äktenskapspartners.

Mackies förutsägelse – att kvinnlig omskärelse kan överges av alla i en folkgrupp lika abrupt som en gång fotbindning övergavs i Kina – har visat sig stämma in på vissa delar av Senegal. Där fick ett projekt för att utbilda kvinnor oanade konsekvenser. I en by beslutade sig kvinnorna själva för att ingen mer flicka skulle omskäras i deras by. Initiativet spred sig, så att omkringliggande byar efter en tid gjorde liknande deklARATIONER. Idag har hundratals byar i Senegal deklarerat att de upphört med omskärelse av flickor (Mackie 2000, se också www.tostan.org).

2. Kvinnlig omskärelse i Etiopien och Eritrea

Etiopien: en kortfattad bakgrund

Etiopien ligger i Östafrika, inom det område som brukar kallas Afrikas horn. I väster ligger Sudan, i norr Eritrea och Djibouti, i öster Somalia och i söder Kenya. Etiopien är två och en halv gånger så stort som Sverige. Det bor omkring 68 miljoner människor i Etiopien; huvudstaden är Addis Abeba.

Historiskt har Etiopien varit ett stort kejsardöme, som vid upprepade tillfällen motstått europeiska invasionsförsök – bland annat besegrades den italienska armén 1896. Under sent 1800-tal och in på 1900-talet, under den europeiska industrialismens tid, var Etiopien det enda landet i Afrika som bevarade sin självständighet under européernas försök att kolonisera hela Afrika. 1923 blir Etiopien medlem av FN (dåvarande NF).

Efter nya försök från italienare att kolonisera landet, ockuperas det av Italien i mitten av 1930-talet. Etiopien, Eritrea och Italienska Somaliland (idag bara Somaliland) slås samman till Italienska Östafrika. En brittisk armé befriar Etiopien 1941 och regenten Ras Tafari (som kejsare kallad Haile Selassie I) kan återvända från exil. Landet slits mellan å ena sidan reform- och återuppbyggnadsprogram, och å andra sidan storsatsningar på armén och korruption. Kejsaren är fortfarande i en enväldig maktposition. Politiska oroligheter i området – och goda förbindelser med USA – leder till att FN 1952 deklarerar att Eritrea ska ingå som region i Etiopien.

1960- och 70-talen präglas av politiska oroligheter och även torkkatastrofer och hungersnöd. 1974 avsätts kejsaren Haile Selassie och ett militärråd (dergue) tar över makten. Med tiden blir landet mer orienterat mot Sovjetunionen än mot USA. Det förekommer reformprogram och nationaliseringar, men också förföljelser, fängslanden och dödande av oppositionella. Samtidigt med maktstrider inom militären förekommer befrielseörelser och gerillakrig mot centralregeringen inte bara i Eritrea, utan också i Ogaden (med etniska somalier), från Afar Liberation Front (ALF) och i provinsen Tigray (Tigray Liberation Front, TPLF). I slutet av 80-talet avgår militärrådet och överste Mengistu väljs till president. Efter kuppörelser och andra oroligheter lämnar han makten 1991. Det trettio år långa inbördeskriget mot Eritreas befrielsefront ledde slutligen till en självständig eritreansk stat 1993.

Etiopien är idag en federation med nio delstater med regionalt självstyre. I mitten av 90-talet har nationella val hållits och centralregeringen har utlovat autonomi till olika regioner. Trots att landet formellt är en demokrati fungerar det i praktiken som en enpartistat.

Kvinnlig omskärelse i Etiopien

Den första systematiska undersökningen av förekomsten av kvinnlig omskärelse i Etiopien, utförd av NCTPE (the National Committee on Traditional Practices in Ethiopia), visade att förekomsten av praktiken i hela landet låg på 73 procent

(1998). Detta var en lägre siffra än förväntat: tidigare uppskattningar av situationen i Etiopien hade legat på omkring 85 procent.

Variationen är stor när man jämför olika folkgrupper inom Etiopien. I de områden där afar och somalier bor, är förekomsten nästan hundra procent, medan andelen omskurna kvinnor som bor i Tigray eller Gambela är mycket lägre (36 resp. 43 procent). Man kunde inte finna någon skillnad mellan människor som bodde på landsbygd jämfört med stadsbor, eller när det gällde utbildning och yrkesstatus. Däremot var andelen yngre kvinnor som var omskurna något lägre än andelen äldre kvinnor.

Den form som av WHO klassificeras som typ I (borttagande av klitoris förhud) är den som praktiseras av flest. Den förekommer som mest i regioner där grupperna amhara och tigray bor. Typ II (borttagande av delar av klitoris och inre blygdläppar) utförs av oromo, gurage, binshangul och vissa grupper av tigray. Infibulationen (typ III, faraonisk omskärelse) praktiseras framför allt av afar och somalier, som är boskapsskötare. En form av omskärelse, som kan sägas vara den mildaste (klassificeras som typ IV) kallas Mariam Gerz och utförs i regionen Gojjam (EWLA 2002).

På de flesta platser utförs omskärelsen innan flickorna blivit en månad gamla (till exempel i områden där det bor afar, amhara och tigray). Somalierna i Etiopien brukar utföra omskärelsen när flickorna är runt sju år, som i Somalia.

I en kartläggning (*Demographic and Health Survey*, DHS 2001) som gjorts, visade det sig att bara 1 procent av flickorna omskärs av professionell sjukvårdspersonal. Några omskärs av traditionella medicinkunniga, medan en överväldigande majoritet (över 90 procent) omskärs av traditionella omskärrerskor.

I en studie som innefattade grundliga intervjuer med 24 kvinnor från tre olika etiopiska folkgrupper (adere och oromo, som omskar flickor genom infibulation mellan fyra års ålder till puberteten, samt amhara, som gör klitoridektomier på flickor på åttonde dagen efter födelsen) angavs som viktigaste motiv att utan omskärelsen skulle flickor inte behålla sin sexuella kyskhet och oskuld. Bland adere och oromo, där de flesta är muslimer, fanns också en religiös dimension av ingreppet: det ansågs vara av stor religiös betydelse. Bland kristna oromo sågs ingreppet som ett kulturellt fenomen. Alla kvinnorna var övertygade om att män önskar gifta sig med omskurna kvinnor, då dessa inte förväntas vara sexuellt överaktiva och därmed eventuellt otrogna. De trodde också att om män öppet deklarerade att de föredrog oomskurna kvinnor som giftermålspartners, då skulle traditionen troligen upphöra. Forskarna menar (utan att direkt ha intervjuat några män) att män – som inte är inblandade i upprätthållandet av traditionen – troligen är beredda att gifta sig med oomskurna kvinnor, om inte bara samhället krävde att de skulle följa traditionen. De drar slutsatsen att de flesta etiopiska män och kvinnor som praktiserar kvinnlig omskärelse är indragna i en ond cirkel (Missailidis & Gebre-Medhin 2000).

Mer än femton tusen kvinnor i DHS-studien intervjuades och av dem uppgav 60 procent att de stödde traditionen. I denna studie kunde man också se att stödet för traditionen var svagare i huvudstaden Addis Abeba, i Gambella- och Tigrayregionerna, samt bland kvinnor som hade högre utbildning eller hade egen inkomst.

WHO rapporterar från ett studie i Etiopien i slutet av 1990-talet ett starkt motstånd mot kvinnlig omskärelse bland hälsovårdspersonal, aktivister för kvinnohälsa (women's health advocates), samt bland både kristna och muslimska

religiösa ledare. I den muslimska gruppen afar, som ett exempel, var de religiösa ledare ganska öppna med sitt motstånd mot traditionen (refererat i EWLA 2002).

Den landsomfattande kartläggningen som NCTPE publicerade 1998 rapporterar också tendenser till förändring: alltifrån övergivande av traditionen till att vissa väljer mildare former framför större ingrepp. Enligt denna studie har 72,7 procent av den kvinnliga befolkningen genomgått omskärelse, en nedgång i förhållande till 1990, då man uppskattade andelen till 90 procent.

Eritrea: en kortfattad bakgrund

Eritrea har Etiopien söder om sig, Röda Havet i norr, gränsar till Sudan i väster och Djibouti i öster. Landet är till ytan lite mer än fjärdedel så stort som Sverige. Drygt 3,5 miljoner personer bor i Eritrea, med ungefär 400 000 i huvudstaden Asmara.

Liksom många andra afrikanska stater, kom Eritrea att formeras under kolonialtiden. Före denna tid var det många olika folkgrupper som bodde i delar av det område som idag är Eritrea.

Eritrea blev en italiensk koloni i slutet av 1800-talet, efter att delar av det eritreanska höglandet legat under etiopiskt styre. Hela det område som idag är känt som Eritrea blev gradvis samlat under italienskt herravälde mellan 1869 och 1890. Den italienske kungen utfärdade ett dekret som formellt skapade Eritrea den 1 januari 1890. När italienarna besegrade Etiopien i mitten av 1930-talet, deltog också eritreanska trupper på Italiens sida. Eritrea kom sedan att ingå i Italienska Östafrika fram till 1941, då britterna slog undan italienarna i Etiopien.

Under tiden fram till 1941 etablerade Italien en administrativ struktur i Eritrea, med nätverk för transport och kommunikation och uppbyggnad av odlingar och industrier. Under andra världskriget besegrade engelsmännen italienarna och etablerade ett protektorat. Britterna administrerade sedan Eritrea fram till 1952. Det är då FN deklarerar att Eritrea ska ingå som en självständig provins under etiopiskt styre.

I slutet av 1950-talet bildas den första eritreanska befrielse rörelsen ELM (Eritrean Liberation Movement) och i början av 1960-talet bildades ELF (Eritrean Liberation Front). Men den avgörande kraften i befrielse rörelsen kom från EPLF (Eritrean People's Liberation Front), som bildades i början 1970-talet. I maj 1991 kapitulerade den etiopiska armén. EPLF etablerade då ett provisoriskt självstyre i Eritrea.

I en folkomröstning i Eritrea 1993, med internationella observatörer närvarande, röstade 98,5 procent av de röstberättigade om Eritrea skulle bli självständigt eller inte. 99,8 procent röstade för ett oberoende Eritrea.

Kvinnlig omskärelse i Eritrea

En studie som gjordes 2002 i Eritrea, Eritrea: Demographic and Health Survey (DHS 2002), där närmare 9 000 personer ingick, rapporterar att av de tillfrågade kvinnorna uppgav 89 procent att de omskurits. 39 procent uppgav infibulation, 4 procent att någon vävnad avlägsnats (excision eller klitoridektomi) och 46 procent att de hade gått igenom ”nicking”, det vill säga ett snitt utan att någon vävnad avlägsnats. Förekomsten av omskärelse var lägre hos tonårsflickor än hos

äldre kvinnor. Av de kvinnor som hade döttrar uppgav 63 procent att minst en dotter hade omskurits.

När det gällde attityder till omskärelse var de tillfrågade uppdelade i två lika stora läger: 49 procent vill att traditionen skulle upphöra, medan de resterande ansåg att den skulle bevaras. Motståndet var högre hos de icke-omskurna än de omskurna: 86 procent av de kvinnor som inte var omskurna ansåg att traditionen skulle upphöra, motsvarande siffra bland de omskurna var 44 procent.

Enligt en artikel om kvinnlig omskärelse i Eritrea (Davis et al. 1999) praktiseras faraonisk omskärelse (typ III, infibulation) främst i Eritreas högländ, vid gränsen till Sudan (i Sudan är faraonisk omskärelse den vanligaste formen). "Sunna", i form av excision av klitoris förhud och de inre blygdläpparna, praktiseras främst av de etniska grupperna inom tigrey på låglandet i både väst och öst. Författarna talar också om en tredje form, "the Christian Method", som ska utövas av den företrädesvis kristna befolkningen längs kusten i söder, och som handlar om ett borttagande av klitoris förhud. Många omskärs strax efter födseln, alla innan de nått puberteten.

I nämnda studie ingick intervjuer med 436 kvinnor. Av dem var så många som 73 procent motståndare till ingreppet. Likväl hävdade så många som 79 procent att de hade omskurit, eller hade planer på att omskära, någon dotter.

När det gäller de motiv kvinnorna uppgav för att låta döttrarna omskäras, uppgav 48 procent att tradition var det viktigaste skälet, 28 procent att det handlade om att mildra flickornas sexuella lust, 16 procent uppgav religion, 7 procent hygien, och 6 procent att det sker för att underlätta sexuella relationer.

Bland dem som önskade att traditionen skulle upphöra, uppgav 39 procent att de ansåg att ingreppet var meningslöst, 27 procent att det ledde till minskad sexuell känsla, och 26 procent att ingreppet ledde till sjukdom och förlösningsskomplikationer. Traditionen hade större stöd bland kvinnor från landsbygden. Skolgång och ålder spelade också viss roll – yngre kvinnor och kvinnor som gått i skolan var mer benägna att ta avstånd från traditionen. Studien pekade också på det faktum att det eritreanska befrielsekriget spelat roll för många kvinnors inställning till kvinnlig omskärelse, något som också framkom i intervjuerna med flera av de eritreanska kvinnorna i Sverige i vår studie:

...the Eritrean war for independence has fostered a generation of women who, by assuming nontraditional wartime roles, have largely rejected traditional constraints and cultural restrictions [Davis et al. 1999:14].

Det eritreanska självständighetskriget har frambringat en generation kvinnor som, genom att ta till sig icke-traditionella könsroller under kriget, till stor del tar avstånd från traditionella begränsningar och kulturella inskränkningar.

Vi kan här se ett tydligt exempel på hur kvinnlig omskärelse är en praktik under ständig förhandling och förändring. Lightfoot-Klein (1989), som skrivit en bok om kvinnlig omskärelse i Sudan, rapporterar från ett område vid sudanesiska gränsen att konflikten mellan Eritrea och Etiopien fick konsekvenser för praktiken i detta område: de unga eritreanska flickor som gick in i EPLF:s befrielsefront kom att påverkas av rörelsens syn på kvinnlig omskärelse och vägrade att själva genomgå ingreppet då de återvände hem när konflikten var över: "Inom fem år hade praktiken utrotats totalt i området och har inte återvänt" (Lightfoot-Klein 1989:51).

Lagstiftning och kvinnlig omskärelse i Eritrea och Etiopien

Flera länder i Afrika har lagstiftning som specifikt förbjuder kvinnlig omskärelse. Bland dem finns Guinea (1965), Centralafrikanska republiken (1966), Ghana (1994), Djibouti (1995), Burkina Faso (1996), Tanzania, Togo och Elfenbenskusten (1998) och Senegal (1999) (Rahman & Toubia 2000; Utrikesdepartementet i USA, *www.state.gov*). Lagarna ser olika ut, exempelvis vad gäller vilka former av kvinnlig omskärelse som är förbjudna. De flesta andra länder förbjuder inte specifikt kvinnlig omskärelse, men har mer generell lagstiftning som skulle kunna tillämpas av myndigheter som önskar lagföra personer som utövar kvinnlig omskärelse.

Etiopien har sedan lång tid i straffrätten ett allmänt förbud mot traditionella skadliga sedvänjor, samt ett förbud mot tortyr och stympning. I juli 2004 reviderades lagen så att den specifikt förbjöd speciella skadliga traditionella praktiker, där också kvinnlig omskärelse nämns. En omskärelse av en flicka, oavsett hennes ålder, kan idag straffas med fängelse mellan tre månader och tio år utöver böter (information från Abebe Kebede, chef för NCTPE, National Committee on Traditional Practices in Ethiopia, maj 2005).

Eritrea har ingen specifik lag som förbjuder just kvinnlig omskärelse, däremot bedriver staten kampanjer för att få sedvänjan att upphöra. Dessa kampanjer drogs igång redan under befrielseörelsen. I lag förbjuds också ”brott mot person och hälsa”. Att man inte velat införa ett specifikt förbud mot kvinnlig omskärelse i Eritrea har att göra med rädsla för att praktiken ska drivas underjord (Lockhat 2004).

Att man har en lag mot kvinnlig omskärelse betyder naturligtvis inte att praktiken upphör – eller ens att det är enkelt att lagföra någon för brottet. Men även då det är svårigheter med att implementera en lag mot en praktik som denna, kan det finnas en poäng med att en sådan lag kan fungera opinionsbildande.

Å andra sidan visar rättegångar i Frankrike, där både omskärerskor och föräldrar dömts för att ha praktiserat kvinnlig omskärelse, att en specifik lag inte behövs. Det kan räcka med en mer generell lag som talar om förbud mot stympande ingrepp.

3. Etiopier och eritreaner i Sverige

Enligt SCB bor det i Sverige (2003) 11 281 personer födda i Etiopien och 4 353 personer födda i Eritrea. De barn som fötts i Sverige med etiopiska respektive eritreanska föräldrar räknas inte in här. Siffrorna är lite missvisande på så sätt att många eritreaner kategoriserades som etiopier då de kom till Sverige – Eritrea var inte en självständig stat förrän 1993.

Eritreaner och etiopier utgjorde den första större flyktingvågen till Sverige från Afrika. Det fanns ett flertal etiopier som utbildade sig i Sverige under 1950- till 1970-talet, de flesta av dessa återvände till Etiopien efter avslutad utbildning. I och med att det politiska klimatet hårdnade på 1970-talet kom allt fler etiopier att stanna eller söka sig till Sverige av asylskäl. Under 1980-talet finns en topp när det gäller inflyttning av etiopier till Sverige (Seyoum 1998).

Omkring 11 000 eritreaner har fått asyl i Sverige sedan slutet av 1970-talet (Sundquist 2003). De flesta eritreaner som bor i Sverige idag kom hit på 70- eller 80-talet. Många har återvänt efter att landet blev självständigt 1993.

De flesta etiopierna och eritreanerna bor i storstadsregionerna och universitetsstäderna. Det finns idag inte tillgänglig statistik som beskriver etiopiers och eritreaners situation på arbetsmarknaden. Frånvaron av larmrapporter kan troligen tolkas som ett positivt tecken. Även om också etiopier och eritreaner drabbas av diskriminering, verkar integrationen i stort ha gått jämförelsevis bra. Somalierna, vars topp i invandringsstatistiken finns i mitten av 1990-talet, anlände till Sverige strax efter den ekonomiska konjunkturedgången med ökad arbetslöshet och allmän åtstramning i samhället. De har fått rykte om sig att vara ”svårintegrerade” på ett sätt som inte drabbat etiopier och eritreaner. Den relativt höga arbetslösheten bland svensksomalier har gett upphov till reaktioner hos myndigheter (se till exempel Integrationsverkets rapport ”Deltagande för integration: Att stimulera integrationsprocessen för somalisk-talande i Sverige”, 1999).

En annan faktor än den samhällsekonomiska som kan ha spelat roll för en relativt smidig integration av etiopier och eritreaner i det svenska samhället skulle kunna utgöras av att personer med bakgrund i dessa länder redan var etablerade i Sverige när de större grupperna anlände: senarekomna etiopier och eritreaner kunde ”landa” i existerande nätverk av landsmän som redan var etablerade i det svenska samhället.

Det är svårt att avgöra vilken roll religiös tillhörighet spelar i processer av det här slaget. Men många eritreaner och etiopier i Sverige är kristna (i stort sett alla somalier är muslimer) – kontakter med kristna församlingar runt om i Sverige kan ha fungerat som en integrationsfrämjande arena för många eritreaner och etiopier.

Uppfattningar om traditionella motiv till kvinnlig omskärelse

Varför har traditionen att omskära flickor upprätthållits i Eritrea och Etiopien? I det här avsnittet kommer intervjupersonernas förklaringar att diskuteras. Vi kan konstatera att det finns två centrala teman:

Det ena fokuserar på skapandet av en ”bra flicka”, en flicka med tillbakahållet agerande, blyg och stillsam, och med en dämpad sexualitet. Omskärelsen har setts som en komponent i att få flickor så långt som möjligt lika det kvinnoideal som traditionellt har rått i dessa länder. Till resonemangen om den sexuellt dämpade kvinnan hör temat oskuld; av tradition ett viktigt värde för flickor i Etiopien och Eritrea.

Det andra temat handlar om ”tradition”, om att ingreppet setts som något så självklart att få personer övervägt att ifrågasätta det. Det kommer antingen till uttryck genom att man talar om gruppptrycket eller genom att det setts som något så självklart att vissa av intervjupersonerna inte ens kunnat ange något skäl till varför det gjorts.

Ett par av kvinnorna menade att omskärelse en gång gjordes på dem för att det fanns en idé om renhet förknippat med ingreppet. I ett land som präglas av värme och förekomsten av tropiska sjukdomar, ses det som hygieniskt att ta bort hudveck som kan samla smuts och bakterier. Samma logik gäller då för omskärelse av både pojkar och flickor.

Tystnad och tabu

Kvinnlig omskärelse är ett fenomen man traditionellt inte talar om. Många säger att de inte heller talar om det i livet i exil i Sverige. Undantag tycks vara när det diskuteras i svenska medier; då säger flera att interna diskussioner kommer igång. Men det tycks ändå vara ett laddat ämne, så att om man berör det, uttrycker man sig försiktigt – det ses som en fråga av väldigt intimt slag. Under intervjuerna formulerades detta tabu av både kvinnliga och manliga intervjupersoner.

– Jag kan väl säga så här att det var väldigt tabu... man diskuterade liksom inte öppet. Men nu blir det ju mer och mer... vi utvecklas. Men det är ju ingenting som man gärna pratar om öppet. Man talar kvinnorna tillsammans och män med män. Men om vi ska prata män i Sverige, så beror det på hur kvinnan är faktiskt. Hur utvecklad kvinnan är. Jag kan inte bara prata om hur välbildade kvinnorna är... men ändå... alla har ju sina kunskaper... och vissa är intresserade av vissa saker och vissa inte... Men så mycket som det var tabubelagt i Eritrea är det inte idag kan jag väl säga.

[Kvinna N från Eritrea]

Även om kvinnlig omskärelse betraktas som ett tabubelagt ämne traditionellt, är det möjligt att se att exilsituationen har skapat öppenhet. Flera vittnade om att de idag kan tala om det. Ofta sker det i samband med att svenska media rapporterar om könsstympning, som vi ska se nedan. En tidigare studie med somalier (Johnsdotter et al. 2000, Johnsdotter 2002) visar att den somaliska gruppen i Sverige har genomgått en likartad förändring när det gäller öppenhet kring ett traditionellt tabubelagt ämne. Undantag från den generella nya öppenheten finns dock:

– Jag var elva, tolv år gammal och jag såg lite [av en omskärelse], men jag visste inte [fick inte veta] varför de gör så. Vi kan inte prata. Vi är lite blyga. Vi pratar inte om kvinnor så mycket. [...] Jag pratar inte om sånt... mycket blyg. För första gången pratar jag [om kvinnlig omskärelse], med er.

[Kvinna M från Eritrea]

Studier visar att män i praktiken spelar en underordnad roll vid de omskärrelser som genomförts i hemlandet. Män deltar inte då ingreppet görs. Det är också ovanligt att omskärrelsen diskuteras syskon emellan. På frågan om han någonsin talat med sina systrar om deras omskärrelser, svarar en av männen:

– Nej, det är inget man pratat officiellt med sina syskon om. Sånt kan jag prata bara med min fru.

A.C.: – Har du märkt att det varit något. Man kan ju ändå märka...

– Nej, ingenting. Jag bor inte med mina syskon så jag har inte märkt av det. Jag tror inte de är positivt inställda till vad som skedde. Mina syskon har också skaffat barn, flickor, och de har inte gjort på samma sätt. Det har de inte gjort även om de bor i Eritrea. Jag får intryck av att de har tagit det väldigt negativt vad som skedde.

[Man E från Eritrea]

Mannen har varken talat om saken med sina systrar eller märkt av att ingreppet skulle ha skett. Han är dock övertygad om att systrarna har en negativ upplevelse av erfarenheten, bland annat för att han är övertygad om att systrarna inte låtit omskära sina egna döttrar. Hur han vet detta är dock oklart.

De flesta intervjupersonerna var eniga om att omskärelse hör till det traditionella samhället och att sedvänjan upphört hos yngre generationer. En kvinna från Etiopien säger att hon är ganska säker på att släktingar i Etiopien i hennes egen generation – hon är i femtioårsåldern – och efterkommande i familjen har avstått från att låta omskära sina döttrar. På frågan om vad som legat bakom deras beslut att lämna traditionen, svarar hon:

– Jag vet inte. Jag kan inte säga. Det är en assumption [antagande]. För man får inga klara svar när man frågar.

[Kvinna O från Etiopien]

Den citerade kvinnan uttrycker vad många andra sa under studien: att det pågår förändringar i synen på kvinnlig omskärelse. Men det är också tydligt att omskärelse som fenomen fortfarande är omgärdat av tystnad i hög grad, särskilt hos den äldre generation som lever kvar i Afrika. En kvinna som bor i Sverige sedan decennier säger att hon trots upprepade förfrågningar aldrig fick ett klart svar från sin mamma om huruvida hon blev omskuren eller inte: varje gång hon tog upp frågan med mamman medan hon levde, skämtades saken generat bort. Hon kan diskutera öppet med sina systrar, men inte heller de vet med säkerhet, eftersom ingreppen (om de ägde rum) skedde så tidigt i livet och var så pass ”milda” att det är svårt att avgöra huruvida de ägt rum.

En ”bra flicka”: det traditionella kvinnoidealet

Det traditionella kvinnoidealet, kanske särskilt i länder utanför Västeuropa, präglas av en tydlig uppdelning mellan vad som förväntas av kvinnor och män. För att bredda bilden av den kvinnliga omskärrelsens traditionella sammanhang ställdes i den här studien också frågor om hur en ”bra” flicka eller kvinna definieras enligt traditionen. I svaren återkom ofta ordet *hem/bemma*. Flertalet intervjupersoner var eniga om att en moraliskt ”bra” flicka, enligt det traditionella idealet, i första hand håller sig inom hemmets väggar. Oskuldskravet inför

giftermål var också centralt i denna diskussion. Nedan följer ett axplock av de kvinnliga intervjupersonernas reflektioner kring frågan:

– *Hon är ofta hemma. Hon lagar god mat. Hon städar hela tiden och passar barnen.*
[Kvinna A från Eritrea]

– *En bra flicka går inte ut hemifrån. Hon går direkt till skolan och hon går direkt hem. Hon kan inte gå ut [ofta]. Hon kan inte gå på bröllop till exempel att folk som dansar ska titta. Och när föräldrarna skickar henne till affären så måste hon komma i tid. Det är en bra flicka. Men sedan en bra kvinna är en annan sak.*

S.J.: – *Och hur är en bra kvinna?*

– *En bra kvinna är... hon stannar hemma, hon lagar mat, hon tar hand om barnen och hon tar hand om mannen. Allt ska hon göra hemma. Och hon måste vara vacker.*

[Kvinna B från Eritrea]

R.A. översätter: – *Alla frågor henne [en ung flicka] var hon varit. Det var en mycket stressande situation om en flicka inte kommer hem i tid. Det är hela traktens fråga, var hon varit.*

[Kvinna F från Eritrea]

– *Att man inte skall springa efter många till exempel. Att man skall vara lugn och ... Ja, det är sådan tradition. Det berättas... jag inte har sett... det berättades det om att flickan inte hade oskuld då hade det hänt att mannen skickat henne tillbaka till hennes föräldrar för att hon inte var oskuld alltså. Det har dom berättat, mina föräldrar, men jag har inte sett själv att det har skett. Speciellt då männens mammor. Männens mammor är väldigt hårda om flickan inte hade oskuld.*

[Kvinna P från Etiopien]

S.J.: – *Vad söker männen hos en flicka när de ska gifta sig?*

– *Någon som inte går ut med killar, för då vill ingen ha henne. De [familjen] vaktar henne hela livet från det att hon är liten, så att hon inte ska uppföra sig så. Annars vill ingen ha henne.*

[Kvinna C från Eritrea]

Sammantaget kan vi alltså se att en bra kvinna enligt traditionella ideal håller sig hemma, lagar god mat och tar hand om barn och hushållet. Måste hon lämna hemmet, för att gå i skolan eller uträtta något ärende, är det av största vikt att hon skyndar sig hem. Den här traditionella kvinnosynen återfinns man hos ett stort antal människor i världen. Även i Sverige, där kvinnor i hög utsträckning arbetar utanför hemmet, lever det kvar ideal som liknar de eritreanska/etiopiska kvinnornas beskrivningar. Att kvinnorna tvingats förhålla sig till ett specifikt ideal avspeglades under intervjuerna även bland dem som påstod sig ha brutit mot normerna.

En eritreansk kvinna som är över femtio år skrattar stort vid frågan om hur det traditionella kvinnoidealet ser ut:

– *Ha, ha... enligt traditionen. Det kan bli lite svårt för mig att förklara för jag var ju alltid motståndare till allt det här va. Jag spelade fotboll med killar fastän att det inte var tillåtet och gjorde alla möjliga grejer med killarna. Om jag skulle uttrycka mig om hur de ville att jag skulle vara... En kvinna skulle vara tyst. En som skulle komma hem, sitta hemma, laga*

mat, fixa alla grejer med hela familjen. Och sedan göra ingenting... vänta på... inte gå ut med killar, vänta på rätt man.

[Kvinna K från Eritrea]

Också en etiopisk kvinna berättar om hur hon bröt mot det traditionella kvinnoidealet som ung:

– Att visa sin sexualitet var ju något som en fin flicka inte gjorde. Det var så, men jag kan inte säga att jag accepterade det, för jag har gjort en massa saker som mina föräldrar inte visste. Jag hade killar. Jag har festat... och var med killar. Men för mig var det inte... För jag har haft killar innan jag kom till Sverige, så jag har ju revolterat tidigare. De kunde ju säga vad de ville, men jag visste liksom att utanför hemmet så gjorde jag vad jag ville. Så det [kvinnoidealet] var ingenting som jag trodde på. Men jag vet ju att det finns [ett] sådant. Men jag har aldrig tyckt att det här är sant eller att jag ska vara en snäll flicka för att bli accepterad. För mig... jag hade en massa killar innan jag kom till Sverige.

S.J.: – Vad i din livssituation gjorde att du kunde välja att leva så och gå din egen väg?

– Där jag växte upp i Addis [Abeba], så levde ju människorna precis som de gör i New York. I vår tid, vår generation... jag gjorde allt alltså. Det enda jag inte gjorde det var att jag aldrig drack alkohol, men rökte cigaretter gjorde jag och jag hade killar. [När det gällde] sexualiteten var jag rädd för... att jag inte ska bli gravid alltså. Den delen var det man inte gjorde... jag har aldrig haft sex liksom, fullbordat sex, men gjort mycket annat. [Enligt idealet skulle man] liksom aldrig komma och sätta sig i närheten av killar. Så levde jag aldrig. Jag visste liksom att det här var ju goja som de bara säger, men rädslan fanns att jag som ung tjej skulle bli med barn, för det var ju det värsta man kunde räkna ut för. Så den delen skrämde mig... jag måste hela tiden veta att det måste vara säkert det här. Ja, det var ju mycket prat om att man är fin tjej och det och det. Men jag har aldrig trott på att det är så. Nej... det var det ingen som gjorde i min närhet i alla fall. Så det är liksom två olika kulturer. I Eritrea [där hon bodde ett tag] var tjejerna väldigt trängsynta och familjen håller dem väldigt tätt intill sig. Jag tror nog att friheten var mycket större i Addis [Abeba].

[Kvinna L från Etiopien]

Det traditionella kvinnoidealet omfattar också att undvika sexuell promiskuitet – något som i citatet belyses av en kvinna som gör ett uttalat uppror mot traditionen. Just den här kvinnan fortsätter sin berättelse med att påpeka hur en flicka som uppträder utmanande mot det manliga könet ”räknas som horaktig”, och uppförandet leder till spekulationer om huruvida hon är omskuren eller inte. Just den här kvinnan är övertygad om att det inte finns en koppling mellan omskärelse och uppförande mot motsatta könet. ”Det”, säger hon, ”är en fråga om uppfostran”. Det var flera intervjupersoner som ville lyfta fram det. Här en kvinna i 60-årsåldern:

– Det kan inte vara på grund av omskärelsen som hon är reserverad... utan det kan bero på hur hon är uppfostrad också. Den här känsliga delen [som tas bort vid omskärelse]... själva kroppen är inte reserverad i sig. Det beror på hur man är uppfostrad.

[Kvinna E från Etiopien]

”Själva sexbeteendet”, säger kvinnan, beror på om föräldrarna har undervisat flickan på rätt sätt, alltifrån hon får mens och vidare genom åren när hon börjar träffa pojkar; att de pekar på fördelar och nackdelar med olika sätt att bete sig. Hon betonar vikten av öppenhet i relationen mellan föräldrar och döttrar. Hon

lägger till att det traditionellt setts som skamligt att beröra sexualitet inom familjen, också ömhetsbetygelser som pussar mellan makar när barnen är med. Detta har ändrats bland etiopier i Sverige.

En av de eritreanska kvinnorna som har muslimsk bakgrund, får frågan om en dämpad framtoning när det gäller det sexuella också förväntas från gifta kvinnor enligt traditionella ideal, och hon svarar:

– Ja, det tror jag. Hon ska inte visa sin sexualitet lika öppet liksom. Även för män, de ska inte visa sexualitet öppet liksom. Själva sexualitetsfrågan är... för både [män] och [kvinnor], men mer för kvinnor. Både sättet att klä sig och sättet att bete sig. Allt hänger ihop ju. Allt som har med sexualitet att göra ska vara dämpat.

[Kvinna D från Eritrea]

Ett uttalande från en kvinna i 70-årsåldern belyser hur denna dämpade sexualitet kan ses som något värdefullt:

S.J.: *– En vuxen kvinna då... en kvinna som är tjugofem trettio år gammal... Är det okej att ha sexuell lust då?*

R.A. översätter: *– Ja, med sin man, ja. För mig... Jag gifte mig med en man och jag känner ingen annan. Och nu dog han och jag behöver inte gå till någon annan. Kanske är det därför [för att jag är omskuren] att jag inte tänker på sex. Jag har aldrig tänkt på sexualitet.*

[Kvinna C från Eritrea]

Sammanfattningsvis är det alltså så att kvinnlig omskärelse i Etiopien och Eritrea, liksom i Somalia, ligger inbäddat i en större kulturell logik som också omfattar andra idéer och handlingsmönster. Kvinnor bör idealt sett hålla sig till den privata sfären. De ska dessutom praktisera kyskhet både inom och utom äktenskapet. En ”bra” flicka enligt det traditionella idealet är någon som tar sitt ansvar i och för hemmet och som intar ett modest förhållande till sin omvärld. En viktig ingrediens i detta har varit att betona vikten av att flickan behåller sin sexuella oskuld tills hon gifter sig.

Oskuldens traditionella betydelse

Av stor betydelse för om en flicka uppfattas som ”bra” eller ”dålig” enligt den traditionella koden är frågan om hennes sexuella oskuld. Ett mycket vanligt svar under intervjuerna var att otvetydigt beskriva jungfrudomen som helt central för uppfattningen om kvinnor. Ett mycket typiskt svar på frågan om hur man traditionellt bedömer oskulden ser ut så här:

– Oooh... det var en stor sak! Under min mors, och hennes mors, dagar... om en flicka var inte oskuld, och han [brudgummen] upptäckte det, då det blev stor kalabalik. Då sändes hon tillbaka till föräldrarna. Och man tar tillbaka det här... brudpriset... I mitt folk är det mannen som har betalat det. Han kom med guld och klänningar. Det var mycket förnedrande [för familjen] om han måste lämna tillbaka henne och få tillbaka alla gåvorna... Så var det. I våra dagar är det inte så. Inte när jag var ung.

[Kvinna O från Etiopien]

Många kvinnor beskriver hur de växte upp med en oro – hos vissa en ren skräck – att förlora oskulden innan de var gifta:

– *Oskulden ja, det är viktigt att man är oskuld när flickan gifter sig. Och sedan pojkarna de förväntar sig att flickan ska vara oskuld. Det är ingen som vill ha en flicka eller kvinna som inte är oskuld. Det är ett krav.*

[Kvinna E från Etiopien]

R.A. översätter: - *Om [kvinnan] är oskuld [när hon gifter sig], då blir äktenskapet mycket starkt. Det är en renhet för hela familjen. De äldre vill säkert ha det så, men det är ingenting man ska tänka på. Man kan inte fråga dem ens, säger hon.*

[Kvinna F från Eritrea]

– *På min tid var det förbjudet att ha sex innan man gifte sig. Så för oss var det... vi [accepterade] det faktiskt. Jag sa till mig själv att jag tänker inte ha sex innan jag gifter mig. Och man var ju rädd för att man skulle bli gravid också. Och det är skam för hela familjen. Och då är det ju... man blir rädd alltså. Skräckslagen, inte bara rädd alltså, utan skräckslagen när man pratar om sex hela tiden och att ha sex innan man gifter sig.*

[Kvinna K från Eritrea]

De här kvinnornas uttalanden stämmer överens på alla punkter med hur somaliska kvinnor och män beskriver oskuldens betydelse. Ur en traditionell synvinkel betraktas sex utom äktenskapet som en av de grövsta moraliska överträdelser en kvinna kan göra.

Omskärelsens roll för skapandet av en ”bra flicka”

Det viktigaste traditionella skälet för att omskära flickor, som angavs under intervjuerna, var att dämpa hennes sexualitet för att på så vis hålla henne inom ramen för idealet om en ”bra” flicka/kvinna. Genom att skära bort klitoris trodde man sig kunna konstruera en lugn, tillbakahållen kvinna. Två kvinnor, i 60-årsåldern respektive i 50-årsåldern, uttryckte sig på följande sätt om omskärelsens betydelse:

[R.A. översätter:] – *Familjen tänker att flickan ska bli lite ödmjuk och ja, dämpa henne. Det är det som är syftet, tror jag. Det är det som är syftet, att hon ska inte känna sin kropp och åtrå och sådant. Det är det syftet, att dämpa henne. Att hon ska bara vara fru. Hon tänker inte sexuellt eller någonting, [så att hon inte vill] gå ut. Hon är bara hemma. Hon måste vara hemma. Hon tänker [bara på] hemmet. Det är det som är syftet.*

[Kvinna F från Eritrea]

– *De tror att en tjej som inte har gått igenom omskärelse blir... går efter killar och det blir skam för hela familjen.*

[Kvinna K från Eritrea]

Under gruppintervjun (med ett tiotal kvinnor, unga och äldre, kristna och muslimer, från både Etiopien och Eritrea, med både S.J. och R.A. närvarande) kastades frågan ut till hela gruppen:

S.J.: – *Den en man vill vara gift med, hur ska hon vara?*

– *Då ska hon vara omskuren, för annars så springer hon runt till [andra män]. De tror inte på dig. De flesta män är så faktiskt. När man diskuterar det, säger dom [männen]: "Nej, är hon så där [inte omskuren], då kanske hon går efter ett år till en annan. Det räcker inte [för henne] att bara vara med mig." De tänker så. De flesta tänker så. De vill bara att hon ska vara hemma.*

[En av de eritreanska kvinnorna vid gruppintervjun]

– *Det är oskulden, att det inte går att springa efter pojkar.*

[En annan av kvinnorna vid gruppintervjun]

Kvinna C, den äldre kvinnan från Eritrea, berättar om hur det kom sig att en av hennes döttrar omskars när hon var äldre, så gammal som sju år: *"Och hon skrek och de tog henne och klippte... Fortfarande hon kritiserar mig varje gång [det kommer på tal]"*. På min fråga om varför hon omskars i en sådan sen ålder (hennes storasyster omskars som nyfödd), svarar kvinnan att hon från början inte ville att denna yngre dotter skulle bli omskuren alls. Men sedan visade det sig att flickan utvecklades till en mycket aktiv och utåtriktad flicka – i strid med traditionella krav på tillbakadragna och blyga flickor. En försenad omskärelse sågs alltså som en möjlig lösning på denna situation.

Dämpandet av den kvinnliga sexualiteten

Väldigt många av intervjupersonerna identifierade drivkraften bakom sedvänjan som försök att dämpa unga kvinnors sexuella lust, *"utan omskärelse blir hon promiskuös"*, som man F från Eritrea uttryckte det. *"Så att flickan inte ska träffa en man tidigt"* förklarade en av kvinnorna traditionen. Samstämmigheten i intervjuaterialet är stort när det gäller omskärelsens betydelse för att dämpa flickors sexualitet:

R.A. översätter: – *Först och främst handlar det om att dämpa hennes sexuella behov... för att hon inte ska känna sexualiteten för tidigt, tror hon.*

[Kvinna C från Eritrea]

– *Det är en tradition. Och man anser att en flicka som inte är omskuren... är oren. Det spelar ingen roll... vi är kristna, fast det är traditionen som är så. Föräldrarna är rädda så fort hon kommer till puberteten, tonåren... att hon kommer att springa efter killar eftersom sexlusten utvecklas och inte kan hållas tillbaka.*

[Kvinna G från Eritrea]

– *Det är ett sätt att kontrollera tjejer eller kvinnor, när de har kommit upp till den ålder... femton sexton år... då de blir okontrollerbara. Det enda sättet [tror man] är att skära av klitoris.*

[Man E från Eritrea]

– *I efterhand har jag hört det, att det var därför man gjorde på flickor egentligen... för att flickor ska inte vara aktiva... för att dämpa. Att klippa klitoris.*

[Kvinna O från Etiopien]

Kvinnan i 60-årsåldern konstaterar att klitoris är den känsligaste delen i kvinnans könsorgan, men gör inte direkt kopplingen att avsikten är att dämpa sexualiteten:

– Ja, det är klitoris som man tar bort och inte blygdläpparna. Det är klitoris som är den mest känsliga delen när det gäller sexorgan. Så det är den som man tar bort. Varför man gör så, vet jag inte. Det är bara så, tror jag. Det är inget vetenskapligt liksom, utan det räknas som tradition. Alla flickor ska omskäras.

[Kvinna E från Etiopien]

Samma kvinna gör senare i intervjun ändå en koppling mellan omskärelsen och skapandet av en ”bra flicka” med dämpad sexualitet:

– Så det ser man att... i själva akten alltså när det gäller, hur man beter sig när man träffar en man... [det är skillnad mellan] den som är omskuren och den som inte är omskuren. Så det har med agerandet att göra liksom. När det gäller med sex... hon [som inte är omskuren] är mer för sex än den andra [som är omskuren]... Den som är omskuren är lite blygare och reserverad. Det är [det] den här omskärelse [handlar om] liksom... att flickan ska inte springa till alla pojkar.

[Kvinna E från Etiopien]

En hel del av intervjupersonerna var tydliga med att de inte trodde på denna förklaringsmodell, då de haft egen erfarenhet av att oomskurna flickor inte alls blev mer promiskuösa. Här en eritreansk mamma, som berättar om sin dotter, som hon tycker snart borde börja intressera sig mer för det motsatta könet:

– Hon är fri, min dotter. Hon är född i Sverige. Hon känner inte behov av att ha en pojkvän. Hon är snart tjugo år. Hon är inte omskuren. Så vi diskuterar med henne liksom [om pojkvän och sex]... Och hon säger: ”Jag vill bli färdig med mina studier. Jag vill ha en utbildning. Jag vet att jag är fri”. Hon är helt, helt fri. Ändå säger jag till henne att nu är det dags. Det är jag... min man och jag... som säger att nu är det dags. ”Mår du verkligen bra? Är det något fel?” Eritreanska flickor i samma ålder som min dotter kanske har redan pojkvän, som mitt syskonbarn. Jag vet att hon... hon är omskuren, men det hjälpte inte [hon skaffade ändå pojkvän tidigt].

[Kvinna N från Eritrea]

Hon försöker gå ett steg vidare i sin egen förståelse för varför traditionen haft ett så starkt grepp om eritreaner under lång tid. Dämpandet av kvinnans sexualitet har inte bara handlat om att behålla flickors oskualdsstatus, utan också setts som ett skydd mot utomäktenskapliga graviditeter:

– Våra förföräldrar, de var inte utbildade och kunde inte så mycket. Men det som fascinerar mig ändå är hur de kunde veta att den sexuella biten ligger just där. Så att de skulle liksom kapa av... Jag blir ändå fascinerad... ja, okej varför gjorde de det? Så jag har liksom försökt att fråga nu i vuxen ålder varför de gjorde så, [velat ha] en förklaring till det. ”Det är för kvinnans bästa”, säger de. Men det kan man diskutera. [...] Jag vill ändå säga lite om det, varför man valde att omskära sina kvinnor eller flickor. Det är ju liksom det här att det var ju inget preventivmedel och det var mycket annat som man ska tänka på. Om man ska prata om det utvecklade Sverige, så finns det ju allt möjligt. Varför ska man behöva tänka så? [I Sverige har det inte funnits skäl att försöka förhindra önskade graviditeter på andra sätt än genom preventivmedel.] [Kvinna N från Eritrea]

Sammanfattningsvis kan man säga att det traditionella folkliga tänkandet kring klitoris betydelse för den kvinnliga sexualiteten liknar det tänkande som många västerländska aktivister använder sig av i motståndet mot sedvänjan. De intervjuade kvinnorna menar att den traditionella uppfattningen var att klitoris utgjorde en så central del av den kvinnliga sexualiteten att organet skulle avlägsnas. Samma stora betydelse av klitoris sexuella funktion betonas också av många västerlänningar, inte minst på feministiska arenor. Skillnaden mellan de två positionerna är egentligen att den traditionella afrikanska synen menar att klitoris med fördel kan tas bort, medan den västerländska uppfattningen fördömer all åverkan på klitoris. Här kan vi alltså inte tala om två radikalt olika kulturella världar – betoningen av klitoris betydelse för sexualiteten är gemensam för de två synsätten. Huruvida det finns saklig grund för den enorma betydelse som tillskrivs klitoris både i traditionella afrikanska idésystem och inom den rådande västerländska sexologin diskuteras nu alltmer på ett internationellt plan. Som det kommer att diskuteras längre fram i ett avsnitt om kvinnlig omskärelse och sexualitet, visar nya studier på området att klitoridektomi eller infibulation inte med automatik behöver utesluta förmåga till orgasm. Andra faktorer än vilka ingrepp som gjorts på klitoris verkar väga tyngre för sexuella upplevelser än vad vi vanligen förväntar oss.

Traditionens betydelse: det självklara med omskärelse

Kulturella traditioner tenderar att framstå som så självklara och naturliga för människor att de placeras utom räckhåll för kritisk diskussion och reflektion. Så är det med en mängd idéer och handlingsmönster för människor överallt i världen. Även kvinnlig omskärelse har för många i det traditionella samhället utgjort ett naturligt inslag i vardagslivet. I många intervjuer uttrycks det självklara med kvinnlig omskärelse i termer av att ”alla gör det”, det är få människor som ens kommer på att ifrågasätta traditionen. ”Det är ingen som tvingar”, säger flera, det är bara något ”alla” vet att man ska göra:

– *Det är ingen som säger det [varför omskärelse görs]. Det är ingen som förklarar överhuvudtaget.*

[Kvinna L från Etiopien]

– *Det jag tänker... [om omskärelse] i mitt hemland... man kan inte veta om det är dåligt eller bra. Man kan inte säga vad som är skillnaden [mellan att vara omskuren eller inte omskuren] och varför föräldrarna gör så.*

[Kvinna B från Eritrea]

En del av intervjupersonerna har försökt ta reda på varför de en gång utsattes för omskärelse:

– *Jag vet inte. Jag kan inte svara. De sa: ”Inte bra att vi gjorde det.” De kan inte förklara varför de gjorde det, de kan inte förklara.*

[Kvinna J, muslimsk kvinna från Eritrea]

– *Jag har frågat min mamma om det var tanken bakom omskärelse också, men hon visste inte. Hon visste inte helt enkelt. Hon sa bara att man gjorde det. Men hon visste inte varför man*

gjorde det. Och det är det som... många av föräldrarna visste inte varför. De bara... jag tror att [inte alla] visste varför man gjorde det. Jag tror inte att många vet. Min mamma vet inte varför man gjorde det helt enkelt. Så jag tror att de flesta gör det bara för att man gör det. Alla andra gör det. Och sedan slutar man när alla andra slutar göra det också.

[Kvinna D, muslim från Eritrea]

”Alla andra gör det”, säger kvinnan ovan, som en förklaring till varför hennes mamma en gång valde omskärelse för henne. I en del intervjuer framträder tydligt en logik av hur föräldrar kan komma att välja kvinnlig omskärelse utifrån ett socialt tryck, en reaktion på vad andra förväntar sig:

– Det är mest traditionen som gör att [flickor omskärs]... De flesta kvinnor de vill inte beller göra det, men de är tvungna att göra det. Om de inte gör på sina döttrar så är de utanför sitt sambälle liksom. De vill inte ha dem. Sedan de vill bara skydda sig själv. Skydda familjen. Skydda flickan. De gör det fast att de vet att det inte är bra.

[Kvinna F från Eritrea]

Socialt tryck

En viktig aspekt av omskärelsen är att den, särskilt i traditionella sammanhang, är underkastad ett socialt tryck från omgivningen. I intervjumaterialet finns åtskilliga skildringar av att det varit omöjligt för mödrar att avstå från ingreppet på sina döttrar. För vissa har det varit förenat med en allmän känsla av skam att låta bli omskärelse:

– Till och med min mamma har ju förträngt det här... Nej, hon kommer inte ihåg att jag blev omskuren. Och jag blev jättearg liksom, för att hur kommer det sig att jag är det då?... [Imiterar mamman:] ”Nej, har jag gjort det?”. Min syster är inte omskuren. Men när jag föddes då var hon ju ung alltså. Hon ville bli accepterad bland [de andra].

S.J.: – Hur gammal var du när du tog upp det med din mamma?

– Ja, det var tio år sedan. Det var när jag fick mitt andra barn. Då kom mamma hit och då pratade vi om det. Då hade hon liksom glömt bort det. Och min mamma var ju inte någon som inte visste att det här inte var bra. [...] Så hon hade ganska mycket kunskap ändå och samlad erfarenhet... kunskap. Men som ung så tyckte hon väl att hon måste offra någon för att bli accepterad. Det tror jag. [...] Hon har till och med glömt att jag blev omskuren. Hon var inte den här starka förespråkaren för detta: ”Det här måste göras alltså”. Men att hon glömde det, det tyckte jag inte var bra. Hur kan man glömma sådant? Jag kan inte glömma det.

[Kvinna L från Etiopien]

R.A. översätter: – *Man kan inte låta bli för om folk visste att flickan inte var omskuren så skriker de: ”Har du inte gjort det? Varför?”. Sedan tänker alltid man på det. Hon hade det svårt, säger hon. Sedan är det att alla andra gör. De skäms om andra säger att: ”Din dotter är inte omskuren”. De skriker när de ser flickan... alla blir bara ledsna och skriker: ”Varför har ni inte gjort...?”. Det är för folkets skull. Det var svårt [att motstå grupptricket].*

[Kvinna C från Eritrea]

Även män lyfte fram betydelsen av det sociala trycket för sedvänjans upprätthållande. Här en man som talar om att han minns att hans systrar omskars:

– *Min pappa var emot det för han är sekulär... alltså han är inte så religiös. Så han var mot det. Men om man är med i samhället så det finns samhällstryck alltså. "Det här måste göras, alltså". En plikt måste göras om man ska vara med i samhället. Även om man är emot den så är det svårt att stå emot trycket alltså.*

[Man B från Eritrea]

Andra intervjupersoner betonade att det sociala trycket var förknippat med svårigheter på äktenskapsmarknaden. I Etiopien och Eritrea, liksom i Somalia, är det en vanlig föreställning att traditionella män inte kan tänka sig att ingå äktenskap med en icke-omskuren kvinna:

– *Det är svårt när man har sådan tradition. När flickorna inte blir omskurna så kan man inte bara gifta bort dem, va. För då blir de bortstötta av samhället. Ingen man vill gifta sig med en tjej som inte har gjort omskärelse. Och det [en ogift dotter] är ju en belastning för familjen också. De vill ju att deras barn blir gifta. Det är väldigt svårt när man lever där.*

[Kvinna G från Eritrea]

I flera intervjuer framkom att det kan finnas skillnader i synsätt beroende på om familjen tillhör en socioekonomiskt stark grupp eller inte, om de bor i stad eller på landsbygd, samt vilken utbildningsnivå föräldrarna har. Det är tydligt att det sociala trycket kan variera från plats till plats och beroende av i vilket område familjen bor:

– *Flickor som bor i viss stad där föräldrarna har börjat utbilda sig på något sätt, har börjat vakna och ser hur det är. Där spelar [omskärelse] ingen roll. Det är ingen skam om de inte omskär. Men i byarna, där kan man inte fatta. Och barnen [som inte gjort det] blir mobbade av de andra som har gjort det. Man tror att göra det är bättre än att inte göra det. Så för att slippa mobbningen, för föräldrarna blir mobbade också... Då är det ju jättesvårt att bli av med den här omskärelseprocessen. [...]*

S.J.: – *När du säger att de blir mobbade, både föräldrarna och barnen, vad är det de utmålas som då?*

– *De utmålas som mammor som inte bryr sig om sina barn alltså.*

[Kvinna K från Eritrea]

Om man som omskuren vuxit upp i ett område där omskärelse är mindre vanligt, kan det upplevas som problematiskt att umgås i kretsar där omskärelse ses som det normala:

– *Det finns ett område i Etiopien [där flickor] inte omskär. Och då liksom när killarna pratar, så kan de säga liksom... Jag hade en kompis som sa till mig: "Du ska inte säga att jag är därifrån". Och jag visste först inte varför. För att så fort hon säger att hon kommer därifrån, så säger de att: "Här kommer en klitoris". Då tycker hon att det är skämmigt och [vill] inte berätta för folk att hon kommer från den provinsen. De som är omskurna var i majoritet, så de skulle liksom vara finare än de andra. Man kunde använda det här som skällsord alltså. "Oh, här kommer en klitoris".*

[Kvinna L från Etiopien]

När man E intygar att hans egna flickor aldrig kommer att omskäras, vill han ändå skapa en förståelse för varför hans föräldrageneration valde omskärelse.

Han säger att han själv inte kommer att ångra beslutet att avstå från omskärelse, men att han kan förstå kraften i det sociala trycket:

– *Nej, jag kommer inte att ångra mig. Även om våra föräldrar gjorde det omedvetet eller i brist på kunskap så gjorde de så. Hade inte min mamma gjort så, hade hon varit isolerad från hela området, från hela byn så att säga. Alla gör ju så och hon måste göra så också.*

[Man E från Eritrea]

En kvinna i 40-årsåldern talar med sorg om det faktum att hennes äldsta dotter blev omskuren. Hon ser på det på ett annat sätt idag, men då hon var ung och nybliven mamma kunde hon inte stå emot det sociala trycket. Hon gick med på det som förväntades:

S.J.: – *Varför tror du att de gjorde det?*

– *Jag vet inte. Jag var barn [när min äldsta dotter omskars], sa jag till dig. Jag var själv barn. Jag tror att man måste göra det i Eritrea. Jag skulle gjort samma sak om jag bodde i Eritrea den tiden, på mina barn också. Man [kan] inte missa [avstå från] det.*

[Kvinna M från Eritrea]

Även om tyngdpunkten i de data som samlats in i studien ligger vid skildringar där det sociala trycket framhävs, bör man vara klar över att det också finns individer som står emot detta. Att det är möjligt att bryta med traditionen och stå emot det sociala trycket, visar flera exempel. Samma kvinna beskrev att hennes mamma undvek att omskära de döttrar hon haft boende hos sig (omskärelsen hennes egen dotter fick genomgå skedde på svärmoderns initiativ):

– *Det är bara jag som är... bara jag som fick den här [omskärelsen] och en syster [båda växte upp hos en släkting]... vi var två av fem tjejer som fick.*

S.J.: – *Varför fick inte de andra?*

– *Mamma tyckte det var läskigt.*

S.J.: – *Men vad gjorde att hon kunde bara säga: "Nej, jag vill inte".*

– *Hon var svag mamma... hon gillade inte blod.*

S.J.: – *Men var det accepterat av omgivningen att hon sa...?*

– *Det var ingen som tvingade henne. I mitt hemland tvingar man inte någon att de ska göra något de inte vill. Man låter henne vara ifred. [...] Min pappa tvingade inte... han gillade inte ens.*

[Kvinna M från Eritrea]

Citatet ovan kan verka motsägelsefullt, mot bakgrund av tidigare citat som lyfter fram det starka sociala trycket att låta omskära döttrar. Vi kan konstatera att tillvaron i mycket är motsägelsefull: det som vissa personer upplever som ett obönhörligt socialt krav från omgivningen, klassificeras av andra som möjligt att undkomma utan att de upplever repressalierna som särskilt starka. Vi tolkar alla "verkligheten" olika, och vi använder olika strategier för att tackla problem och svåra val. En annan kvinna berättade om en vän att modern undvikit omskärelse av dottern genom att spela dubbelt och låtsas att ingreppet gjorts:

– *Jag pratade med en som är lika gammal som jag... Hon bor fortfarande i Asmara, huvudstaden. Hon låtsades som om hon omskurit sin dotter fast hon inte gjorde det. Kan du tänka dig? Hela processen pågick, sa hon. "Så sa jag bara att jag hade varit i en by med min*

flicka [och fått det gjort]" för hon vill inte att flickan ska omskäras. "Ingen fick röra min dotter" sa hon. "Jag kunde aldrig lämna min dotter till någon." Men hon vågade inte gå ut med det: "Jag vill inte att min dotter ska...". Hon har säkert också [dolt sitt trick inför] sin man också, tror jag.

[Kvinna N från Eritrea]

Också kvinna K, som är i 50-årsåldern och har bott ett kvarts sekel i Sverige, berättar om hur hon valde att låtsas som om flickorna blivit omskurna. Hennes beslut att avstå omskärelse av de egna döttrarna hade att göra med att hon inte fått något bärande motiv:

– Inom sjukvården hade jag ju sett ju massor med tjejer som kommit med blödningar till exempel. Och när jag satt och funderade på varför man skulle göra det alltså... Varför? Då fick jag inget svar från mig själv. Och när jag ser på mig själv... Varför gjorde min mamma på mig? Oavsett om det bara är klitoris... Varför skulle man göra det?

[Kvinna K från Eritrea]

Men det var inte oproblematiskt att ha tagit det beslutet så länge hon levde i Eritrea: "Här i Sverige gjorde jag det [talade öppet om det], men där nere... jag lurade ju min svärmor på något sätt. Där är det ju så att svärmor kan göra vad hon vill med barnen. [...] Så jag var tvungen att ljuga och sa att läkaren ska göra det när de blir stora. Men annars de skulle göra det. När jag gick till jobbet. De tar barnen och gör. Så jag måste hitta någon väg att inte göra [för att förhindra] det."

Kvinnlig omskärelse betraktas i ett traditionellt sammanhang som en självklar aktivitet. Dessutom har praktiken varit inbäddad i ett socialt tryck från omgivningen. Möjligen kan detta tyckas motsägelsefullt. Behövs det verkligen ett socialt tryck i ett sammanhang där människor betraktar något som självklart? När det gäller kvinnlig omskärelse som fenomen är det viktigt att hålla flera infallsvinklar i luften samtidigt. Det är viktigt att undvika att betrakta omskärelsen inom ramen för en svart-vit världsbild, som om det är antingen på det ena eller andra sättet. Praktiken att omskära flickor kan omgärdas av en stämning av självklarhet, *samtidigt* som enskilda kvinnor väljer att ifrågasätta "det självklara" – vissa står emot det sociala trycket och avstår från att låta omskära sina döttrar.

Kvinnornas sfär

I västvärlden finns en radikalfeministisk förståelse av kvinnlig omskärelse som lägger fokus på männens betydelse för ingreppet. Forskning från de aktuella länderna visar dock entydigt att omskärelse traditionellt sett tillhör samhällets kvinnliga sfär. Så är det även i den här studien. Samtliga intervjupersoner, kvinnor och män, som intervjuats betonar att omskärelse i praktiken är en kvinnofråga.

– Det är kvinnor som är hemma när de gör omskärelse på flickor. Jag kommer ihåg min syster, hon var två månader, när hon blev omskuren... Kaffeceremoni och hon [omskärerskan] gör mycket snabbt. Kanske femton minuter, så snabbt. Så [flickan] skriker lite grann och sedan gråter lite mer. Så de binder de två benen och hon dricker inte mycket så att hon inte ska kissa. Och sedan två dagar hon blir bättre.

S.J.: – Men när det hände... är det en dag av lite fest eller är det bara en vanlig dag?

– Nej, det beror på vilken religion... jag är kristen. Om man gör omskärelse på kristen så är det bara en liten ceremoni. Den dagen de drack kaffe... de gör bara en kaffeceremoni och sedan är det slut.

[Kvinna B från Eritrea]

R.A. översätter: – Ja, han [maken] vet bara när jag har gjort, att [vårt barn] har blivit omskuren... pojkarna eller flickorna... Men han hade ingen chans att diskutera, jag diskuterade inte med honom. Jag hade heller ingen makt att [ifrågasätta] detta. Det kommer bara. Min mamma bestämmer att någon kommer, men hon [mammans] frågar inte mig.

S.J.: – Och om din man hade kommit hem och sagt att: ”Jag vill inte att flickorna omskärs”, vad hade du sagt då?

R.A. översätter: – Det räcker bara att jag skickat min mamma till hans mamma. De ska säga till honom. ”Det är ingenting att göra”, kan de säga till honom.

[Kvinna F från Eritrea]

– Det är ju så att om min mamma inte gör omskärelse, då kommer min mormor och farmor och säger till henne eller nästan tvingar henne eller tar ifrån henne och gör det.

[Kvinna G från Eritrea]

Bilden som förmedlas här överrensstämmer helt med den bild som förmedlades av somaliska kvinnor och män i studien *Som Gud skapade oss* (2000). Generellt ligger det avgörande inflytandet och beslutet på modern och äldre kvinnor. Det spelar ingen större roll om män är negativa eller positiva till att ingreppet utförs: traditionellt har omskärelsen genomförts när mannen befunnit sig utanför hemmet. Flera av de somaliska män som dristat sig till att ha synpunkter hade mött negativa reaktioner, ofta hån, för att de lagt sig i något så starkt förknippat med kvinnors mest intima sfär.

Kvinnlig omskärelse: manssamhällets förtryck?

Vilken roll som ska tillskrivas männen när det gäller kvinnlig omskärelse varierar bland intervjupersonerna i den här studien. Flera av de manliga intervjupersonerna uttryckte en övertygelse om att det var män som i grund och botten låg bakom att sedvänjan praktiserades. Följande konversation visar på en inställning som var vanlig hos männen som deltagit i samtalen:

– Det finns olika sätt att få kontroll i manligt dominerade sambällen. Jag har bott länge här i Sverige och jag har aldrig sett en tjej på gatan, att hon vill ha det sexuellt... någonting alltså. Så vad är det man ska kontrollera? Det är det jag inte fattar.

[Man B från Eritrea]

– Det är säkert männen som ligger bakom det här. Det är männen som alltid har dominans bland flickor eller det är männen som har sista ordet inom familjen.

A.C.: – Hur skall man förklara att det är kvinnor som har varit de som organiserat själva omskärelsen?

– Jag har aldrig i alla fall... Att det är männen som ligger bakom... Även om det är kvinnor som organiserar, är det männen som ligger bakom. Hade männen sagt ifrån sig att det skall vi aldrig acceptera, vi skall inte gifta oss med någon som är omskuren, där hade det varit stopp för

länge, länge sen. Det finns ingen mamma som tror att hon inte vill att hennes dotter inte gifter sig. Förstår du? Så det enda sättet [att stoppa omskärelser] är bara att påverka männen.
[Man E från Eritrea]

Det som uppfattas som ett människens inflytande kunde också beskrivas genom att det bäddades in i berättelser där olika sociala situationer skildrades. Nedan berättar en kvinna som jobbade inom vården om hur det fanns kvinnor som ville bli ihopsyddas igen efter förlossning (reinfibulation):

– Så de brukade be oss att sy ihop det igen. Vi vägrade. Så när vi vägrade göra det, då gjorde de det själva. Och då när jag frågade... jag var tvungen att fråga... "Varför gjorde du det?". Då sa hon att om hon inte gjorde det, så kunde mannen gifta sig med en annan som har gjort det. Så det smittar ju [folk påverkar varandra till det]. Det kommer ju först tryck från männen, att kvinnorna ska bli sydda. Och kvinnorna accepterar det som om det vore rätt, va. Därför protesterar de inte. De tror att det är rätt. Man ska [förväntas] acceptera traditionen som den är. De blir omsydda även efter förlossningen alltså. Och du kan inte ana hur svårt det är. Det måste vara kvinnorna som utbildar sig och börjar agera mot det här. Det är inga män som... de [männen] vill att det ska vara som det är.
[Kvinna K från Eritrea]

Samma diskussion återfanns i studien med somalier. "Reinfibulation" är emellertid ett svårdefinierat begrepp. I Sudan är det institutionaliserat (nästan alla kvinnor som en gång infibulerats genomgår reinfibulation vid förlossning, och ibland även vid andra tillfällen – som vid skilsmässa och om mannen reser bort en längre tid). I Somalia efterfrågas inte reinfibulation på det sättet. Kvinnor uttrycker ofta att de vill sys efter förlossning, men då avses generellt inte en så genomgående stängning som en reinfibulation. Snarare handlar det om att sy så att kvinnan inte är "vidöppen" efter förlossning. Men det finns också tankar kring att männen föredrar en liten öppning.

Det är ett generellt problem i flera av länderna där kvinnlig omskärelse praktiseras: föreställningar om hur det motsatta könet ser på saken kan vara starka drivkrafter. Föreställningarna ifrågasätts inte, då ämnet traditionellt är tabubelagt – det finns ingen arena där förväntningar och synsätt kan ventileras och förändras. Intressant var att se att många somaliska kvinnor vittnade om fäder och makar som starka motståndare till kvinnlig omskärelse, men valde att betrakta dessa som undantag. De bar fortfarande på en stark övertygelse om att män i allmänhet var förespråkare av kvinnlig omskärelse (Johnsdotter et al. 2000).

En liknande problematik vad gäller Etiopien tas upp av Missailidis & Gebre-Medhin (2000), såsom nämndes i ett tidigare avsnitt. De pekar på en ond cirkel som kan upprätthållas för att män och kvinnor upprätthåller föreställningar om varandras förväntningar.

Men män kan också vara övertygade om en "översexuell" läggning hos kvinnor som måste kontrolleras. Så här berättar en kvinna om hur hennes pappa förklarade skälen till att ingreppet genomförs i hemlandet:

– När flickan börjar bli i pubertetsålder får hon sexuella känslor, om vi ska gå långt, långt tillbaka... Så vad de tänkte var... jag frågade min pappa faktiskt, då sa han det att om de inte var omskurna så har de en hypersexuell känsla, så det blir fortare och snabbare än... att de är tolv, tretton, fjorton år gamla, att de kunde gifta sig så skulle de behöva någon pojkvän

eller en man. Då [finns risken att flickan] får barn då medan hon är barn [själv]. Det var så de tänkte. Så det var ju mest för kvinnans bästa.

[Kvinna N från Eritrea]

Samtidigt är kvinnan inte helt övertygad om att det är just männen som spelar nyckelrollen i processen:

– Var det verkligen ett kvinnoförtryck? Vilken [roll spelade] det här manssambället då? Det var ju det, det var. Det var ju ett manssambälle. Men det som förvånar mig det är, att de som gör omskärelse eller som genomför omskärelse... [det är] kvinnorna... Det är kvinnorna som vill. Det var ingen man som ville egentligen, att flickan ska omskäras. Så det är också intressant... varför ville kvinnor?[...] Jag tror att det var okunskap bara. Det var kvinnorna själva som genomförde [omskärelser]... Det var kvinnorna själva som ville. [...] Alltså männen ... de är helt oskyldiga egentligen...

[Kvinna N från Eritrea]

Intervjupersonernas egna synpunkter på kvinnlig omskärelse

Så här långt har det handlat om den traditionella föreställningsvärlden kring kvinnlig omskärelse. Inställningen till den här formen av omskärelse har dock förändrats. Alla de intervjuade, bortsett från två män som vi återkommer till längre ner, var klart uttalade motståndare till kvinnlig omskärelse. Några exempel:

– Det är det äckligaste som finns... Vilken fördel är det med det för det första?

[Man B från Eritrea, som deklarerar att han "absolut inte" kommer att låta omskära sina egna döttrar.]

– Det finns inga fördelar, men eftersom det är en väldigt inrotad tradition så är det väldigt svårt att sluta med det. Men vad vi kan säga utifrån våra erfarenheter så finns det inga fördelar med kvinnlig omskärelse.

[Man I från Etiopien]

– Det är självklart alltså att man inte gör så mot sina flickor.

[På en fråga om hon kan tänka sig att acceptera en mild prickning av klitoris:]

– Det är lika mycket tortyr... precis som man tar bort allt... klitoris och... nej.

[Kvinna G från Eritrea]

– Är det oviktigt så varför ska man göra det? Varken av hälsoskäl eller... Jag tycker inte beller att man ska dämpa en kvinnas sexualitet. Det är varken bra för henne eller för hennes make. Det är en tillgång som man fick av Gud, det är en Guds gåva, precis som han gav till männen också. Varför ska man inte njuta av det? Varför ska det vara sämre för oss liksom? Jag menar världen är inte till bara för män. Så jag tycker att det ska vara rättvist.

[Kvinna D, muslim från Eritrea]

– På killar är det [omskärelse] ingen skada. Men på flickor... Det är som att ta bort ett lillfinger eller ett öra. Är det inte så kanske? Så är det ju.

[Kvinna O från Etiopien]

Hon reagerar starkt mot tanken att skära i klitoris. Vid en fråga om hur hon ser på en omskärelse där man bara skär i klitoris förhud, svarar hon:

– *Det är inte samma skada [som vid klitoridektomi], men du kan fortfarande inte jämföra med pojkar. Det är två helt olika saker, omskärelse av pojkar och flickor.*

[Kvinna O från Etiopien]

Ibland kommer motståndet fram indirekt, i berättelser om egna erfarenheter kring fenomenet kvinnlig omskärelse. En kvinna från Eritrea berättar hur hon vid ett besök i Sudan försöker stoppa en omskärelse som ska äga rum hos en person som hon vuxit upp med. Hon återger följande dialog efter att hon bjudits till en fest:

– *”Var någonstans och vad gäller festen? Är det bröllop?” ”Nej, det är inte bröllop. Det är omskärelse.” ”Är det pojke?” ”Nej, det är flicka.” ”Ob, snälla jag kan betala [bara ni låter bli]”. Jag kan rädda [dem]”, sa jag till dem. ”Nej”, sa de. ”Vi måste göra det.” Det var tre tjejer. Och de var fem år, sju år och åtta år den äldsta. De var syskon. Och de hade gjort stor fest för att de skulle göra [omskärelse] för dem. Jag vet [hade kunskap] och jag förklarade för dem, men de sa: ”Nej, vi ändrar inte nu”.*

[Kvinna M från Eritrea]

I andra intervjuer avspeglas också motståndet mer indirekt. Här berättar en etiopisk kvinna om hur hon tagit upp frågan om kvinnlig omskärelse med några afrikanska skolflickor i Sverige:

– *Det fanns en eritreansk tjej och två somaliska tjejer och då tänkte jag att de här kanske... de här är kanske omskurna... och då sa jag liksom att: ”Ja, vet ni det finns en dålig sed i mitt land, som liksom att de skär bort en del av klitoris. De har gjort det på mig”. Och en av tjejerna sa... efter fem minuter så började hon gråta... och då sa hon: ”Jag trodde aldrig en vuxen skulle sitta och säga sådant”. Så sa jag: ”Ja, men jag har inte gjort illa någon. De har gjort illa mig när jag var liten så jag har ingenting att skämmas för. Och jag har inte sagt att de ska göra på mig. Jag har inte bjudit att någon ska göra på mig. Och jag var bara ett spädbarn, som de har gjort det... Och jag har ingenting att skämmas för”. Så sa hon: ”De har också gjort det på mig”. Och då tänkte jag liksom att ”Det ska du också känna... Så småningom kommer du att känna som jag känner. Det är inte mitt fel. Jag har inte gjort det på någon. Några idioter har gjort det här på mig. Så ni behöver inte skämmas för det.”*

[Kvinna L från Etiopien]

De två män som inte tydligt kan klassificeras som motståndare är det också svårt att klassificera som förespråkare. Den ena, en etiopisk man, ger en motstridig bild under intervjun. Å ena sidan svarar han på frågan om det är viktigt att en kvinna är omskuren:

– *Det är vår tradition. Jag vill hålla på den.*

[Man D från Etiopien]

Å andra sidan menar han att han inte vill att den egna dottern ska omskäras: *”Nej. Sverige förbjöd. Då jag accepterar den [lagen].”* En diskussion om möjligheterna att få omskärelse utförd i hemlandet följer, då mannen säger att *”Jag tror inte jag gör den [omskärelsen], för nu vet jag lite grann... Jag tror inte jag gör omskärelse på min flicka.”* Han

menar att han är fri att välja omskärelse eller inte utifrån islam och att han då väljer att inte göra det.

Det kan vara så att mannen i fråga verkligen tycker att kvinnlig omskärelse är en värdefull tradition som bör bevaras och sedan känner viss oro för att fullfölja dessa resonemang med intervjuarna (rädsla för att anonymiteten inte ska bevaras till exempel). Men det kan också vara så att han inte tänkt igenom frågan tidigare, uttrycker sig klumpigt på grund av bristfällig svenska, eller är i grunden ambivalent: hans hustru är omskuren, som han berättar i intervjun, vilket kan uppväcka en vilja att vara lojal mot henne, samtidigt som han har svårt att tänka sig att också dottern ska omskäras. Den ena intervjuaren (med etiopisk bakgrund) kommenterade intervjun med orden: ”Det är viktigt att göra skillnad mellan en principiell ståndpunkt och vad man är beredd att göra på egna döttrar.” Den andra intervjuaren (med svensk bakgrund) kommenterade att mannen helt enkelt inte framstår som kapabel att få en omskärelse genomförd på ett eget barn. Här kommer vi inte längre, utan får lämna frågan öppen. Vi kan emellertid ha i åtanke att detta var mannen, nämnd i inledningen, som innan bandspelaren sattes på blinkade till intervjuaren med etiopisk bakgrund och viskade att ”Nu ska jag chocka din kompis lite grann”.

Den andra, också han en etiopisk man, svarar på en rak fråga om hur han ser på kvinnlig omskärelse:

– Okej. Jag har ingen direkt... jag har ingen direkt åsikt om det mer än att det där är en kulturell grej, som jag tror med tiden kommer att försvinna.

[Man J från Etiopien]

Han undviker här att ta ställning som motståndare eller förespråkare. Resten av intervjun ger en ganska klar bild av varför: han är mycket kritisk till hur hela frågan har behandlats i Sverige, inte minst av media: ”debatten har varit väldigt vulgär”. Han tolkar uppmärksamheten kring könsstympningsfrågan som en chans för västerlänningar (svenskar) att få leva ut en självgod hållning med inslag av rasism:

– Kan man inte säga neger så kan man väl få säga det där för det är väl underbyggt, eller hur? Då är det helt plötsligt... nu finns det säkert de som har de bästa intentionerna med att säga det där, men jag tycker att det är en liten skojdebatt. 'Vad bra vi är' och så vidare [...]. Jag tror att de som berörs och blir förolämpade, de känner sig djupt kränkta av hur de för debatten.

[Man J från Etiopien]

Andra män var klart uttalat motståndare till traditionen:

– Man hör ju bland flickorna att det inte var bra att omskära sig. Vad gäller sexualitet till exempel. Det kan inte bevisas, men de påstår i alla fall, flickorna, de beskriver att det inte är positivt att de är omskurna, så det är därför som det inte är positivt.

[Man E från Eritrea]

”Vi gör inte som dom”

Kvinna O från Etiopien börjar med att berätta om den faraoniska omskärelse som gjordes på hennes klasskamrater. Hon räknar upp ett antal folkgrupper i Etiopien som gör det ”på riktigt” (faraonisk omskärelse), omskärelse och sedan sy ihop. Hon, som själv växte upp i en kristen familj, bodde i en del av Etiopien med en stor majoritet av muslimska familjer. Hon berättar hur det blev stora fester för hennes klasskamrater när det var dags för deras omskärelser, och att de var nervösa innan. Själv, säger hon, kan hon än idag (då hon är över femtio år) inte avgöra om hon själv är omskuren eller inte:

– *Om jag är omskuren eller inte... det har jag inte den minsta aning om. Det är så att vissa gör inte alls. Det som mina muslimska klasskamrater gjorde, med stor stor fest [med flickor i sjuårsåldern]... det har jag varit med om bland mina barndomskamrater, när det skulle göras. Så jag vet ju vad det gäller. Det var annorlunda bland de kristna. Så jag vet inte vad som gjordes med mig [när jag var bebis]. När man frågade de vuxna, dom skrattade bara. Och jag vet inte hur mycket dom tar, när dom gör det mer symboliskt. Blygdläppen... eller bara en del av det extra [förbuden] de tar bort, inte riktiga klitoris. Jag har aldrig sett några barn som har fått ont eller någonting. Och jag är stolt över det.*

Hon vet inte heller om hennes egna systrar blev omskurna:

– *Vi har pratat och flinat och skrattat och frågat varandra... därför att man ser på tv [reportage om kvinnlig omskärelse] och man diskuterar... Ingen svarar någonting när jag frågar! Nu har mina syskon egna barn, och ingen av dem har omskärelse. Mina systrar vet inte heller, dom har inte heller fått svar. Min mamma levde till [mitten på 90-talet]. Varenda gång man frågade, hon bara flinade, så fick man inget svar. Vi har diskuterat det, vi tror att hon skämdes för att säga sanningen till oss. Dom måste ha gjort det.*

Hon menar att hennes man påstår att hon inte är omskuren, han kan inte se vad som skulle ha blivit borttaget. Men själv vet hon inte med säkerhet – ”*jag vet inte om jag har kvar den eller inte, den lilla, på grund av att jag inte vet hur man [vanligen] ser ut*”. Vad hon vill betona är att ”*det är skillnad*” – ett ingrepp som knappt syns, går inte att jämföra med faraoniska omskärelser, där så mycket tas bort. ”*Jag hade turen att födas in i den grupp som bara gör liten omskärelse, inte den där grova*.” Många intervjupersoner har svårt att identifiera sig med de skildringar som finns i svensk massmedia:

– *Det är när vi hör på tv och sånt som vi tror att det gäller andra folkgrupper, inte oss.*
[Man E från Eritrea]

Flera talar om faraonisk omskärelse för att exemplifiera hur smärtsam och skadlig kvinnlig omskärelse kan vara. Inte sällan diskuterades detta i samband med att man nämnde dokumentärer från svensk tv:

S.J.: – *Har ni följt med i massmedia och vad har ni tänkt när den här frågan har dykt upp?*

Kvinna G: – *Usch, hemskt. Vissa saker alltså... hur man utför, alltså hur man gör omskärelse... hur man går tillväga. Det är rena missbandeln faktiskt. Och sedan att man väntar också i vissa länder till de fyller tolv år, alltså vuxna barn... stora. Usch, det är tortyr. De visade på tv...*

Kvinna H: – *Det är hemskt faktiskt. Man är stympad liksom... omskuren... man har inte känslor.*

Kvinna G: – *Handikappad.*

Kvinna H: – *Ja, handikappad. När de skriver någonting i tidningen jag blir alltid så orolig för jag försöker... Hur ska jag försvara mig? Det är inte alltid som de skriver dåligt faktiskt. Det måste komma fram. Det är jätteviktigt också. Men ibland...*

Kvinna G: – *Efter en dokumentär om det... vi satt och åt frukost [på jobbet] och diskuterade om det: "Usch vad hemskt. Har ni sett... Hur kan de göra så mot sina döttrar?". Och jag är ett offer där som sitter och äter frukost med dem. [Skratt.] Jag är ett exempel alltså. Men sedan en och en så där jag kan säga till dem. Jag är faktiskt omskuren. Men jag är lika mycket värd som en kvinna som inte är omskuren. En människa är en människa. Det är ingen skillnad bara för att man har gjort detta... Jag kan förklara för dem [en och en] men inte i grupp. Det vill jag inte.*

Det den ena kvinnan talar om, hur man "i vissa länder" gör det mot stora barn, sades rakt ut i andra intervjuer: en del av intervjupersonerna ville distansera sig gentemot framför allt somalierna, varav en majoritet traditionellt omskar sina flickor faraoniskt. En kvinna här talar om sin egen grupp, som i Eritrea traditionellt har omskurit ganska nyfödda flickor genom klitoridektomi:

– *De gör det på ett mycket bra sätt i alla fall. [...] Jag såg i tv det från Kenya [om somaliska flickor i Kenya]... om man ser sådana händelser [där det sker med] små flickor eller stora flickor, så har vi aldrig haft en sådan jobbig omskärelse.*

S.J.: – *Hur går det till där du bodde?*

– *I mitt land, i min stad... jag kommer inte ihåg för jag var två månader bara... och alla mina syskon, de var också två månader, så vi vet ingenting om vad som hände med oss. Och det var en fin omskärelse.*

[Kvinna B från Eritrea]

– *När man ser det på tv och massmedia så blir man... det är... man vill inte ens komma ihåg hur det gjordes alltså, när man börde hur det var i Sudan och Somalia. Hur de gjorde med barnen, för det är... det var inget roligt.*

[Kvinna K från Eritrea]

I diskussioner om de grupper som gör faraonisk omskärelse fanns en väldigt tydlig distinktion mellan ett "vi" och ett "dom". De som genomgått mildare former av omskärelse som barn (eller inget ingrepp alls) vill lyfta fram hur de kategoriserar de grövre ingreppen:

– *Det är svårt för flickor. Det finns ju olika omskärelse också, vissa gör de bara... tar bort själva [klitoris]... Sedan vissa gör de att de syr ihop... att kvinnan behöver lida när hon ska föda barn eller när hon för första gången ska träffa sin man. Då är det så hemskt att kvinnan ska få uppleva det. I alla fall tycker vi att det är hemskt. Dom måste sluta göra sådana grejer helt och hållet.*

[En av kvinnorna i gruppintervjun, notera "vi" och "dom" i sista meningarna]

Här en kvinna vars första reaktion vid åsynen av en infibulation reagerar på precis samma sätt som många inom svensk sjukvård gjorde innan de hade fått större kunskap om förekomsten av olika former av kvinnlig omskärelse:

– Det var första gången som jag såg den här infibulationen... En liten flicka satt... hon var väl tio, elva år... Och då tänkte jag att "har hon bränt sig?". Hon satt... och hon såg ut som om hon var brännskadad. Men jag reflekterade inte utan jag trodde att hon hade bränt sig. Jag [visste] inte att de sytt henne.

[Kvinna L från Etiopien]

Hon avslutar resonemanget med att lyfta fram alla de komplikationer som hör ihop med faraonisk omskärelse. "Det är stor skillnad på etiopier och somalier, men i Sverige drar man alla afrikaner över en kam", menar man G från Etiopien, och tillägger att man egentligen borde bojkotta medier, eftersom de ger en sådan kränkande bild av afrikaner.

En del kände sig utpekade av massmedias bild av omskärelse bland afrikanska immigranter. Flera gav intryck av att se på dessa reportage som utanförstående, det vill säga med ungefär samma reaktioner som en genomsnittlig "svensk":

Kvinna G: – Min dotter sa: "Varför gör de så mot sina döttrar mamma?" Så sa min dotter: "Varför gör de...? De är inte snälla mot sina döttrar mamma". Hon ville inte titta på det.

Kvinna H: – Men när det kommer det här programmet, jag vill inte att min dotter ska se. Det är skräck för henne.

S.J.: – Vad tror ni de [döttrarna] har för självbild? Är det självklart för dem att de inte tillhör en grupp som gör det?

Kvinna G: – Det är självklart. De tillhör inte den gruppen som gör... Man kan säga att de är precis som en svensk tjej.

Flera intervjupersoner har genom massmedia bilden av att kvinnlig omskärelse är ett problem i Sverige, även om de inte ser det som ett problem i den egna gruppen:

– Hos oss har jag inte hört talas om att man gör det helt enkelt. Att man gör det varken i Somalia eller någon annanstans, alltså bland eritreaner. Det har inte förekommit... eller jag har inte hört talas om det. Men jag har hört talas mycket om somalier, nästan alla dokumentärer handlar om somalier.

[Kvinna D från Eritrea]

Kvinnlig omskärelse och egna barn

En majoritet av intervjupersonerna har egna barn. De allra flesta deklarerade att deras egna flickor var oomskurna. En kvinna berättar om hur hon i sitt arbete inom vården fick se ett oomskuret kön, vilket var det ögonblick hon själv förstod att hennes egna genitalier var förändrade:

– Då såg jag en naken kvinna... då trodde jag att det inte var normalt... Jag blev rädd först och tänkte: "Nej vad är detta? Så ska man väl inte se ut?".

S.J.: – Vart vände du dig då för att förstå vad som hade hänt dig?

– Jag frågade personalen faktiskt. Jag sa till dem... vi diskuterade på plats. Jag frågade... och sedan successivt började jag accepterade det här att jag... Det är mig som det är fel på. Man skapas så [som kvinnan hon sett]. Sedan har jag fördjupat mig i detta. Sedan när jag fick mina flickor så var det självklart att jag inte skulle göra samma sak.

[Kvinna G från Eritrea]

Denna kvinnas berättelse speglar en process som många somaliska kvinnor i Sverige också gått igenom (se avsnittet ”Somalier i Sverige”, sid. 101): ett ögonblick av drastisk insikt om att det som de alltid betraktat som ”naturligt” och normalt när det gäller de egna genitalierna inte är det i ett samhälle utan omskärelse. Denna upplevelse kan komma att leda fram till en övertygelse om att de egna döttrarna ska besparas omskärelse, som i citatet ovan.

De flesta berättade att deras pojkar var omskurna eller att de ansåg att manlig omskärelse är acceptabelt (*”på pojkar är det fint”, ”till pojkar är det en helt annan sak”, ”men om jag får en pojke, så ska vi göra”*), men det fanns exempel på familjer som frångått också manlig omskärelse:

– Mina barn [söner] är svenskar och ska växa upp precis som svenskar. Det är inte bara språket utan hela tankesättet, som måste anpassas till det samhället man lever i. Så mina barn är inte omskurna.

[Man A från Eritrea]

Flera av intervjupersonerna menade att deras beslut inte skulle komma att ändras även om det var så att familjerna i hemlandet skulle ha andra synpunkter:

A.C.: – *Men om du själv får flickor, vill du att de ska omskäras?*

– *Nej.*

A.C.: – *Men om familjen i Etiopien vill det då?*

– *Jag bor i Sverige och inte i Etiopien.*

A.C.: – *Nej, men du har familj i Etiopien.*

– *Ja, men det är jag som bestämmer. Det är vi som bestämmer. Jag menar jag och min fru och inte hennes eller min familj som bestämmer.*

[Man K från Etiopien]

Andra framhävde frågan om sexualitet när de ville förklara sitt motstånd mot kvinnlig omskärelse, som man G från Etiopien: *”Man kan få nedsatt sexuell lust av att skära i klitoris”*. Han menar att etiopiska män generellt föredrar kvinnor som inte omskurits, eftersom de har *”en mer levande sexualitet”*. Även man I från Eritrea betonar sexualiteten som det viktigaste skälet för sitt motstånd, jämsides med att det ger svårare förlossningar, och menar att han inte kan se några fördelar alls:

– Det finns inga fördelar, men eftersom det är en väldigt inrotad tradition så är det väldigt svårt att sluta med det. Men vad vi kan säga utifrån våra erfarenheter så finns det inga fördelar med kvinnlig omskärelse.

[Man I från Etiopien]

Han tar särskilt avstånd från faraonisk omskärelse, som han betecknar ger *”stort lidande för kvinnor”*.

Vissa av de äldre kvinnorna berättar att deras döttrar, eller de äldsta av dem, hann omskäras innan de själva hade en ny syn på det. En kvinna i 70-årsåldern med många barn berättar om hur alla döttrar utom den yngsta är omskurna:

S.J.: – *Hur kom det sig att du valde att inte göra med den yngsta?*

R.A. översätter: – *Min syster vägrade... hon skulle inte göra med sina döttrar. Hon har inte gjort på någon. Hon sa: ”Nej”, och de är jämnåriga med mina flickor. Och sedan hon kritiserade... ”Det räcker att de har gjort med mig. Aldrig med mina döttrar”, sa hon. I och*

för sig trodde jag också att det var bra, för vi hade mycket andra bekymmer, så [när vi blev omskurna] behövde vi inte tänka på sex över huvudtaget. Så på det viset visste jag att det var bra. Man behöver inte göra någonting och så är det bra. Det var också meningen att hon ska vara hemma om hon är omskuren, och om hon inte är omskuren så ska hon kanske gå ut med andra.

S.J.: – Var du inte rädd för det när det gällde den yngsta flickan?

R.A. översätter: – Ja, det... hon [yngsta flickan] hade andra möjligheter. Jag var en mycket förtryckt kvinna av min man och min pappa. Men nu försöker jag att ge dem [egna barnen] möjligheter och de har fått alla möjligheter. Nu klarar hon sig mycket bra...

S.J.: – Vilket tycker du... vilket är det viktigaste skälet till att man inte ska göra kvinnlig omskärelse?

R.A. översätter: – Nu är det andra tider och så... Nu kan de behärska sig, som pojkar... sexuellt också. De kan leva som pojkar. Men tidigare... de hade inte rättigheter och de hade inte utbildning.

[Kvinna C från Eritrea]

En del teman som kommer fram i den här intervjun diskuterades i avsnittet om traditionella motiv till kvinnlig omskärelse bland eritreaner och etiopier: ett huvudmotiv är att dämpa flickor sexuellt, så att de ”stannar hemma”, det vill säga inte blir promiskuösa eller utlevande mot det motsatta könet. Tankegången är intimt sammanvävd med traditionella idéer om hur en ”bra flicka” uppför sig. Vi kan också konstatera hur denna äldre kvinna ser ingreppet som en rationell strategi i ett samhälle som tidigare inte gav unga kvinnor stora möjligheter vad gällde utbildning och rättigheter. När unga kvinnor får större autonomi, behövs inte omskärelsen längre. Med den här kvinnans sätt att se på omskärelse som något som dämpar okontrollerat uppförande hos flickor, ”översätter” hon tankegången till att moderna flickor kan ”behärska sig sexuellt”.

Kvinna F är i 60-årsåldern och har också uppfostrat många barn. Alla hennes döttrar blev omskurna i Eritrea:

S.J.: – Var det ett självklart beslut eller tänkte du lite omkring det?

R.A. översätter: – Ärligt talat så har jag inte tänkt på det, men i den situationen som jag var, så hade jag ingen makt att bestämma. Ärligt talat så tänkte jag inte på det. Och sedan har jag ångrat mig, men jag visste inte innan.

[Kvinna F från Eritrea]

En av de eritreanska kvinnorna fick en dotter i Eritrea som omskars, och en dotter i Sverige som aldrig omskars. Hon återkommer ofta till sin känsla av skuld under intervjun och har stort behov av att urskulda sig över att det blev som det blev med den äldsta:

– Hon [äldsta dottern] är glad att jag inte omskurit hennes syster [yngsta dottern]. När vi pratar om det... Ja, jag visste inte. Jag var barn själv. [...] Nu tänker jag alltid varför jag inte tog min dotter [bort från omskärelsen]. Jag gjorde mycket... varför gjorde jag inte det? Jag visste att det gör ont.

[Kvinna M från Eritrea]

Det var hennes svärmor som tog beslutet och hon upplever att hon själv inte hade mycket att säga till om:

– De skulle göra det på min dotter. Och det var min mans mamma som... Hon [den egna dottern] var nästan nio månader. Jag vet inte... det var jobbigt. De tog inte någonting. Jag såg sådan liten bit hon visade mig. Jag sa att jag ville känna och ville se. Hon visade mig så små [visar med fingrarna något litet]... "Nej, hon kommer att bli bra", sa hon [svärmodern] till mig. Och jag var lite rädd... Jag var nästan sjutton och ett halvt. Jag vet inte hur man gör och sedan min mans mamma gjorde åt mig. Hon tvättade henne och kollade. "Det håller bra", sa hon. Jag vet inte vad som håller och inte håller... jag visste inte själv.

[Kvinna M från Eritrea]

När vi diskuterar vem som egentligen tog beslutet om omskärelse vill kvinnan betona att det inte fanns något öppet tvång, utan att svärmodern gjorde det utan att mena illa:

– Vi var unga. Vi tyckte det var vår kultur bara. Vi vet inte... man måste göra. Vi kände att man måste göra den. Jag var inte mogen.

S.J.: – Du talade inte ens med din man om det?

– Nej, nej. Han visste inte heller när vi gjorde. Jag berättade för honom. "Vad dumma ni är", sa han. Han var så ledsen när jag berättade för honom. "Varför har ni gjort på henne nu?". "För mamma var bär", sa jag. "Måste hon gör det på henne?". "Jag vet inte", sa jag. Han var inte arg heller. Vi har respekt för henne. Hon är jättesnäll. Vi tror alltid att hon kan mer än oss. Vi går efter de äldre. De tvingar inte oss. Hon har inte tvingat [till omskärelse]... hon är jättesnäll. Om jag sagt: "Nej", så skulle hon aldrig sagt [att vi måste]...

[Kvinna M från Eritrea]

Bara en kvinna är ovillig att tala om omskärelse i relation till de egna barnen, en muslimsk kvinna i 40-årsåldern: "Jag vill inte berätta om det". Vi vet alltså inte om och i så fall när hennes egna döttrar blivit omskurna – eventuellt kan det ha skett innan hon själv fick en annan syn på det, vilket gör det smärtsamt att tala om. Under resten av intervjun framgår att hon är motståndare till omskärelse av flickor och hon framhäver de stora riskerna med ingreppet: "Jag vet inte, men det kommer mycket blod och det kanske... det känns... det kan gå fel... Det blir feber... bebisen blir död. Det är hemskt." Enligt islam, menar hon, kan föräldrarna välja om de ska omskära flickor eller inte; hennes egen ståndpunkt är att "jag är emot den faktiskt".

När det gäller de kvinnor som själva en gång valde omskärelse för sina döttrar, blir det återigen tydligt att männen stod utanför den beslutsprocessen:

S.J.: – Har du någon gång diskuterat omskärelse med din man? Var han med i beslutet eller var det bara dina beslut med döttrarna?

R.A. översätter: – Jag har inte ens frågat honom. Han accepterar vår tradition... Jag frågade inte honom.

[Kvinna C från Eritrea]

Detsamma gällde för en del av de kvinnor som bestämt sig för att aldrig låta omskära sina döttrar. Men i dessa fall tycks det mer handla om att det upplevs som så självklart att inga av flickorna ska omskäras – "det kom inte ens på fråga", som kvinna N uttryckte det – att saken inte ens behöver diskuteras makar emellan:

S.J.: – Har du diskuterat med din man vad gäller era egna döttrar?

– Nej, det har vi inte gjort för det känns oviktigt. För det är inte ett krav liksom att de skulle göra det eller frågan har inte kommit från någon som helst eller från oss själva liksom. Det är obetydligt helt enkelt så vi tänker inte göra det. Och jag vet att han inte tänker göra det så det var ingen mening att diskutera det. Men vi har diskuterat hur de gör i andra länder när vi ser och läser... och hur de gjorde förr i tiden i Eritrea, hur de gjorde med oss. Men vi har inte diskuterat framtiden för det känns oviktigt. Kanske man ska göra det.

[Kvinna D, muslim, från Eritrea]

S.J.: – Och när det gällde dina egna döttrar diskuterade du ditt beslut med någon, med dina vänner eller med din man?

– Nej, det var självklart för mig. Jag avgjorde detta.

S.J.: – Och berättade du det för någon?

– Med min man var det också... jag har inte diskuterat [med honom]. Det var självklart att vi inte skulle göra det på våra döttrar. Även eritreanska män... det är självklart att man inte gör så mot sina flickor.

[Kvinna G från Eritrea]

Vi kunde alltså se ett kompakt motstånd mot kvinnlig omskärelse hos i princip alla intervjupersoner. Vi har ingen anledning att betvivla autenticiteten i deras beskrivningar av hur de ser på saken. Dels övertygar graden av koherens i intervjuerna (intervjuernas olika delar är samstämmiga; se diskussion i inledningen). Dels lyfter intervjuerna i sin helhet fram en sammanhängande logik: vi kan följa hur det traditionella tänkandet har sett ut i Eritrea och Etiopien, och på vilka grunder intervjupersonerna idag ser på kvinnlig omskärelse på ett sätt som avviker från det traditionella idealet. Upplevelser i exilsituationen har också spelat stor roll för många när det gäller hur tänkandet förändrats.

Man kan tänka sig möjligheten att intervjupersonerna i studien känner en högre grad av ambivalens inför kvinnlig omskärelse än vad som framkommit i dessa intervjuer. Ambivalens är ett centralt drag hos människan inför många fenomen. En tveksamhet inför praktiken kan i hemlandet ha lett till beslutet att ”trots allt” låta genomföra ingreppet på en dotter för att trycket från omgivningen är starkt – samtidigt kan samma känslomässiga tillstånd av osäkerhet leda till att man avstår i en helt annan livssituation. Migration, som leder till en radikalt annorlunda social kontext, ger goda förutsättningar för att kulturella praktiker som människor känner ambivalens inför ska kunna överges. Det som framkommit i dessa intervjuer med eritreaner och etiopier i Sverige – bilden av ett utbrett motstånd mot kvinnlig omskärelse – harmonierar med den bild som framkommer i ett mer kvantitativt närmande till frågan om kvinnlig omskärelse i Sverige (som genomgång av polisutredningar och hörsägenfall). Detta kommer att diskuteras vidare i slutavsnittet.

Syn på svenska lagen

Det har rått stor enighet bland intervjupersonerna om att den svenska lagen mot kvinnlig omskärelse är bra. Detta uttrycktes även av de somalier som intervjuades i den tidigare studien.

– [Lagen] är bra. Men den ska vara lite hårdare tycker jag. Om det är gjort va... de som gjorde det skulle straffas för det, oavsett om det är mamma eller pappa. De åker ju hem till sina

byar och kommer tillbaka till Sverige. Och ser vi det och gör ingenting. Alla kan ju åka dit och göra det. [...] När man inte följer lagen så borde man straffas för det va. De pumpar i dem flera gånger, hur dåligt det [kvinnlig omskärelse] är alltså... om och om och om igen... Men man måste följa lagen va. Det är en lag. Har jag gjort en [omskärelse], så är det brott.

[Kvinna K från Eritrea]

Kvinna L från Etiopien är mycket positiv till lagen, men tycker att den kom för sent och att den är otillräcklig. Hon ser inte att en tillräcklig satsning görs för att stötta de svenskafrikanska flickor som redan blivit omskurna:

S.J.: – *Vad tycker du om att vi har en lag i Sverige som förbjuder omskärelse?*

– *Ja, det är väl bra. Däremot så tycker jag att lagen kom för sent. Många flickor har väl lidit innan lagen kom. [Den] borde ha kommit lite tidigare och kraftfullare. Sedan måste man ju tänka då liksom... man pratar inte mycket om omskärelse i skolorna. Det måste finnas väldigt många unga flickor idag, som är redan omskurna i skolan och som känner sig som jag har sagt: "Undrar om... Vad är det jag går miste om?" eller "Hur ska det bli med mig?" eller "Vem ska vara ihop med mig?". Och där måste man ju hjälpa dem då på det sättet så att de har drägligare liv alltså. Den satsningen ser jag inte.*

[Kvinna L från Etiopien]

En av männen, också han positiv till lagen, pekar även han på att bara lagen i sig är otillräcklig. Den måste åtföljas av en grundlig attitydförändring för att bli riktigt verksam:

– *Den här frågan kan man dämpa här genom lagen. Lagen säger så och du får inte göra. Okej. Man kan dämpa det, men det betyder inte att det har lösts på något sätt. [...] Först måste man säkra människor som finns här, [bli säker på] att de accepterar. Att våra barn och barnbarn också accepterar att vi måste kämpa mot det här. Inte att en myndighet eller en lag som säger så va, utan vi måste på något sätt vidaremeddela till alla människor på det sättet.*

[Man L från Etiopien]

I studien som rörde somalier fanns en viss ambivalens kring lagstiftningen. Å ena sidan fanns ett brett stöd för att det motstånd mot kvinnlig omskärelse man själv resonerat sig fram till låg i linje med vad lagen uttrycker. Men det fanns också ett visst motstånd mot att lagen var så entydigt (underförstått) inriktad på en praktik som nästan bara gäller afrikaner i Sverige. Rent principiellt, menade en del, så borde svenska staten överlåta åt de afrikanska grupperna att själva lösa den här frågan. Den sortens kritik fanns det inte många spår av i intervjuerna med eritreanerna och etiopierna. Här uttrycktes ofta en tacksamhet över hur det svenska samhället agerat i frågan om kvinnlig omskärelse:

– *Men jag är ändå tacksam för att det är lagstadgat att det är förbjudet att praktisera i Sverige. Och sedan hur man gör det och vad man får för straff om man gör det, det blir en annan fråga, tycker jag. Sverige har gjort ett fantastiskt arbete ändå. [...] Man får utbilda och upplysa. Lagen det är jättebra att den finns, men det räcker inte. Annars har jag inga invändningar mot lagen. Det är fantastiskt och jag tackar alla kvinnor som har kämpat för det här. Svenska kvinnor faktiskt. Hela regeringen... hela delen som har kämpat för det här. Det är en bit av jämlikhet faktiskt.*

[Kvinna N från Eritrea]

Att det fanns fler kritiker bland somalierna kan eventuellt ha att göra med att det främst är somalier i Sverige som förknippas med könsstämpningsfrågan. För många etiopier och eritreaner finns det, som tidigare diskuterades, lite av ett ”vi” och ”dom” i förhållande till somalierna när det gäller kvinnlig omskärelse. Lagen kan ses som en väg att skydda somaliska flickor från vad man uppfattar som avskyvärda ingrepp – man upplever inte på samma sätt att lagen handlar om flickorna i den egna gruppen i Sverige, då så många är övertygade om att omskärelse inte sker där.

Förändringar

Förändring i Eritrea och Etiopien

Delar av det aktivistiska förhållningssättet mot kvinnlig omskärelse i Sverige och andra länder har utgått från en snäv syn på afrikaner. Det finns förväntningar på att de flesta som kommer till Europa praktiserar sedvänjan och fortsätter att göra så efter ankomst till de nya länderna (se avsnittet ”Övertygelsen om en upprätthållen sedvänja”, sid. 108). I själva verket har många afrikaner i västländerna varit väl bekanta med argument för och emot kvinnlig omskärelse redan före migration. I Somalia initierades under 1980-talet en nationell kampanj mot kvinnlig omskärelse. På samma sätt har det funnits lokalt motstånd och kampanjer, både i Etiopien och Eritrea, under decennier. Många invandrare har haft en ”ny” syn på traditionen redan innan de kommit till västvärlden:

– Alla som gått i skolan i Etiopien har kommit i kontakt med vilka problem kvinnlig omskärelse leder till. Det är ingen ny diskussion för etiopier. Det fördes ofta fram argument i skolan om hur viktigt det var att upphöra med sedvänjan.

[Man G från Etiopien]

I den här studien blev det tydligast i intervjuerna med eritreanerna. Befrielseörelsen i Eritrea, som resulterade i en självständig stat 1993, var starkt präglad av en jämlikhetsideologi som också lyfte fram frågan om kvinnlig omskärelse. (För en detaljerad diskussion om den nya kvinnorollen inom ramen för den eritreanska befrielseörelsen, se till exempel Wilson 1991.)

Här beskriver en eritreansk kvinna hur stark förändringen var bara mellan henne själv och hennes mamma:

– Det är inte samma. Det kan inte bli samma. Det kommer alltid förändringar... Min mamma bon bodde [måste bo] med sin man... med min pappa, det spelar ingen roll om han är bra eller dålig. Hon måste stanna med honom. Med sedan när kriget kom så blev kvinnorna lite mognare och kämpade för rättigheter. De kämpade för fred. De kämpade [med] kvinnors roll... Det är inte bara män som ska välja: ”Jag vill ha henne”. Jag måste också välja en man. Vi kämpade också för detta. Så om jag väljer en man och gifter mig med honom och han inte är bra... om han är bra så kan jag leva med honom men om han inte är bra så är det inte som med min mamma, utan jag lämnar honom. Så vi ändrade kvinnors roll i Eritrea under kriget. Vi stred inte bara för fred utan vi stred för allt. Människorna, att de ska rättigheter, att de ska ha... allt.

[Kvinna B från Eritrea]

– I samband med befrielseörelsen i Eritrea så gjorde man så mycket kampanjer och man pratade om jämställdheten och kvinnofrågorna och så... Det blev förbjudet med en gång under befrielseörelsen, redan då under sjuttioalet. Och innan dess också när folk var medvetna och läste mycket och vi var liksom många som var intellektuella. Då förbjöd man det i alla fall. Så jag kan väl säga att kvinnor i min ålder är ju omskurna, men jag kan inte säga att alla kvinnor... nu pratar jag om kvinnor, som bor i Eritrea i samma ålder som jag då... praktiserar inte omskärelse på sina döttrar. Det kan jag våga säga.

[Kvinna N från Eritrea]

Kvinnorollen förändrades drastiskt för många kvinnor i Eritrea under kriget. Kvinnor var soldater, på lika villkor som männen, och kom att fungera i yrkesroller som tidigare hade innehaft av enbart män:

– Man har ställt upp för kvinnor som var starka och har haft stor betydelse för den eritreanska befrielsen. De har varit respekterade. Det kom under kriget. [...] I städerna... i storstaden Asmara är det väldigt bra relationer. Kvinnor har alla möjliga positioner i staden. Och de jobbar lika hårt och lika mycket, som män. Inte bara jobbmässigt utan allt. Inte bara i exil utan även hemma i Eritrea.

[Kvinna D från Eritrea]

De förändrade könsrollerna ledde också till nya sätt att kommunicera mellan könen, var det flera som vittnade om. Ett av idealen i den ideologi som fördes fram inom rörelsen var att ett oskuldskrav hos unga flickor var något förlegat:

– Det fanns ett genomslag då under befrielseörelsen, att både män och kvinnor var jämlika. Och de diskuterade öppet sex och de diskuterade öppet varför det är bra och varför det inte är bra. [...] Men nu är det som i Europa alltså. Pojkvänner kommer hem och preventivmedel och kondomer och... det glädjer mig.

[Kvinna N från Eritrea]

– Nuförtiden i Eritrea har det ingen betydelse om hon [flickan] är oskuld eller inte oskuld. [...] Männen som aldrig har gjort hemsysslor har blivit tvingade att göra det i befrielsefronten alltså. Jag menar en man förbereder mat till fronten, och kvinnorna som kör stridsvagnar i kriget och som är befälhavare och så och så va. Så det har förbättrats, kvinnans ställning i befrielsefronten. Så med den har sambället också lärt sig mycket. De gamla traditionerna börjar försvinna och vissa grejer som inte var acceptabla för trettio år sedan nu är de okej va. Så befrielsefronten har spelat en stor roll i det eritreanska sambället. Så det har förändrats dramatiskt alltså.

[Man B från Eritrea]

Intervjuaren (A.C.) frågar om befrielseörelsens roll för en förändrad syn på kvinnlig omskärelse:

– Ja, inom landet har det ändrat sambällsstrukturen alltså. Och självklart de som är ute [ur landet, i exil] också... de har fått mer information om det alltså än vad de hade kunskap om ämnet själva. Det är det befrielsefronten försökte göra också, att sprida informationen.

[Man B från Eritrea]

– [Det finns ju] generationen som är omskurna, även alla mina syskon, under den gamla tiden. Det var ju nästan tillåtet att göra så. Nu för tiden är det inte så. [...] Just mina föräldrar lever

inte kvar, men det finns motsvarande föräldrar. Min frus föräldrar ser positivt på att utvecklingen har gått så pass att folk accepterar att inte omskära.

[Man E från Eritrea]

Här nuddar man E vid det faktum att även om traditionen avtog på många platser när befrielseörelsen var som starkast, är det inte så att omskärelse inte längre utförs i Eritrea. Men även om det inte har upphört, verkar en levande diskussion finnas:

R.A. översätter: – *Det finns fortfarande [omskärelse] i Eritrea... Det finns sådana som går runt och omskär, kvinnor till flickor och män till pojkar. Det finns ingen lag som hindrar, men det har kommit en diskussion... jag diskuterar ständigt, säger hon. Det går ständiga diskussioner. Så folk nästan inte vågar göra... men det finns folk som gör det.*

[Kvinna F från Eritrea]

Man H från Eritrea menar att befrielsekriget var helt centralt för ändrade uppfattningar om kvinnlig omskärelse bland eritreaner: gerillan ville redan innan den fick makten att traditionen skulle brytas. Fortfarande propagerar man regelbundet i medierna mot kvinnlig omskärelse i Eritrea, påpekar han. En av kvinnorna förhåller sig ganska kritisk till uppfattningen att befrielseörelsen skulle ha spelat en avgörande roll för hur kvinnlig omskärelse praktiseras i Eritrea och mer generella förändringar för eritreanska kvinnor:

– *Och jag är övertygad om att de kommer att prata så mycket vackra ord om att kvinnor har deltagit i Eritreas krig och ditten och datten, men fortfarande finns det kvinnor som är kvar, som blir omskurna och som blir missbandlade och allt elände. Ingen kommer att höja rösten för det kan betyda att de inte får sitta [kvar] vid makten.*

[Kvinna M från Etiopien, men med viss bakgrund i Eritrea]

Också de etiopiska intervjupersonerna menar att mycket har förändrats kring den traditionella omskärelsen i hemlandet:

– *Jag har varit tillbaka i Etiopien, där jag växte upp [där majoritetsbefolkningen är muslimer och praktiserar faraonisk omskärelse]. Jag pratade med folk. Till och med muslimer i den här delen, och läkarna, de låter bli att sy ihop. Omskärelsen finns fortfarande, men mindre, lindrigt. Det kommer att sprida sig [förändringen]. [...] Mina storasystrar [i Etiopien] har inte gjort det på sina flickor, och dom har barnbarn nu. Jag är så glad. Jag tror att det sprids snabbare nu, att man inte gör det. Men jag vet inte hur det är på landet.* [Kvinna O från Etiopien]

– *Det här [kvinnligen omskärelse] är ju ett riktigt bondesambällesfenomen, som har inte varit så starkt i städerna... som min mamma, som föddes på landet och flyttade till stan. För henne var det ju då kanske både okej och inte. Fick hon tryck från äldre kvinnor, så måste hon göra som de har sagt då. Men jag tror nog att det håller på att ändras. Inte på grund av att några har gjort stora insatser för att ändra det, men [utvecklingen] har gjort så att folk håller inte på... de har inte tid för sådana traditionella grejer. Och så en del saker fattas liksom – de har inte så stor övertygelse. I Etiopien är inte så hemskt som i Eritrea när det gäller tjejerna[s situation] då. Det är nästan jämlikt... Man blir inte förvånad om en tjej... överhuvudtaget så skulle ingen fråga om hon har varit oskuld. Då visar man att man är korkad. Det skulle ingen kille våga säga... ifrågasätta liksom om hon har varit oskuld eller inte... inte högt i alla fall.*

[Kvinna L från Etiopien]

Vi kan alltså konstatera att argumenten mot kvinnlig omskärelse på intet sätt var obekanta för de flesta eritreanerna och etioperna när de kom till Sverige. I studien med somalier var bakgrunden mer skiftande. Många hade kommit i kontakt med regeringskampanjen mot faraonisk omskärelse på 1980-talet, medan andra konfronterades med nya sätt att se på sedvänjan först i Sverige.

Generationsskillnad

Många intervjupersoner ville lyfta fram att det finns skillnader mellan olika grupper i samhället, till exempel mellan stad och land:

– *Det kommer att ta lång tid att göra det här i mindre form på landsbygden där folk har mindre förståelse och mindre kunskap... de är väldigt traditionsbundna.*

[Man I från Etiopien]

Kvinna O talar om hur oskuldskravet på flickor försvunnit, så att hon själv som nu är i femtioårsåldern, inte hade något sådant krav på sig som ung. Men hon betonar att hon var en stadsflicka:

– *Det kan vara annorlunda på landet. Här i Sverige, om man är på landet [på landsbygden], allt finns fortfarande, Posten och Ica-affären... men där [i Etiopien], det är riktigt på landet. När det blir mörkt, blir det mörkt, det finns ingen elektricitet eller ingenting. Och det finns platser dit man inte kan komma med bil, bara kan komma om man rider på häst eller åsna eller mula... eller går till fots. På sådana platser, jag kan tänka mig, där kan det vara viktigt fortfarande, att en flicka ska vara oskuld när hon gifter sig.*

[Kvinna O från Eritrea]

Men de allra flesta betonade att den starkaste skillnaden i förhållningssätt är den mellan olika generationer. Kvinna A från Eritrea svarar på frågan om hur hon tror att männen ser på kvinnlig omskärelse:

– *Olika... De yngre tror jag inte vill ha det, men de äldre kanske. Med respekt för traditionen... [men] de pratar inte om det.*

[Kvinna A från Eritrea]

En kvinna i 70-årsåldern från Eritrea (C), som själv lät omskära sina döttrar, är helt säker på att dessa döttrar aldrig kommit på tanken att själva föra traditionen vidare: ”De [skulle] inte [låta omskära sina döttrar]... De känner fortfarande vrede för vad som har hänt.”

– *Hade min mamma varit kvar hade hon säkert ställt frågan: Varför gör vi inte så? Då hade hon inte tvingat mig, men då hade hon åtminstone ställt frågan: Skall ni inte omskära dina barn? Det hade hon säkert sagt. Det är inget de tvingar oss. De har ju levt på samma sätt.*

[Man E från Eritrea]

– *Jag ska berätta en sak... min mamma hon är [uppvuxen] under stränga familjeförhållanden och det är så att man pratar inte öppet om sex, inte ens om mens. Så när jag var ung och hennes kompisar kom och berättade om killar och så där så brukade hon säga: ”Nej, inte inför min dotter”. Hon ville inte att jag skulle höra så jag visste inte mycket om mens och så. Första*

gången jag fick mens så trodde jag att jag skulle få stryk eller något så jag berättade inte, men jag fick så ont och kräktes och var väldigt sjuk verkligen. [...] Jag kunde inte ens andas för jag var så tagen av det. Och sedan gick tiden. Efter sex månader så upptäckte hon på något sätt blod... Då skällde hon på mig. Då tyckte jag att det var jättebemsket att ens mamma kan vara så. Man ska inte visa att man har mens, förstår du... Och det jag vill säga är att det inte ska vara så [med mina barn]. Jag måste ha öppen diskussion med mina barn. Då blir det lättare för dem i livet.

[Kvinna G från Eritrea]

En eritreansk kvinna (I) som är över trettio år berättar att hon och systemen inte är omskurna – pappan var läkare och motsatte sig omskärelse – och att mamman tyckte detta var ”*belt okej*”. Hon beskriver sin mamma som en som kunde diskutera ”allt”, också mens och graviditet, män och giftermål.

– Förut jag hade pojkvän, men han hälsade inte på min pappa och vi gömde oss. Men inte nu. Nu om jag vill gifta mig går jag direkt till min pappa: ”Denna pojke vill jag gifta mig med. Jag har bestämt den och den tiden”. Föräldrarna bestämmer bara pengarna. Vi har inte så mycket pengar. Det är en annan tradition. Så det går snabbt... [utvecklingen mot] att ungdomar kan bestämma själv. Förut vi var rädda för föräldrarna.

[Kvinna I från Eritrea]

Kvinna I, citerad ovan, beskriver oskuld som något idag oviktigt för eritreaner. Man H från Eritrea vill betona generationsskillnaden när det gäller kvinnlig omskärelse: äldre personer kan fortfarande anse att omskärelse och oskuld är viktiga frågor – de kan se omskärelse som ett sätt att dämpa flickans sexuella lust och värna om hennes oskuld – men för yngre personer är det annorlunda, menar han.

Oskuldens förlorade betydelse

Ovan har många intervjupersoner beskrivit generationsskillnader i synen på oskuldens betydelse. Nedan kommer detta diskuteras närmare, också med fokus på hur döttrarna lever i Sverige. Bland somalier i Sverige, som generellt sett är praktiserande muslimer, lever oskuldskravet kvar starkt (mer ingående resonemang i avsnittet ”Somalier i Sverige”, sid. 101). Så är inte fallet för de flesta svenska eritreaner och etiopier.

Kvinna N nedan svarar på frågan om det finns skillnader i synen på oskuld mellan Eritrea och Sverige:

– Det kommer inte ens på fråga alltså [i Sverige]. Det är inte ens [så] i Eritrea. Jag talar om nu idag alltså. [...] Officiellt är det förbjudet [i Eritrea] att prata om att en flicka eller en kvinna är oskuld. Det kommer inte ens på fråga. Där kommer vi till jämställhetsfrågan. Det är en viktig sak. För att när man ingår äktenskap, så ingår man inte äktenskap [på grund] av oskuld eller inte, ... [utan för att] det måste fungera hela livet. [...] Hur [mycket] oskuld är mannen eller pojken då...? Det är för mig en jämställhetsfråga. Det är en jämställhetsfråga som också [lett till förbud] i Eritrea. Säkert, i min ålder, hade jag gift mig i Eritrea då så hade de säkert frågat om jag var oskuld. Att vissa äldre kvinnor och män tittade på flickan om hon var oskuld... det har jag upplevt. Det var till och med så... att var du inte oskuld så fick du inte gifta dig. [Kvinna N från Eritrea]

Med kvinna D, som är muslim, diskuteras oskuldens betydelse, och hon menar att den har stor betydelse traditionellt i Eritrea, men inte bland eritreaner i Sverige:

– *Det är viktigt. Det är jätteviktigt i Eritrea, men inte här. Inte här... Jo, jag tror också att det är viktigt bland muslimer här. Men även muslimer som har bott länge här... [efteråt] har det kommit fram också att många [har förlorat oskulden utan giftermål]... Jag har pratat med mina bröder för vi brukar diskutera öppet liksom... De [flickorna] behöver inte vara oskuld för det kan ha hänt vad som helst. Hon behöver inte vara lösaktig liksom för att förlora sin oskuld. Det kan ha hänt vad som helst. Så den grundtanken... okej, det är bra att man har en relation bara. Det är bra, men det ska inte vara [krav] bara för flickor. Det ska vara lika stort krav på männen också. Men det är viktigt för många.*

[Kvinna D från Eritrea]

Flera svarade helt öppet att de ansåg det betydelselöst om deras döttrar hade sex innan de var gifta:

S.J.: – *Är det viktigt för dig att döttrarna är gifta innan de har sex?*

– *Det spelar ingen roll.*

S.J.: – *Det gör inte det?*

– *Om de vill göra det, så gör det inget.*

[Kvinna A från Eritrea, mamma till flera flickor]

Ingen av intervjupersonerna menade att det finns ett absolut oskuldskrav för unga flickor med etiopiska och eritreanska föräldrar i Sverige. Emellertid ville några framhålla att det därmed inte är önskvärt med någon allmän promiskuitet. Risker för sjukdomar och fördelarna med att inte oplanerat bli gravid för tidigt var några av skälen som angavs:

S.J.: – *Är det viktigt för dig att de är oskulder tills de har hittat den de vill leva med?*

Kvinna G: – *Viktigt... De måste vara medvetna om alla sjukdomar som finns. De måste ha kunskap om det, och sedan om de tycker... Man ska lära barn så gott man kan det man anser själv är bra för dem va, men sedan är det ju deras beslut.*

S.J.: – *Om din dotter kom hem när hon var femton och var med barn...*

Kvinna H: – *Jag var [ung] när jag flyttade hemifrån. Jag vet vad det är när man springer efter killar... Jag gillar inte... jag är inte sådan... Jag vet vad som ska komma efteråt. Då tycker jag... jag vill inte att min flicka ska göra öppet sex. Jag håller med henne [kvinna G]... Man måste diskutera öppet om sex och hygien. Allt möjligt man måste diskutera. Jag tycker inte att hon [dottern] ska göra öppet sex. Jag vill inte. Det finns en massa sjukdomar nuförtiden. Det är inte bara om omskärelse eller hygien... det finns aids också. Man måste förklara vad det är som kommer efteråt. Om hon är gravid så jag vet inte... man måste acceptera.*

Kvinna G: – *Men för att det inte ska bli så, så måste man ha bra kontakt med sina döttrar. Och det kan ju... en olycka kan ju hända alltid, va. Vi var ju själva unga, men för att det inte ska bli så, så måste man förklara för dem och man måste lita på dem... De måste kunna ha förtroende för sina föräldrar... kunna komma och säga: "Mamma, det har hänt så och så". Då kan jag ju leda dem också.*

Deras resonemang påminner om hur en del av de somaliska kvinnorna resonerade om samma sak. En av dem framhöll att den somaliska generella hållningen på ett djupare plan inte skiljer sig så mycket från svenska föräldrars oro:

– Det är inte bara graviditet utan det finns också en massa andra bekymmer och sjukdomar. [Om att dottern inte är omskuren.] Jag känner många som har varit omskurna men som blev också med barn. Det handlar inte om det, utan det handlar om att kunna uppfostra sina barn så gott man kan och så får man se vad livet... vad framtiden erbjuder.

S.J.: – Tror du att du kommer vara orolig för att hon ska bli med barn i tonåren?

– Ja, det finns inte föräldrar som inte är oroliga, svenskar likaväl som vi somalier är oroliga. Det finns inga föräldrar som säger "Oh nej, det spelar ingen roll om hon blir med barn". Alla vill det bästa för sina barn. Det gäller oss och det gäller er.

[Intervju med somalisk kvinna i 35-årsåldern]

För de flesta somalier gäller fortfarande ett strängt oskuldskrav. Så är det inte på samma sätt för svenska etiopier och eritreaner, vilket också männen vittnade om:

– Nuförtiden i Eritrea har det ingen betydelse om hon är oskuld eller inte oskuld.

A.C.: – Det har det inte?

– Det har det inte alltså. Det var det kanske för tjugofem år sedan... Man börde att om hon skulle gifta sig så måste hon vara oskuld eller så och så, men det har förändrats dramatiskt under de tjugo åren speciellt med befrielsefrontens... kvinnornas ställning i samballet har förbättrats så nuförtiden det har ingen betydelse alls alltså.

[Man B från Eritrea]

Kvinna L från Etiopien menar emellertid att det på ett djupare plan fortfarande spelar en roll för männen om den kvinna de gifter sig med är oskuld eller inte – detta bland annat på grund av en rädsla för att bli jämförda med andra män:

– Det är ju dubbelt liksom. Skulle han [en etiopisk man] hitta en flicka som var oskuld, så skulle han flagga eller tala om för alla i smyg i alla fall, att hon har varit oskuld. För att säga vilken fin flicka han har gift sig med. Jag tror nog inte att de [männen] skulle säga: "Nej, hon har inte varit oskuld" och så skulle hon få skam för det. Det tror jag inte. [...] Men han blir ju osäker då hon vet vad sex är, innan honom. Den känsla finns... det finns en annan man som har varit före honom och som känner henne. Det gnager väl, den delen. [...] Men jag har många kompisar, som tycker att: "Nej, någon skulle göra bort sig om man skulle prata om oskuld idag".

[Kvinna L från Etiopien]

Hon fortsätter med att framhålla att det fortfarande finns en risk för den kvinna som inte förhåller sig avvaktande på det sexuella planet, hon kan komma att kategoriseras som lösaktig:

– Jag tror inte att det oskuldskravet finns så här uttalat, men att man liksom kan bli stämplad som lösaktig för mindre... Och det var ju på min tid också, att det du gör, det gör du snyggt, och ingen får veta om det. Alltså blir du stämplad som lösaktig så är man inte intressant för giftermål och ja, ingen skulle vilja gifta sig med en flicka som har fått stämpeln att hon är lösaktig. Så jag tror nog att den bilden kanske finns kvar...

[Kvinna L från Etiopien]

Denna kvinna har tagit konsekvenserna av sina egna minnen från tonårstiden och har velat skapa ett förhållningssätt fritt från dubbelmoral i förhållande till sin egen dotter som växer upp här i Sverige. Denna attityd har lett till en del diskussioner med landsmännen, menar hon:

– När min dotter kom med en kille så sa jag till henne: ”Okej. Du ska aldrig, aldrig göra saker bakom ryggen. För jag tycker inte att det är bra”. När hon gick i nian så sa hon att hon hade blivit förälskad i en kille och då sa jag: ”Okej, då är han välkommen”. Och alla sa: ”Är du inte klok?”. Jag sa: ”Om jag säger nej, så kommer hon att sitta i tunnelbanan i kylan. Varför kan hon inte göra det hemma? Det är bättre”. Och då tyckte de: ”My God, du är inte klok”. Så sa jag: ”Ja, men har inte vi gjort det? I vilken skog var du? Kan du berätta?”. Då säger de: ”Ja, det är sant”. Istället för att gömma sig under alla broar och tunnelbanan, så är det bättre att de är hemma.

[Kvinna L från Etiopien]

Man F från Eritrea menar att det är helt acceptabelt att hans döttrar har pojkvänner, och ser det som betydelselöst om hans flickor är oskulder eller inte: ”Flickorna är svenska, det är svårt att överföra min vilja”. Man E uppvisar en liknande ambivalens. Å ena sidan menar han att döttrarna får göra precis som de vill, å andra sidan har han ingen önskan om att de ska ”springa med många” – också han gör en jämförelse med hur svenska föräldrar känner:

A.C.: – Dina döttrar, kommer de att vara fria att ha pojkvänner?

– Det är lätt att säga. De får göra precis som de vill.

A.C.: – Du skulle inte kräva att de gifte sig innan dom [bar sex]?

– Nej, det kan jag inte säga. Det går inte. Även om jag försöker ställa de kraven... det kommer inte att gå. Det är dagens sanning. Folk vill ju oftast få pojken att umgås med pojkar [och inte med flickor]. Det är väldigt naturligt för [alla], inte bara här i Sverige. Även de kvinnor som gifte sig... [...] Hon har säkert haft pojkvänner innan också. Det var inte så för några år sedan.

A.C.: – Finns då ett önsketänkande från din sida? Verkligheten är helt annan än du beskrev där. Hade du velat att dina döttrar hade väntat med pojkvänner tills de hittade rätt man och bildat familj?

– Det är ingen som vill att ens dotter springer med många. Så enkelt är det. Jag tror inte ens en svensk vill.

[Man E från Eritrea]

I gruppdiskussionen diskuterar vi den nya situationen i Sverige och huruvida sexuell avhållsamhet förväntas av flickorna här:

– Det är okej för mig. Jag kan inte tvinga min dotter att hon ska vara oskuld när hon gifte sig. Det går inte.

S.J.: – Om hon blir med barn då?

– Ja, ja.

S.J.: – Det är okej?

– Det är okej för mig.

S.J.: – Tror du att det här [sättet att se på saken] är vanligt?

– Ja.

[En av kvinnorna under gruppdiskussionen]

Jag vänder mig till en kvinna i gruppen som är muslim och frågar henne hur hon ser på saken; hon som har flera döttrar, kan hon acceptera att de är sexuellt aktiva medan de är ogifta?

– Jag vet inte riktigt... Om de gifter sig är det okej för mig. Men om de säger nej ska jag inte bli mycket arg på dom, som de andra [likt vad de andra i sällskapet uttrycket]. [Men helst] tänker jag att de ska gifta sig först, innan de har sex. Men om de säger nej, så ska jag älska den här pojken och jag ska inte tvinga... utan hoppas att de gifter sig. Så tänker jag.
[Muslimsk eritreansk kvinna vid gruppdiskussion]

En skillnad mellan de kristna och de muslimska kvinnorna från Etiopien och Eritrea är att muslimerna i sin religion har ett uttryckligt förbud mot utomäktenskapliga relationer. En av de muslimska kvinnorna som intervjuades hävdar att äktenskapet blir starkare om flickan inte har sexuella erfarenheter i bagaget när hon gifter sig:

S.J.: – Att en flicka ska vara oskuld när hon gifter sig, har det förändrats i Sverige tycker du?
– Det är fortfarande så med förväntningar här i Sverige [när det gäller] våra flickor. Att de ska vara oskuld före bröllopet.

S.J.: – Är det männen som vill ha det så, eller är det kvinnorna, mammorna?
– Från båda. Männen också. Det är mest för männen. Och även [för flickan] också... hon känner inte förut en kille eller en man, hon känner bara [sin man] när de gifter sig på riktigt med bröllop och så. Hon känner bara den mannen. Det blir starkare. Då... det ska bli [hålla] tills de dör. Det blir starkare. Hon känner inte någonting för någon annan man. [Hennes man blir] första mannen för henne.
[Kvinna J, muslim från Eritrea]

Kvinna K, citerad tidigare, som skrattade gott åt frågan om det traditionella kvinnoidealet och som själv bröt mot det på alla sätt under uppväxten, menar att kvinnorollen har förändrats mycket i Eritrea idag: Nu måste alla kvinnor klara sig själva, säger hon. För att få jobb, så kan man inte vara sådan som det traditionella kvinnoidealet kräver. Hon talar om stora förändringar på gott och ont. Hon kan bli bekymrad av att så unga flickor som tolv-trettonåringar kan ses ute: "Det är synd... Alltså inte att de är sexuellt aktiva, utan att de börjar så tidigt, det kan ju vara lite farligt också." Hon återkommer här till riskerna med en alltför lössläppt sexualitet, när det gäller sexuellt överförbara sjukdomar. Detsamma tar kvinna N upp:

– Kvinnorna idag är fria helt och hållet. Men det kan man då diskutera. Så då går vi in igen i det här, varför man inte pratar om oskuld eller inte, utan nu pratar man om hiv och aids. Varför vill jag inte att min dotter i Eritrea eller min brorsdotter ska gå med vem som helst? Det gäller liv och död alltså. Det är aids man pratar om. Det är inte att du ska vara oskuld, eller vara den första för mannen. Det diskuteras inte ens. Men att det inte är bra att vara med många. Att det inte är bra att ligga med vem som helst utan att använda kondom. Det är kondomer, man pratar om idag på tv, radio. Kvinnor eller familjer som har lite mer förståelse för varandra kan diskutera öppet sex idag. Att det inte är bra om man ligger med vem som helst. Det är inte bra... Till och med när folk gifter sig, vet du vad man pratar om idag? Att pojken och flickan ska vara hiv-testade innan giftermålet, annars får de inte gifta sig. Så man pratar inte om oskuld idag. Man pratar om man är fri från hiv och aids.
[Kvinna N från Eritrea]

Frånvaro av mening:

”Är det oviktigt så varför ska man göra det?”

Ett av syftena med den här studien var att kartlägga de aspekter som kunde upplevas vara positiva med omskärelse. Där gick det nästan inte att få fram något alls, då ingen verkade kunna förknippa något viktigare värde med omskärelsen. Några exempel:

– *Det finns inga fördelar med att utföra det alltså.*
[Man B från Eritrea]

– *Det är onödigt att omskära kvinnor.*
[Man K från Etiopien]

S.J.: – *Ett mildare sunnaingrepp... varför är inte det bra?*
– *Är det oviktigt så varför ska man göra det?*
[Kvinna D, muslim från Eritrea]

Frånvaron av mening – det var ett tema som det egentligen inte ordades så mycket om i intervjuerna, men som likväl genomsyrar hela intervjumaterialet. Här finns en stor skillnad vid en jämförelse med studien med somalier. Somalierna, som i de allra flesta fall såg sig som motståndare till genitala ingrepp på flickor, kunde ändå diskutera positiva aspekter. Traditionellt verkar den kvinnliga omskärelsen ha spelat en central roll för somalierna: i förhållandet mellan män och kvinnor, som ett estetiskt värde, för den kvinnliga könsidentiteten, för statusen och kategoriseringen som vuxen, som en viktig aspekt i utövandet av religionen... Listan kan göras lång. I intervjuerna med eritreanerna och etiopierna saknas den sortens resonemang som pekar på förekomsten av centrala värden förknippade med kvinnlig omskärelse. ”För oss har det aldrig varit så viktigt”, som någon säger i ett citat nedan.

Detta kan naturligtvis skilja sig mellan olika etniska grupper i Etiopien och Eritrea – olika grupper praktiserar olika typer av omskärelse och utifrån olika motiv. Man kan till exempel tänka sig att etiopier med somalisk bakgrund i sitt förhållningssätt kan ligga närmare somalierna i Somalia, än en kristen granngrupp i Etiopien. Men denna diskussion tar sin utgångspunkt i de intervjuer som gjordes med de eritreaner och etiopier som vi träffade främst i Stockholm, Göteborg och Malmö – och dessa representerar ett brett urval när det gäller etnisk bakgrund.

Ovan har den sociala kontrollen diskuterats och en av de äldre intervjupersonerna berättade att det blev ett väldigt liv om det kom fram att en flicka inte blivit omskuren. Men andra vittnar om att det sociala trycket fanns där i det att ”alla” gjorde det, samtidigt som det verkar som om det var möjligt att slippa undan grupptricket så länge det inte upptäcktes. Citatet nedan visar också att sedvänjan för eritreaner är redundant, det vill säga, det går lika bra att låta en flicka växa upp utan att vara omskuren. Då det inte finns något centralt värde kopplat till ingreppet, går det att avstå:

S.J.: – *Varför gjorde din mamma det?*
– *Det var tradition belt enkelt. Alla gjorde det, så då gjorde man det.*
S.J.: – *Men vad hade hänt hypotetiskt med en som inte gjorde det?*

– Jag tror inte att det skulle hända mycket för jag vet att i min omkrets så gjorde man det väldigt tidigt, när man var några veckor gammal. Var man äldre och av någon orsak inte hann göra det när man var så liten så gjorde man inte det. Det berättade min mamma i alla fall. Hon hade någon granne... flickan var sjuk när hon var liten... så de kunde inte göra det och då gjorde de inte det sedan.

S.J.: – Och det var inget konstigt?

– Nej, nej det är ingen skam eller något sådant för man frågar inte om flickan var omskuren eller inte.

S.J.: – Vad tror du förändringen beror på?

– Jag tror att för oss har det aldrig varit så viktigt. Hade det varit så viktigt att man ansåg att det ska vara så, som det är i andra kulturer, så skulle vi göra det. Men jag tror inte att grunden var så stark för oss. Så vi kunde glömma det och anpassa oss till de länder dit vi kommer.

[Kvinna D, muslim, från Eritrea]

En liknande historia berättas av en av kvinnorna i gruppintervjun:

– Ja, min mamma bad [omskärerskan] två gånger att hon skulle göra det, men hon kom inte. Jag vet inte varför. Och sedan mamma sa att: "Okej, tyvärr om hon inte kommit två gånger jag vill inte göra mera". Mamma berättade för mig för länge sedan att hon inte gjorde det. Men hon ångrade inte sig.

Frånvaron av mening framhålls också av många av intervjupersonerna när det gäller hur de själva beslutat kring sina egna döttrar:

– Jag kom att tänka på det [kvinnlig omskärelse] som mamma. När jag bildade familj tänkte jag på det. Den [omskärelsen] är inte viktig. Varför ska man göra det?

[Kvinna M från Eritrea]

– Jag skulle aldrig ha gjort det på en flicka. För jag ser inte nödvändigheten med det. Nej.

[Kvinna O från Etiopien]

Sorg över en förlorad del av sexualiteten

Varken studien med somalierna eller den här som riktades mot eritreaner och etiopier var specifikt inriktad på frågor om sexualitet. I studien med somalier kom frågan upp emellanåt – och ofta i positiva ordalag:

[Asha Omar översätter vad en somalisk kvinna i 50-årsåldern säger:] – Till och med vi, som har faraonisk omskärelse, vi har aldrig problem. [Alla tre börjar skratta, eftersom kvinnan med sitt minspel visar att hon anspelar på sex.]

[Hon talar igen och Omar översätter:] – Kanske vi är mer sexuella än ni [alla skrattar till igen]... och vi har inte problem... Hon säger, vi har ingenting, inga problem och bra sex. Vi är lika i det. Vi är som svenska kvinnor, kanske är vi mer... aktiva. Och allting kommer från hjärtat och från smärtan, du vet.

S.J.: – Men... bröllopsnatten...

Omar översätter: – Det var värst den natten. Det var något du aldrig glömmet, men efter det är det bra.

Det är säkert så att det finns många somaliska kvinnor som upplever att omskärelsen kan ha berövat dem en del av deras möjligheter till en positiv sexualitet, men det tycks inte vara den dominerande bilden bland somaliska kvinnor.

Så tycks emellertid vara fallet bland de eritreanska och etiopiska kvinnorna i Sverige. Temat om sexualitet blev ett av de starkast framträdande i den här studien. I många av intervjuerna kan man se att sorgen kring en förlorad del av sexualiteten kommit fram i Sverige, med en ökad exponering av könsstymningsfrågan. En etiopisk kvinna i 60-årsåldern (kvinna E) berättar om hur hon hörde talas om frågan i Sverige i början av 80-talet: *"Man pratade om omskärelse och att det inte är bra. Att man fördärvar sexualiteten hos flickan och allt det här, att det är negativt."* När hon hörde det, tänkte hon att det nog stämde – hon drog sig till minnes en grupp i Etiopien där flickorna inte omskärs, och de har rykte om sig att vara *"sexigare"*, de uppträder annorlunda mot män och kan njuta mer sexuellt. På frågan om hon tänkte på detta medan hon ännu bodde i Etiopien, svarade hon: *"Nej, det har jag inte tänkt på. Det är det ingen som tänker på."*

Vi kan här se att det kan finnas negativa konsekvenser av kampanjer som fokuserar på förlorad förmåga till sexuell njutning som en konsekvens av kvinnlig omskärelse. Föreställningen om detta samband (som ännu inte kunnat beläggas vetenskapligt; studier pekar snarare på att det inte finns någon självklar alltid rådande koppling mellan omskärelse och förmåga till sexuell njutning, klimax och tillfredsställelse) används med goda intentioner: man använder argumentet som en del i ett bredare artilleri för att skapa opinion mot praktiken. Men problemet är att argumentet införlivas i redan omskurna kvinnors självbild, och kommer att påverka hur de ser på sin egen sexualitet:

– Eftersom jag är omskuren, så vet jag ju inte... jag trodde faktiskt att jag var normal... Men jag tror det är mycket som har försvunnit genom att man gjort omskärelse. [...] När man har samlag till exempel, det tar ju längre tid för oss som är omskurna att få orgasm... Det tar ju längre tid. Genom att det inte finns... klitoris. Känslan är ju nedsatt.

S.J.: *– När började du fundera på det? Var det när du gifte dig eller när du började läsa om det?*

– När jag började läsa. För när man gifter sig så antar man att det är naturligt. Man accepterar ju det. Men sedan när man läser, så är det två olika världar kan man säga.

[Kvinna G från Eritrea]

Kvinnan ovan verkar ha förmåga till orgasm, och hon har tidigare sett sig som "normal". Budskapet till henne om en förlorad del av sexualiteten har bara haft negativa konsekvenser. Psykologiska förväntningar är av avgörande betydelse för hur vi upplever vårt sexuella liv. Om det är så att någon med auktoritet säger åt oss att vi av ett eller annat skäl inte kan njuta på ett sätt som vi skulle ha kunnat under andra förutsättningar, så kommer detta budskap med största sannolikhet att påverka "kvaliteten" på vår upplevelse.

En av männen hävdade bestämt att ingreppet inte har effekten att det dämpar de sexuella känslorna:

– Nej, det är inte bra [med kvinnlig omskärelse]. Jag hörde [från till exempel min mamma] att det dämpar sexualiteten [hos] kvinnan, vilket är fel. Jag tror inte på det.

[Man K från Eritrea]

Han svarar på följande sätt när han får frågan om han själv tänkte på omskärelse när han gifte sig:

– *Nej, jag har aldrig tänkt på det. Aldrig.*

A.C.: – *Hade det spelat någon roll?*

– *Nej, det hade inte spelat [någon roll]... eftersom jag har haft relation med båda, med och utan [omskärelse]. Det är ingen skillnad. Och det är därför jag säger att det dämpar inte sexualiteten.*

[Man K från Etiopien]

Dessa resonemang ska inte uppfattas som om vi vill hävda att kvinnlig omskärelse är ett ingrepp som aldrig påverkar sexualitet, eller att kvinnor som hävdar att de förlorat en viktig del av sin sexualitet på grund av omskärelse har ”missförstått” saken. Vi vill bara peka på riskerna med att använda sexualitet som ett argument i kampanjer mot kvinnlig omskärelse. För redan omskurna kvinnor kan detta budskap vara mer negativt för hur de upplever sin sexualitet, än ingreppet i sig varit. Sexualiteten är ett komplicerat fenomen, som har mindre att göra med hur genitalierna ser ut än vad de flesta intuitivt tror. När kampanjer formuleras, måste man väga in hur tungt psykologiska förväntningar spelar in, när det gäller människors upplevelse av sin egen sexualitet. I annat fall riskerar goda intentioner att ställa till mer skada än nytta.

Även om det också finns svenska somaliska kvinnor som upplever att de förlorat en viktig del av sin sexualitet som ett resultat av omskärelse (i de flesta fall faraonisk omskärelse), så tycks det inte vara en dominerande verklighetsbeskrivning i den här gruppen på samma sätt som bland svenska eritreaner och etiopier. Den stora skillnaden verkar handla om grad av integration: då den somaliska gruppen i Sverige inte är lika väl etablerad i samhället som de etiopiska och eritreanska, har de inte på samma sätt – eller tidsmässigt lika länge – tagit del av offentliga budskap om förlorad förmåga till sexuell njutning som ett direkt resultat av kvinnlig omskärelse (se till exempel Johndotter & Essén 2004b). Här är två exempel på hur kopplingen mellan sex och omskärelse kan se ut. Det första utgörs av ett klipp ur en artikel i *Vi*, en av de första artiklarna i ämnet som publicerades i Sverige. Det andra exemplet kommer från en veckotidning och publicerades tjugofem år senare (2004). Under dessa tjugofem år har åtskilliga uttalanden gjorts i alla medier, som ligger i linje med dessa:

Plötsligt börjar vi få upp ögonen för en av mänsklighetens grymmaste sedvänjor. Plötsligt börjar vi tala om det ohyggliga i att miljontals flickor – framför allt i Afrika – fortfarande blir omskurna, får sina könsorgan stympade, berövas all lust och glädje av sitt kommande sexualliv. [...] Där blir ett hål som flickan kan kissa med, men som hon inte har någon glädje av sexuellt. Sedan klitoris skurits bort är hon i stort sett frigid [Vi, 1979, nr 39, s 10, 11].

Ingreppet är farligt. Klitoris och de inre blygdläpparna skärs bort med ett rakblad. Ibland överlever inte offret. För dem som gör det innebär det fortsatta livet mycket lidande och ingen sexuell njutning [Allas Veckotidning 2004, nr 14, s 12].

Bortsett från att framställningen om att kvinnlig omskärkelse med automatik leder till en förlorad förmåga till positiv sexualitet på intet sätt har stöd vetenskapligt, utgör den också en risk för unga svenska omskurna flickor. Även om unga etiopiska och eritreanska flickor i Sverige inte tillhör den gruppen, så finns det många unga somaliska kvinnor som redan var omskurna då de migrerade. De kan komma att inleda sitt sexuella liv med kunskapen att de berövats all förmåga till njutning. En mer balanserad framställning av frågan är önskvärd för att ge dem andra psykologiska förväntningar, och därmed bättre förutsättningar för tillfredsställande sexuella upplevelser.

Nedan följer flera exempel ur intervjuerna med eritreaner och etioper, som visar hur åtskilliga kvinnor – men också en del män – lyfter fram bilden av att kvinnlig omskärkelse är förödande för kvinnors sexualitet:

– *Hon tappar känsla och det gör ont också. Jag menar det finns ingen... det är inte viktigt alltså. Förut trodde man att det var bra att inte känna eller börja för tidigt. Men nu [är det annorlunda].*

[Man C, make till kvinna M från Eritrea]

– *Nackdelen är att man förlorar sin känsla. Så det är det som... ja, jag vet inte, men det räknas som att man är handikappad.*

[Kvinna E från Etiopien]

– *Vi är inte lika bra på känslor. Pojkarna skojar med oss: "Ja, ni är omskurna, därför är ni inte så duktiga på sex". Jag frågade en kvinna, som inte var omskuren på den tiden... hon kom faktiskt från Etiopien. Så jag frågade henne: "Hur är ditt sexliv?". "Jättebra, yes", "Varför?", sa jag. "Jag är inte omskuren". Så jag har frågat många av mina väninnor: "Är ni så också [omskurna]?". "Ja". Man kan se skillnaden. Så det är livet för oss...*

[Kvinna B från Eritrea]

Senare i intervjun, när vi kommer in på hur eritreanska män ser på omskärkelse, återkommer kvinnan till temat om en förlorad sexualitet. Hon säger att hennes pappa var helt ointresserad av omskärkelse av flickor, liksom de flesta män enligt henne:

– *Men pojkarna... de alltid snackar så: "Ni är omskurna. Ni är döda. Ni har inga känslor. Om man träffar andra kvinnor som inte är omskurna, de är duktiga på sex." Jag har hört det många gånger.*

[Kvinna B från Eritrea]

Många kvinnor, såsom diskuterats ovan, gav uttryck för en stark sorg i förhållande till upplevelsen av en förlorad del av sexualiteten. I följande lite längre citat kan vi lägga märke till hur upplevelsen av sex är beroende av vilka signaler som når dessa kvinnor från omvärlden, som från tv och läsning om omskärkelse:

– *Vad ska man säga... jag känner själv som kvinna nu när jag bör det... När man träffar [en] man... det blir inte lika mycket, som man hör på tv. Man hör mycket ofta... det är två olika faktiskt. Man har inte de här känslor, [när man är med] sin man... Sex blir mindre, som jag känner mig själv. Jag blir [känner] inte så mycket... så är det. Man blir lite kall. Jag har frågat mina syskon [som inte är omskurna]... de är helt annat och jag är helt annat*

[annorlunda]. Så skillnad finns mycket. Jag beskriver mig själv. Det är viktigt. Det är fel. Man ska inte göra det. Jag skulle aldrig [göra det på egna döttrar]... usch... aldrig.
[Kvinna M från Eritrea]

– I början tyckte jag väl inte att det har påverkat mig mycket, men när jag mer och mer vet vilket... nu vet jag ju inte utan det är bara gissningar liksom... Jag har väldigt problem när jag ska träffa gynekologer för jag vet redan att jaha, nu kommer de att rynka på näsan och någon kommer att fråga mig om någonting. [...] Och sedan har jag massa med tankar om att jag har gått miste om någonting. När jag tänker på sexualiteten då tänker jag att jag kanske går miste om någonting. Den här undran liksom. Det vet jag ju inte. Men det finns i min baktanke liksom. Jag är väl inte som alla andra. Någonting har de tagit bort från mig. Jag kanske inte njuter som jag ska. Det är sådana tankar, som finns hela tiden i mig.

S.J.: – Dök de tankarna upp i samband med äktenskap och så, eller i samband med att du lärde mer om...?

– Ja, jag tror nog att mer och mer kommer det nu. När jag vet mer om det så tänker jag... Men i samband med äktenskapet, tror jag inte... nej. Det har ju strulat i mitt äktenskap, men det är inte på grund av sexualiteten.

S.J.: – Känner du att du kan njuta sexuellt?

– Jag tror... jag har en känsla av att jag går miste om någonting. Och den känslan finns alltid i mig. Och den blir inte svagare utan den blir bara starkare och starkare. Och det är på grund av att jag vet mer om det idag. Och det är ingen som har talat om för mig tidigare... Jag visste ju inte att det här var något som gjorts för att ta bort sexualiteten. Det visste jag inte, men när jag vet mer så blir undran starkare och starkare hos mig.

S.J.: – Den här bilden av att du är fräntagen en bit av din sexualitet, varifrån får du den bilden?

– Jag känner det bara liksom. Det kommer bara att de har tagit en del av min kropp, som egentligen skulle fungera för min njutning. Och så har de tagit bort det. Och den här känslan av att jag kanske inte njuter som jag ska för det kanske finns något bättre. Och någonting helt fantasiskt. Den finns hela tiden. Och det är inte någonting som blir svagare utan det blir bara starkare. Jag har känt det liksom... ganska många år nu. De har tagit bort någonting från mig. Och det är inte roligt.

[Kvinna L från Etiopien]

En av intervjupersonerna talar om hur omskärelse dämpar förmågan till sexuell njutning, ett tema som återkom i nästan alla intervjuer: "Har man gjort det [kvinnlig omskärelse], så förstör man ju hela livet för henne ju... hon blir dämpad hela livet" (kvinna D från Eritrea). När bandspelaren redan är avstängd nämns de studier som pekar på att en mild klitoridektomi inte gör någon skillnad sexuellt. Då svarar hon:

– Jag har funderat på det om det verkligen kan vara någon skillnad, men jag vet ju inte hur det är att inte vara omskuren. Men jag vet ju att jag kan njuta med min man. Så ibland har jag tänkt att tänk om jag har förstått fel... Tänk om jag kanske inte alls är omskuren? Det är ju en sak som finns inom en som växer fram i relationen när man lär känna sin kropp.

[Kvinna D från Eritrea, från anteckningar]

Vi kan se hur en beskrivning dominerar över de andra – den om att en omskuren kvinna förlorat en del av sin förmåga att njuta sexuellt – men också att det kan finnas tvivel kring hur väl det stämmer. Kvinna D, citerad ovan, känner genast att hon kan identifiera sig med de forskningsrön som visar på bevarad förmåga till

sexuell njutning, när hon hör om dem. I gruppintervjun uppstod en diskussion kring detsamma, där den gängse bilden ifrågasattes:

Kvinna P: – *Hon som har gjort det [genomgått omskärelse], då tycker han [mannen] bara att han ska göra sina behov, och sedan hennes behov spelar inte så stor roll eftersom hon har ingen... Hon känner inte. [...] Kanske om du vill ha sex med din man så frågar du inte direkt. Du frågar inte. Du har ingen känsla. Det är så.*

Kvinna Q: – *Det har man visst.*

Kvinna P: – *Jo, men inte lika mycket som den [som inte är omskuren]... jo, du har men kanske lite.*

Kvinna Q: – *Det gäller att lära sig sin kropp. Det är det som är problemet. De flesta vill inte lära sig sin kropp. [...] Så fort jag ser min man så vill jag [ha sex]. Jag har inga problem. Nej, men det är ju att vi pratar inte om allt, till exempel när det gäller våra förhållanden så pratar vi aldrig om sex. Det är det som är problemet. Vi pratar aldrig om våra behov, vad han behöver och vad jag behöver. Det är det som är problemet.*

S.J.: – *Vad får man bemifrån för bild av sex?*

Kvinna Q: – *Ingenting. Det är det som är problemet. Då måste du [gå en] kurs eller någonting eller på skolan för att du lära dig.*

S.J.: – *Är det fult att vara intresserad?*

Kvinna Q: – *Det är fult, ja. Om jag säger precis vad jag känner och vad jag tycker om sex så... "Jaha, hon tycker om sådant". Jag blir bara dömd: "Jaha, hon tycker om sex". Jag vill ju att mina barn ska lära sig... jag vill ju lära dem eftersom jag själv upplevde... det vill jag lära dem och berätta för dem, att man kan ju känna faktiskt någonting om man [känner] kroppen. Det är det som är problemet. Föräldrarna de pratar aldrig om det. De pratar aldrig om sex.*

Också en annan av kvinnorna kommer in på uppfostrans betydelse för hur man senare upplever sin sexualitet:

– *Ärligt talat så är det många eritreaner, som har problem med sexlivet också. Och då tror vi att det är omskärelse som har orsakat det, fastän att det inte bara är det alltså. Det finns det här trycket hela tiden, som man har pumpat i oss hela tiden från barndomen... att sex är inte bra och man ska inte vara så med män och man ska inte göra så... Varje gång du tänker på sex, så kommer de här bilderna... och det är som en film. [...] Ja, det är mammorna alltså... hela tiden... sambället och mammorna... de pratar ju bara så. Det är ingen som säger att: "Sex är en härlig grej". Man hör aldrig det. Och så: "Sex är snuskigt". Det är bara det. Det är de flesta av oss... som har den här bilden... Inte något annat.*

S.J.: – *Även när man är gift?*

– *Det spelar ingen roll. Det sitter ju. Så länge du har den där bilden kvar där... [...] Man måste kunna befria sig själv på något sätt och att säga: "Sex. Vad härligt". Det är inte lätt.*

[Kvinna K från Eritrea]

I Sverige

Om omskärelse i Sverige

En fråga som återkom i alla intervjuer var frågan om någon kände någon som hade låtit omskära en flicka efter att familjen flyttat till Sverige. Bland somalierna var svaren mer skiftande – en del sade att de trodde att vissa familjer upprätthöll traditionen, även om de personligen inte kände någon, medan många framhöll att de trodde att sedvänjan generellt sett hade övergetts. Vissa hade hört rykten om omskärelse, men visste inte säkert.

I den här studien, med eritreanska och etiopiska intervjupersoner, var bilden mer enhetlig. Bortsett från ett par undantag som kommer att diskuteras nedan, gav i stort sett alla samma bild: kvinnlig omskärelse är något som definitivt övergetts av den egna gruppen i exil. Ofta exemplifierade man med personer i den egna bekantskapskretsen:

S.J.: – *Har du någon väninna som sagt "Jag kommer att göra det"?*

– *Nej, aldrig. Speciellt utomlands, aldrig. Jag har en bror som har en dotter i Amerika. Jag pratade med honom och frågade: "Finns i Amerika fortfarande de som omskär?". "Nej, inga". Jag känner många faktiskt i Sverige och Amerika, som har döttrar. De är inte omskurna. De är tjugo år nu. Min syster i London, hon är muslim, men hon är mot omskärelse. Hon har en flicka på elva år och hennes släkting ringde från Sudan: "När ska din dotter omskäras?", "Aldrig", sa hon till dem. "Varför?", "Jag bor här".*

[Kvinna B från Eritrea]

S.J.: – *Hur tror du att etiopier i Sverige ser på det?*

– *Man är mycket upplyst. Jag tror att alla... alla etiopier och eritreaner som jag känner... vi har en bra gemenskap, och vi diskuterar detta... Och det är ingen som är intresserad av att göra på sina flickor alltså. Inte någon av dom. Varenda en som är född här, av barnen, ingen har gjort [omskärelse på dom]. Det är säkert. Jag kan inte tala för hela Sverige, men... Ingen skulle våga. Jag tror inte överhuvudtaget någon vill. Man pratar, man tittar på tv [om omskärelse], inte bara i skolan och på arbetsplatser... det här är en av de saker vi pratar om. Jag tror inte att det finns några i Sverige som vill göra. [...] Jag reser mycket, har en hel del släktingar i Tyskland och på andra ställen. Omskärelse på flickor, det kommer överhuvudtaget inte på tal. Om jag skulle fråga dom rakt ut, så skulle dom skälla ut mig: "Är du dum i huvudet?!" [Skratt.] Det är en glädje [att det är så].*

[Kvinna O från Etiopien]

K.M.: – *Jag skulle fråga dig, vad tror du... Etiopier, som bor i Sverige, tror du att det är många som gör omskärelse på sina flickor?*

– *Nej, jag har aldrig hört att de gör på flickor. Även i Addis Abeba de har stoppat att göra. Till exempel har jag många syskon som bor i Etiopien, som har fått flickor. De gör inte... de gör inte. Men på landsbygden kanske det är en kultur... Men genom utbildning har de börjat att acceptera. Men det är svårt utanför Addis. Men i Addis gör de nästan inte.*

A.C.: – *Men är det någonting som du och dina kompisar... Pratar man om sådant? Om kvinnlig omskärelse... Om man är för eller emot...*

– *Ja, vi diskuterar. Men alla säger att det är onödigt att göra. De ser ingen fördel.*

[Man K från Etiopien]

De flesta säger, liksom man K ovan, att de inte känner någon som skulle kunna vara förespråkare:

A.C.: – *Jag skulle önska att jag träffade någon som var för [kvinnlig omskärkelse].*

– *Jag kan fråga om det är någon som är för det. Men jag tror inte det.*

[Man B från Eritrea]

S.J.: – *Har du hört talas om någon familj som har bott i Sverige, någon eritreansk familj, där flickorna när de har vuxit upp i Sverige har blivit omskurna?*

– *Nej. Inte i Sverige. Det finns för pojkar. Det är på kliniken, på en klinik som man går till här i Sverige. Men för flickor det finns inte.*

[Kvinna F från Eritrea]

Också i den här studien förekom ett par intervjupersoner som ville lyfta fram rykten om omskärkelse i den egna gruppen. Kvinna K från Eritrea har någon gång hört rykten om eritreaner som skulle ha åkt hem och låtit omskära döttrar. Hon får frågan om hon har så bra uppgifter att hon skulle kunna peka ut personerna (hon ombads att inte nämna några namn för intervjuaren):

– *Om jag visste, så skulle jag anmäla det. Vi hade fått någon information... Det var i början av 90-talet. Vi försökte gå runt och bita folk som gör det här alltså, men vi fick inte [veta något]. Det var en somalier eller eritrean som blev stoppad från att åka hem till Eritrea, för att tjejen var sju år och det var folk som var rädda för att hon skulle bli omskuren. Så de fick inte åka hem. [...] Vi hörde om eritreaner som åkte till Tyskland för att göra det på sina barn, för det fanns där också, men vi hittade ingen bevisning tyvärr. Vi kunde inte rapportera någonting.*

[Kvinna K från Eritrea]

Också kvinna L från Etiopien har under årens lopp stött på rykten inom gruppen, men utan att kunna få fram närmare uppgifter:

– *För några år sedan så var det mycket rykten om att många har gjort det.*

S.J.: – *Varifrån kom ryktena?*

– *Ja, jag brukar ju säga så här att om det inte görs, så kommer det inte mycket rykten. Någon måste ha sett att det här görs... [...] Rykten från gruppen. De säger ju inte vem det är och jag har ju försökt liksom många gånger och då säger de: "Nej, nej du ska inte veta vem. Men det finns. Jag känner någon som har gjort det", säger de.*

[Kvinna L från Etiopien]

Ett par kvinnor som inte ens nämnde rykten i svang, fick frågan om verklig omskärkelse skulle ge upphov till rykten som nådde dem. De menade att de troligen skulle få veta det av någon som de har nära kontakt med, *"men jag tror inte att de skulle göra faktiskt... det är ju misshandel"* (kvinna H från Eritrea).

I det samlade intervjumaterialet blev det tydligt att den dominerande kollektiva självbilden i dessa grupper består av att man ser sig som grupper som övergett traditionen att omskära flickor. Även om frågan inte diskuteras i dessa grupper lika intensivt som bland svenska somalier, tycks det finnas en outtalad överenskommelse om att detta inte pågår bland eritreaner och etiopier:

– *Jag tror nog inte att det är någon människa som skulle våga stå upp och säga liksom: "Jag ska omskära mitt barn för det är bra". Jag har aldrig träffat en sådan människa.*

S.J.: – *Varför inte, tror du?*

– *Jag tror nog att de flesta vid det här laget vet att det inte är bra. Men jag tror inte heller att några etiopier skulle ta hem sina barn och omskära... jag vet inte, men jag tror inte.*

S.J.: – *Varför tror du att man har ändrat uppfattning?*

– *Jag tror nog att människor vet mer idag. Det var mycket på tv. Det var diskussion. Och även om man öppet liksom inte sitter och pratar om det i cirklar, så säger man att det inte är accepterat.*

[Kvinna L från Etiopien]

– *Och här [i Sverige] kan jag säga till nittionio komma nittio procent... man kan aldrig [veta till] hundra procent... Vi diskuterar inte ens, det är liksom förbigått [avklarar], ett problem som är löst redan. Så vi tar inte upp det till exempel i våra kvinnoföreningar, för att man ska inte behöva diskutera... det är en självklar grej att det är ett avslutat kapitel. Omskärelse ska inte förekomma. Kvinnan ska bestämma över sig själv.*

[Kvinna N från Eritrea]

Också männen gav en samlad bild av att kvinnlig omskärelse övergetts av svenska eritreaner och etiopier. De säger att de inte känner till någon familj i Sverige som fått det utfört på sina döttrar, efter att familjerna flyttat till Sverige:

A.C.: – *Tror du att det finns några eritreaner som åker hem?*

– *Nej, inte bland eritreaner. Men jag har som sagt bott här i många, många år och träffat många familjer som har döttrar eller flickor. Jag har aldrig hört någonting som de åker hem i smyg och gör omskärelse.*

[Man E från Eritrea]

Några intervjupersoner gav emellertid mer detaljerade uppgifter om vad de hävdade var ett autentiskt fall av kvinnlig omskärelse. Intressant nog pekar alla dessa mer detaljerade redogörelser mot en och samma mellanstora stad [X-stad] i Sverige.

– *Jag vet en kvinna, hon gjorde i smyg. Jag känner en kvinna som gjorde. Jag frågade henne varför hon gjorde det och hon berättade. Hon gjorde i smyg hemma själv på sina barn och sina barnbarn. Sedan hon berättade för mig att hon gjorde det. Så jag sa till henne: "Varför?". "Jo, annars de springer efter killar". Då fick jag svara: "Springer efter killar?", "Jo, om man inte har dem [omskurna]". Men hon gjorde det här i X-stad. Jag känner den här kvinnan. Men hon berättade för mig bara.*

S.J.: – *Är det nyligen eller flera år sedan?*

– *Jo, det är 30 år sedan.*

[En av kvinnorna i gruppintervjun, boende i X-stad]

– *En läkare... hon är läkare i [X-stad], den som har gjort det på sin dotter. "Varför har du gjort det?". Hon är läkare själv. Hon vet inte varför hon har gjort det.*

S.J.: – *Var det langesedan?*

– *Ja, det är langesedan. För 13 år sedan. Hennes flicka skulle gifta sig. "Hon ska träffa läkare innan hon träffar sin man", sa de. Jag hörde den här. Jag var jättearg på henne. "Jag lovade till min mamma och jag vill inte ändra mitt löfte till mamma för hon lever inte längre", sa hon till mig. Hon är från Eritrea.*

[Kvinna M från Eritrea]

En annan kvinna, också boende i X-stad, berättar (då bandspelare inte är på, hon utgör formellt inte en intervjuperson i den här studien) att en omskärelse ägde rum för många år sedan av en som arbetade inom vården i X-stad. Dateringen i de två första citaten – trettio år sedan och tretton år sedan – kan ha att göra med otydlighet, antingen då ordet artikulerades eller missuppfattning vid transkribering, så att man kan spekulera om huruvida dateringen egentligen är densamma. En annan möjlighet är att en av tidsangivelserna är fel. Ytterligare en möjlighet är att händelsen ägde rum vid något tillfälle och att beskrivningen av den ryktesvägen har gjort detaljerna mer ospecificerade. Möjligt är att händelsen aldrig ägt rum, men att starka rykten om en sådan händelse kommit i svang. Dessa citat är intressanta, men utgör ingen dokumentation av en faktisk händelse.

Det riktigt intressanta med citaten är att de utgör ett redskap för validering av studien; det vill säga att de styrker tillförlitligheten i de slutsatser som dras. De få intervjupersoner som uppgav att de kände till fall av omskärelse i den egna gruppen var villiga att förmedla dessa till intervjuarna helt öppet. Hade de känt till fler fall, så finns det ingen anledning till att de skulle ha hållit tyst om dessa. Deras öppenhet kring det enda fall de känner till ger oss också möjligheten att betrakta de andra intervjupersonernas intyganden om att de inte känner till något fall som uppriktiga intyganden.

Dessa citat ger oss också bilden av att otaliga rykten om omskärelser inte är i svang i dessa grupper. Om så vore, så skulle inte tre källor, oberoende av varandra, referera just det misstänkta fallet i X-stad, med någorlunda likartade detaljer när det gäller sammanhang. Dessa citat om X-stad ger oss ett starkt belägg för att kvinnlig omskärelse inte upprätthålls i stor skala bland etiopier och eritreaner i Sverige.

Ett annat sätt att läsa av erfarenheten av den egna gruppen, var att berätta för intervjupersonen att barn till föräldrar som fötts i Etiopien och Eritrea räknas in i riskgruppen för kvinnlig omskärelse. Detta faktum möttes av bestörtning hos många:

S.J.: – *När man talar om siffror på flickor i riskgrupper för omskärelse i Sverige, då räknas barnen till etiopier och eritreaner med bland dom.*

– *Att dom skulle vara i risk...?*

S.J.: – *Ja, dom räknas in i riskgruppen...*

[Upprört, tvivlande:] – *Är det sant...?*

S.J.: – *Ja.*

[Skrattar:] – *Det är inte klokt!... Det är inte klokt!*

[Kvinna O från Etiopien]

Kvinnan som var en av dem som reagerade på detta sätt blir eftertänksam efter en stund. Då tillägger hon:

[Med tveksam röst:] – *Man kanske ska tänka... vi är ju både kristna och muslimer, som finns här. Möjligen kanske en och annan [familj] som är starkt religiös... [Paus] Du ska inte tro att jag har fördomar, jag växte upp bland muslimer, och vi är blandade... så det är inte av fördomar jag säger så här... Jag har aldrig tänkt på det så. Möjligen om någon... men jag känner ingen muslim här som skulle... [med fast röst:] Nej, nej, det är en onödig rädsla tror jag.*

[Kvinna O från Etiopien]

Just denna tveksamhet kring muslimer i den egna gruppen dök upp flera gånger (utom bland de muslimska intervjupersonerna). För många eritreaner och etiopier med kristen bakgrund var det helt självklart att inga landsmän i Sverige längre utövar kvinnlig omskärelse. Men när de tänkte efter, så var de inte helt säkra på hur det är bland de muslimska landsmännen. På frågan om det finns eritreanska familjer i Sverige som tycker omskärelse av flickor är en bra tradition, svarade en av kvinnorna:

– Nej, absolut [inte]. Jag kan lita på mitt folk. [Paus.] Jag är lite osäker [när det gäller] våra muslimer.

[Kvinna M från Eritrea]

– Men det är roligt om man kunde prata med de muslimska kvinnorna... kanske lite även om man inte liksom praktiserar det så finns det kanske liksom lite tankar. Det skulle vara intressant att veta för mig. [...] Här tror jag inte att det finns [bland muslimska eritreaner], men kanske i Eritrea.

[Kvinna N från Eritrea]

Även om vissa uttryckte osäkerhet kring muslimerna, lutade många ändå åt att de troligen inte upprätthåller traditionen. Replikskiftena nedan mellan kvinnorna G och H illustrerar detta väl:

Kvinna H: – De kristna [eritreanerna i Sverige], de gör inte det [omskärelse]. Man säger det till hundra procent... men man kan inte säga om annan religion.

S.J.: – Kan det vara så att de muslimska grupperna...

Kvinna H: – Men jag tror inte att de skulle göra... Jag tror inte det.

Kvinna G: – Men jag känner även muslimer som kommer från Eritrea. Jag känner faktiskt två familjer. De har inte omskurit... det vet jag till hundra procent. Vi pratar om det.

De muslimska kvinnor som ingick i studien var tydliga i sitt avståndstagande inför traditionen att omskära flickor. Det starkaste motivet också för dem tycks vara frånvaro av mening med ingreppet.

– Det skulle inte kännas som att det fattas någonting [om traditionen att omskära helt försvinner]. Jag tror inte det. Man skulle se på en familj som inte har gjort det på sina döttrar på ett dåligt sätt. Det gör man inte. De flesta gör inte det bland oss. Och frågan kommer inte ens upp liksom. Det är så pass oviktigt. Men jag blev intresserad och frågade alla som jag känner liksom, men nej... även för föräldrarna som har kommit... Alltså det är många unga tjejer som kommer från Eritrea och gifter sig med män här, men de har inte ens diskuterat det. De har kanske diskuterat det med sina män, men jag har aldrig hört talas om att de skulle vilja göra det på sina döttrar.

[Kvinna D, muslim från Eritrea]

Kvinna J hävdar att eritreanska muslimer i Sverige inte omskar sina flickor, "det finns inte här i Sverige":

– Det är mest gamla [som vill ha det], som mormor. De gjorde sådana grejer. Och det fanns inte sådana [omskärerskor] här i Sverige. Jag tror inte att de fortfarande försöker göra, som i Eritrea.

[Kvinna J, muslim från Eritrea]

Risk vid hemresa?

En vanlig tanke, som vi har sett tidigare, är att hemresor till ursprungslandet är förenat med en ökad risk för omskärelse eftersom man där konfronteras med sina traditionella familjer och släktingar. Intervjupersonerna i den här studien menar dock att denna situation inte utgör någon risk för flickor från eritreanska och etiopiska familjer:

– *Eritreaner, kvinnorna, som finns utomlands... vi är mer medvetna om omskärelse och det är snabb utveckling på olika sätt, inte bara [när det gäller] omskärelse. Och sedan kan jag lova dig att du inte kan hitta någon eritrean, som åker till Eritrea för att flickan ska bli omskuren.*
[Kvinna B från Eritrea]

– *En kusin som åkte härifrån... han har också två flickor på åtta och sex år... han åkte för att hälsa på sina föräldrar i Eritrea, men de frågade aldrig honom om han skulle göra det. Jag tror inte att det är så pass viktigt för oss [eritreaner].*
[Kvinna D från Eritrea]

Samma kvinna säger att diskussionerna ofta kommer igång i samband med dokumentärer på tv eller artiklar i tidningarna. Här förklarar hon, som har muslimsk bakgrund, hur frågan diskuterades av henne och en väninna, där väninnan kände stark oro inför en tillbakaresa till Eritrea:

S.J.: – *Hur går diskussionen då [efter inslag i massmedia]?*

– *Ofta pratar vi om hur hemskt det var [i programmet eller artikeln] och sedan diskuterar vi hur det var i Eritrea och hur det inte var. Jag har en väninna som var gift med en eritrean och de skulle åka och hälsa på hans föräldrar där. Hon var jätteskrämd att de [hans föräldrar] skulle göra på hennes döttrar. Men jag sa till henne att jag aldrig hade hört talas om... Han [hennes man] tillhör vår folkgrupp... Jag sa att jag har aldrig hört talas om det, att de har gjort det på någon. De kan inte tvinga dig för det är upp till dig och din man. Även om de kommer och frågar. De var och hälsade på och de [hans familj] frågade inte heller. Så det var skönt för henne, för jag vet att hon var jätterolig innan hon åkte.*
[Kvinna D, muslim från Eritrea]

Vi talar om att det ofta är de äldres beslut att flickor ska omskäras: "Även om mamman protesterar att det inte behövs, så trycker de äldre på". Kvinna E från Etiopien säger att det kan vara mycket svårt att ändra traditionen ute på landsbygden. Hon får frågan om det inte finns en risk för omskärelse om man återvänder hem med en bebis, om man kommer ut på landet. Detta förnekar hon bestämt:

– *Det är mest de som är bosatta där [som omskärelse gäller]. Ja, vissa försöker ju övertyga dig men inte... de gör inte med tvång alltså. De försöker övertyga dig och säger allt möjligt som är bra och inte bra...*

S.J.: – *Så man skulle kunna säga att det egentligen inte är en stor risk att resa ner med barn?*

– *Nej, nej. Det är ingen risk. [...] Det är ingen som rör... det är ingen annan som rör dig. Du blir ännu mer respekterad faktiskt för du har kommit från stan. "Du vet mer än jag. Du har läst och gått i skolan och du har jobb. Du lever bra, och jag är en fattig landsbygdsmaniska. Så jag respekterar dig."*

[Kvinna E från Etiopien]

Liknande tankegångar framfördes av kvinna O, också hon från Etiopien. Hon lyfter fram att man bemöts av väldigt stark respekt när man kommer på besök från Europa, "man kommer med kunskap". Vidare menar hon att det möjligen skulle kunna finnas en risk för omskäreelse om någon liten flicka flyttar tillbaka till Etiopien, men aldrig om hon bara är där på tillfälligt besök:

– Nej, nej, jag tror inte att det är någon risk. Inte på semester. Nej. För mig är det helt okänt att man [skulle] bli tvingad... nej. Dom är så måna om folk, när man kommer hem. När dom får barnbarn, och barnen kommer från Europa eller någon annanstans, dom blir så... [visar omfamning av en bebis, vaggande] ... så ömkande. Dom oroar sig, att man ska inte tycka om dom, eller att man ska inte tycka om maten. Dom gör så mycket dom kan för att du ska trivas. Omtanke. Inte tvång. Har du hört någon enda gång att en flicka skickats hem av tvång till Etiopien för att gifta sig? Jag har aldrig hört det. Man är så tolerant.

[Kvinna O från Etiopien]

I gruppintervjun som gjordes var alla – både kristna och muslimer, etiopier och eritreaner – överens om att flickor bland deras landsmän inte tas till hemländerna för omskäreelse, "absolut inte." De kunde förstå oron bland personal på dagis och i skola, men någon menade att försök att stoppa omskärelser vid hemresa ibland blir lite missriktade. En muslimsk kvinna under gruppintervjun berättade om en väninna:

Kvinna R: – Hon fick frågan på dagis när hon åkte till Etiopien... de [dagispersonalen] sa till henne att hon ska inte göra det... fast hon visste inte de här reglerna [om omskäreelse]. Men dagispersonalen de vet. Och sedan hon sa till dem: "Nej, jag ska inte göra", "Men kanske din mamma tvingar dig att göra?". Så hon sa: "Nej, om jag säger till mamma, nej, så blir det nej. Jag ska inte göra."

En annan kvinna: – Men hon har inte bott så länge här i Sverige. Det kan vara det.

Ytterligare en kvinna: – Till och med några har sagt till mig att de har skrivit på papper när de åkte hem, att de inte ska göra [omskäreelse]. Det skrev de [på], innan de åkte. Och de vet inte vad de skrev på.

Flera kvinnor i den här gruppen menade att vi skulle ha haft kända fall om det förekommit i stor skala, eftersom barn inte kan hålla tyst:

– Om jag [skulle åka] med mina barn så... Ja, [om skulle jag säga] till mina barn: "Tyst, säg ingenting [berätta inte för någon om omskärelsen]"... men barnet berättar för personalen.

[Ur gruppintervjun]

Men en kvinna som intervjuades hade avvikande mening. Hon menade att det fanns en reell risk för flickor på besök i föräldrarnas hemland. Hon talar utifrån erfarenheten att hon lurade sin egen svärmor, när det gällde huruvida omskäreelse gjorts på de egna döttrarna, såsom tidigare beskrivits:

S.J.: – Om det åker ner en mamma med ett barn som har vuxit upp i Sverige... åker ner till Eritrea på landsbygden... skulle man... skulle äldre kunna ta hennes barn och göra det mot hennes vilja?

– Det kan hända. Det kan hända. För traditionen är [viktig]... mannens föräldrar [står] över kvinnan alltså.

S.J.: – Så om farmor vill...

– *Om farmor vill. Farmor... om jag inte hade lurat henne... alltså min svärmor... hon skulle ha gjort det.*

S.J.: – *Tror du att det är så idag fortfarande?*

– *Det är möjligt. Det är möjligt. Jag kan ju inte svara för jag har inte varit där på jättemånga år alltså, men det är möjligt. Det finns ju starka kvinnor som tror att deras barnbarn är som deras barn alltså. De kan göra det. Man måste vara försiktig alltså. Så det kan hända, speciellt om föräldrarna tror på det här [och vill] att de ska göra det, så gör de det.*

[Kvinna K från Eritrea]

Också männen menade att flickor på besök inte skulle befinna sig i riskzonen:

A.C.: – *Så när ni hälsar på hemma hos [familjen i Eritrea]...*

– *De frågar inte ens [om] det. Bland pojkar görs det fortfarande, men inte bland flickor alls.*

[Man E från Eritrea]

– *Flickor i etiopiska städer omskärs inte. Varför skulle man då omskära flickor som kommer på besök?*

[Man G från Etiopien]

Man I från Etiopien har ännu inga egna döttrar, men tar ändå tydligt avstånd. Däremot förutser han problem vid en eventuell framtida återflytt till Etiopien:

– *Jag skulle inte göra omskärelse för mina flickor. Men om jag skulle återvända hem, så vet jag vilka problem som de här flickorna skulle utsättas för... isolering. Social isolering. Alla skulle peka på henne och säga att hon inte är omskuren.*

[Man I från Etiopien]

– *Så länge man åker hemifrån och kommer tillbaka [till Sverige], det är inget problem. Men tänk om man stannar där. Då är det problem. Så att alla säger: "Du har inte gjort omskärelse".*

[Man L från Etiopien]

Man F från Eritrea menar att det inte finns några svenska eritreaner som åker hem för att låta omskära sina döttrar. Inför en egen återresa till Eritrea med familjen oroade han sig för hur föräldrarna skulle reagera inför det faktum att döttrarna inte var omskurna. Rädslan fanns för att de skulle ta saken i egna händer: *"Därför vågade vi inte lämna barnen hos våra föräldrar utan att vi var närvarande. När vi reste runt i landet tog vi med oss flickorna."* Det var ingenting de öppet diskuterade med familjen, det skulle han inte vågat göra, sa han.

En annan man från Etiopien, med muslimsk bakgrund, berättade att familjen vid besök i hemtrakten möttes av en välplanerad omskärelsefest för hans egen dotter, arrangerad av hans föräldrar. Hustrun blev orolig och ville att han skulle stoppa festen. Det blev slutligen så att festen hölls – utan omskärelse – men med en diskussion om kvinnlig omskärelse.

Migration och integration

”Att det inte är bra att flickan ska vara omskuren, det är bara efter att jag flyttade till Sverige som jag börde det”, säger kvinna E, idag motståndare till ingreppet. ”När jag flyttade till Sverige fick jag lära mig att man ska inte göra så och så och så. Det får man lära sig här i Sverige, men inte hemma. Hemma är det ingen som förklarar”, säger en av kvinnorna under gruppintervjun och får medhåll från andra. Många talar om migration, och upplevelser i ett helt nytt land, som drivkrafter bakom ett nytt synsätt på kvinnlig omskärelse:

– Självklart har [min syn på kvinnlig omskärelse] förändrats. [...] Det var kvinnorna som utförde kvinnlig omskärelse [så jag som man visste inte mycket]. För det är ju helt tabu att diskutera denna grej. Sedan när jag kom hit så... definitivt jag har sett många debatter eller samballdokument om olika länder och att de utför sådan omskärelse på kvinnor. Så då har jag utvecklat mina kunskaper om det alltså. Så det är självklart att det har förändrats sedan jag kom hit.

[Man B från Eritrea]

I studien med somalier var den somaliska identiten ett väldigt starkt inslag i intervjuerna. Förhållandet till ”det svenska” var snarare ett motsatsförhållande vid identifikation (”så gör svenskarna, så här gör vi”). I intervjuerna med etiopierna och eritreanerna speglades ”det svenska” mycket oftare som en integrerad del av den egna självbilden. Exempelvis kvinna K från Eritrea svarar på frågan om hur länge hon bott i Sverige: *”I tjugofem år... det är mer än halva mitt liv. Jag vet inte om jag är svensk eller eritrean...”*

Ofta framkom känslan av att vara integrerad i det svenska samhället i resonemang som gällde de egna barnen; ”mina barn är svenskar” var inte ett ovanligt uttalande:

– Mina barn har besökt Eritrea kanske en gång eller två gånger och de stannade kanske ett par månader som turister. [...] Det viktiga är att de barnen som är födda här i Sverige [känner att] de är svenskar och inte invandrare. De är svenskar som lever på samma villkor som alla andra svenskar.

[Man A från Eritrea]

Också i diskussioner om andra frågor kom bilden fram att den generation som fötts i Sverige är helt och hållet ”svensk”. Kvinna K från Eritrea har berättat mycket om den traditionella synen på sexualitet och oroar sig för hur mycket av den traditionella sexualfientliga bilden som har förmedlats vidare till eritreanska unga flickor och pojkar i Sverige. Här får hon frågan om vad hon har velat förmedla till sina egna barn när det gäller sexualitet, och hon svarar:

– Alltså de vet mer än vad jag gör. De är ju svenska... jag kan ju inte förmedla någonting till svenskar... Alltså i början var det lite jobbigt, för jag visste inte vad jag skulle säga till mina barn alltså. [...] Vi är två olika generationer alltså... dom är svenska... Vi [föräldrarna] är varken svenska eller eritreaner alltså... vi hänger lite i luften så där. De [barnen] är bara svenska... Det är bara färgen som gör dem till en del av Eritrea.

[Kvinna K från Eritrea]

För de flesta intervjupersonerna var det inte hotfullt eller särskilt märkligt att barnen var svenska. De flesta har fötts här i Sverige och har vuxit upp helt och hållet inom det svenska samhällets strukturer. Kvinna O diskuterar utförligt om problem som föräldrargenerationen har när det gäller om barnen överhuvudtaget ska lära sig föräldrarnas modersmål eller inte. Hon menar att det bara är att konstatera att de eritreanska och etiopiska barnen i Sverige ser sig som svenskar, att de *"har svensk mentalitet precis som sina skolkompisar"*, och att man som förälder kan försöka göra vad man kan för att ge dem en så positiv bild som möjligt av föräldrarnas hemland:

– Det är klart att jag blir glad om dom vet varifrån dom kommer, och att dom känner till lite om Etiopien, men annars... jag ser inte heller nödvändigheten av det. De ska kunna lite om historien och så... annars får de bara bilden av Etiopien från massmedia. Bara om svälten och kriget. Etiopien är inte bara det. De ska vara upplysta och stolta över sin bakgrund, de ska kunna svara om någon frågar. Men det är inte meningen att de ska behålla språket och religionen och allting. [...] De kan känna till mycket om Etiopien och ändå vara bra svenskar. Förstår du? De ska inte sakna en bra bild av Etiopien, bilden bakom svält och katastrofer. Historiskt har ju Etiopien bidragit väldigt mycket till civilisationen.

[Kvinna O från Etiopien]

Massmedias bild av kvinnlig omskärelse

Samma kvinna, kvinna O, är mycket negativ till massmedias bild av kvinnlig omskärelse, av afrikaner och afrikanska länder överhuvudtaget:

S.J.: *– Vad tänker du när du ser tv-program om omskärelse?*

– Vi är åttio olika grupper som lever i Etiopien. Men [man får] bilden av att det gäller [alla grupper i] hela Etiopien. På det sättet det känns jobbigt och tjatigt. "Jaha, det här är landet där de gör så...". Vi är lika många i Etiopien som befolkningen i hela Nordeuropa. Men i tv, dom bara klumpar ihop etiopier. Till och med hela Afrika... som om vi har en enda hals. Man får alltså ont i magen i vissa fall. Det är bra att det kommer fram, som omskärelse, så att man kan hitta en lösning, det är bra. Men det kan inte vara nödvändigt att klumpa ihop alla... "det är i det och det landet man gör så här... titta". Och [dagen efter] när jag träffar någon, "Oh, stackars, vad bra att du är här!" Det var samma när det var [massmedierapportering om] svälten. Jag tackade i två års tid... i mitten av 80-talet. Det var alltid om hungrande folk.

[Kvinna O från Etiopien]

Det positiva flera intervjupersoner kunde se med massmedias reportage om kvinnlig omskärelse är att det gynnat diskussioner inom de berörda grupperna. Många svarade spontant, på frågor om i vilken situation eritreaner och etiopier i Sverige diskuterar frågan, att sådana diskussioner sker efter att det skrivits om saken i tidningar eller visats program på tv. Men ofta beskrevs massmedias skildringar av kvinnlig omskärelse som stigmatiserande för den egna gruppen. De upplevde inte att de kunde identifiera sig med de beskrivningar som finns i tv och tidningar. Vissa menar att det finns positiva aspekter av att frågan lyfts fram, men att diskussioner av det här slaget ändå innebär en sorts kränkning, då skildringarna upplevs som alltför svartmålande:

– Men massmedia... det ser jag som förtryckande, att prata om det hela tiden fastän... jag upplever inget negativt och jag är redan omskuren. Jag har inget problem. Massmedia har mer problem än vad jag har. [...] [Av alla diskussioner i massmedia], då känner man sig ännu mindre värd. Så upplever jag det med massmedia. Men hade det inte kommit massmedia så hade man inte kanske stadgat lagen heller. Det är både positivt och negativt. Men ibland kan det pratas så mycket om någonting, [men med] väldigt lite information, i massmedia... Det blir liksom en svartmålning, så det blir helt negativt faktiskt.

[Kvinna N från Eritrea]

Kanske upplevs stigmatiseringen som extra påtaglig för de afrikanska kvinnor som bär slöja:

– Det har känts dåligt ibland när jag har sett dokumentärfilm. Jag vågade nästan inte gå ut. Eftersom jag också bär slöja så kände jag mig uttittad av alla fast det inte hade någonting med mig att göra. Men ändå kändes det hemskt att de sände... Okej, det är bra att sända sådana program... även vi skulle veta vad som händer, men inte på detta viset som de gjorde, för det blir sådan stämpling.

[Kvinna D, muslim från Eritrea]

Man G menar att svenskar har en förvrängd bild av afrikaner, att det bland svenskar finns en uppfattning om att alla afrikaner omskar sina flickor – medan det i själva verket är så att det inte är någon större skillnad på afrikaner och svenskar:

– Hur kommer det sig att kvinnlig omskärelse har blivit [en så stor fråga] i Sverige? Själv tänker jag överhuvudtaget inte på omskärelse. Det finns inte i mina tankar. Ibland måste jag stänga av tv:n för att inte känna mig kränkt av massmedias bild av afrikaner.

[Man G från Etiopien]

Massmedias roll för könsstympningsfrågan i Sverige diskuteras mer utförligt i avsnittet ”Massmedias roll” nedan.

Förebyggande arbete

I intervjuerna diskuterades också förebyggande arbete för att förhindra omskärelse av de flickor i Sverige som har eritreanska och etiopiska föräldrar. Frågan framstod som lite malplacerad i de flesta intervjuer, då en överväldigande majoritet av de tillfrågade aldrig hört talas om någon landsman i Sverige som skulle vilja låta omskära en dotter. Likväl diskuterades saken och de flesta förde resonemang som lyfte fram betydelsen av kulturellt sensitiva kampanjer: ”Informera mer och utbildna människor helt enkelt. Men det ska vara med deras eget folk, på deras eget sätt”, sa till exempel kvinna D från Eritrea (och man kan av intervjusammanhanget utläsa att hon egentligen syftar på kampanjer för somalier).

Några föreslog kampanjer genom lokala tv- och radiostationer. Ett viktigt budskap, tyckte några, skulle vara att kvinnlig omskärelse inte förhindrar sexuell lust, om det är det förespråkarna hoppas. Flera betonade vikten av att involvera männen – för att mödrar ska känna sig säkra på att deras flickor kommer att kunna gifta sig, även om de inte omskurits:

– Det enda sättet är att påverka män. Börja med männen. Ställa upp och prata med kvinnor eller män som drabbats. Påverka mer än så. Männen ställer upp eller om männen inte vill kommer ingen kvinna att skära om sig. Ingen kvinna kommer att våga skära om sig. Alla vill vara gifta. Alla vill vara stolta över sina döttrar och så.

[Man E från Eritrea]

Andra svarade på frågan med att reagera starkt mot befintliga kampanjer och vad som ligger till grund för dem. Man J hävdar att det handlar om ett slags politisk exploatering av afrikaner i Sverige:

– Det är ju inte ens alla som gör det där [i Afrika]. Än mindre alla som gör det här [i Sverige]. Så att jag vet inte om det här är ett problem... Ja, någon som vill ha en budget för att driva en debatt eller om det är någon som egentligen är intresserad av [frågan]... det är liksom lite en sån här Don Quijote-grej. Det är lite väderkvarnar, som faktiskt inte finns där om man inte ser dem själv. [...] Men det sättet som man för debatten... så är det en sorts betsjakt på vissa grupper där det ska pratas dåligt om dom... där andra, istället för dom som det berör, diskuterar frågan. Det är dom [svenskarna] som diskuterar det. Och det är mer för att berätta hur bra man själv är än att lösa ett praktiskt problem. [...] Jag tror att grupperna själva måste ha en debatt och den måste vara levande och ärlig och rak.

[Man J från Etiopien]

Vikten av att debatten förs internt i stället för att utanförstående har initiativet betonades också av man L från Etiopien. Han menade att saken annars kunde få konsekvenser som var motsatta syftet: "Vi har haft det i tusen år och vem är du egentligen?", "Varför ska du berätta för oss?"

Kvinna N från Eritrea var en av många som lyfte fram kvinnors betydelse i det förebyggande arbetet. Kvinnorna intar en central roll inte bara när det gäller omskärelse, utan även som beslutsfattare i familjen, även om man utåt låtsas som om mannen är den som tar beslut: "Det är bara en myt att mannen bestämmer, speciellt i afrikanska länder. Vi är väldigt taktiska, vi kvinnor. Kvinnan är nyckeln i ett hem." Alltså måste det förebyggande arbetet utgå från kvinnan i varje familj och se speciellt på de omständigheter som präglar hennes tillvaro och handlingsutrymme:

– Vad finns det för socialt intryck? Vilka är det hon lever med? Är det hon som vill göra det eller är det omgivningen, som vill göra det? Jag tror... alla älskar sina barn. Det finns ingen människa som inte älskar. Men vi kanske älskar på olika sätt. För att jag älskar mina barn för mycket... kan jag genomgå någonting, som min omgivning vill för att omgivningen har mycket makt över ens liv om den gruppen eller familjen eller människan inte är självständig.

[Kvinna N från Eritrea]

I stort sett alla intervjupersoner som diskuterade saken lyfte fram vikten av en respektfull hållning. Allt förebyggande arbete, framhölls det, måste ske med respekt för dem man närmar sig.

4. Den offentliga diskussionen om kvinnlig omskärelse i Sverige

Svensk lagstiftning

Lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor

Sverige var det första västerländska land som införde en specifik lagstiftning mot kvinnlig omskärelse. 1982 trädde *Lagen mot kvinnlig omskärelse* i kraft. Bakgrunden var att fenomenet hade uppmärksammats i media, främst i en serie artiklar i tidningen Vi 1979, som ledde till en upprörd debatt i massmedia. En proposition skrevs (Prop. 1981/82:172) där förslaget om den nya lagen lades fram och godtogs av riksdagen.

1998 bytte lagen terminologi: den heter numera *Lagen med förbud mot kvinnlig könsstympning*. Samtidigt skärptes straffskalan. Lagen lyder idag:

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor

1 § Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte. Lag (1998:407).

2 § Den som bryter mot 1 § döms till fängelse i högst fyra år.

Om brottet har medfört livsfara, allvarlig sjukdom eller i annat fall inneburit ett synnerligen hänsynslöst beteende skall det bedömas som grovt. För grovt brott döms till fängelse, lägst två och högst tio år.

För försök, förberedelse och stämpling samt underlåtenhet att avslöja brott döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Lag (1998:407).

3 § Den som har begått brott enligt denna lag döms vid svensk domstol även om 2 kap. 2 eller 3 § brottsbalken inte är tillämplig.

Den sista paragrafen berör ytterligare en lagändring från 1999. Då togs principen om dubbel straffbarhet bort. Det betyder att en person som ser till att en flicka med anknytning till Sverige omskärs utomlands kan komma att straffas för det vid svensk domstol, även om detta skett i ett land där kvinnlig omskärelse inte är förbjudet.

Lagen fastslår också att det är straffbart att planera, underlätta, uppmuntra någon att omskära eller att underlåta att rapportera brott om man har fått kännedom om en könsstympande handling. Ingen har hittills lagförts för brott mot könsstympningslagen (eller den tidigare omskärelselagen) i Sverige.

I lagen står det att ingrepp i de yttre könsdelarna som leder till ”bestående förändringar” är illegala. I officiella tolkningar av lagen räknas så kallad prickning dit, ett ingrepp som innebär att klitoris eller dess förhud prickas för att framkalla

en droppe blod. Emellertid skulle det vara svårt att väcka åtal för ett sådant ingrepp, då lagens skrivning bara innefattar *bestående förändringar*.

”Prickning” (eller ”mild sunna”) har aldrig setts som en acceptabel variant av kvinnlig omskärelse, vare sig i Sverige eller internationellt. I mitten av 90-talet utfördes prickningar av klitoris förhud av en kvinnlig kirurg i Seattle, som ansåg detta ingrepp var att föredra framför risken att flickorna utsattes för grövre ingrepp i till exempel Somalia. Hon argumenterade också för att ingreppet var långt mildare än vad som görs på små pojkar under manlig omskärelse. Verksamheten ledde till upprörd debatt och lades ner. Det var oklart om förfaringssättet stred mot någon lag (då ingen vävnad togs bort), men det ansågs strida mot WHO:s klassificering av kvinnlig könsstympning som innefattar prickning i typ IV (se till exempel Obiora 1997a).

Det är vidare oklart var gränsen går för tillåtna ingrepp när det gäller genital plastikkirurgi. Enligt lagen får inga ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen göras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte. Lagen säger inget om en åldersgräns, och inte heller om den bara riktar sig till specifika etniska grupper. Vi har en växande förekomst av unga kvinnor som får genitala ingrepp gjorda av estetiska eller andra icke-medicinska skäl. Inom den pornografiska sfären är kvinnor rakade, helt eller delvis, och idealet är könsdelar där ingenting ”sticker ut”. Bland många unga kvinnor finns en oro kring huruvida deras inre blygdläppar är ”onormalt” stora om de inte täcks av de yttre blygdläpparna. Idealet avspeglas i artiklar i ungdomstidningar som Veckorevyn, Tara, Silikon och liknande, som i positiva ordalag beskriver ”intimkirurgi” (eller ”muffstyling”). I boken Hella Hells bekännelser (2001) låter Unni Drougge sin fiktiva huvudperson säga:

Vid besök på badhus och i gymens omklädningsrum hade jag ingående studerat kvinnors könsorgan och med lättnad konstaterat att mitt eget gick att hänföra till den bättre kategorin, det vill säga den typ av vulva där de yttre blygdläpparna väl täckte de inre inte fullt så aptitliga hudflikarna (de måste ha orsakats av olycksfall under skapelseprocessen – kom inte och påstå att dessa veck är vackra!) [Drougge 2001:32].

Man kan också konstatera att det i Sverige är möjligt att pierca sina könsorgan, för kvinnans del i blygdläppar eller klitoris. Det finns en rekommenderad 18-årsgräns för ingreppet, men det etablissemang som utför det på en yngre tonåring anses inte ha begått någon brottslig handling. (Ingen inrättning som erbjuder piercing har hittills anmälts utifrån vad som statueras i lagen mot kvinnlig könsstympning.) Man skulle också i detta fall kunna se skäl till en bredare diskussion kring vilka ingrepp som egentligen ska vara tillåtna i kvinnors genitalier: vilken roll som ålder, etnisk bakgrund och motiv ska spela. Lagen infördes för att utgöra ett skydd för flickor som riskerade att komma att omskäras. Ändå infördes ingen åldersgräns i lagen. Det innebär att den är utformad på så sätt att jämlikheten inför lagen har satts ur spel. Utan att det uttryckligen står så i lagen, riktar den sig i praktiken till personer med afrikansk bakgrund. Den kommer därför oavsiktligt att stödja ett vi- och dom-perspektiv, där svenska kvinnor behandlas som rationella och kompetenta beslutsfattare när det gäller kroppsliga förändringar, medan vuxna afrikanska kvinnor anses behöva skyddas från sig själva med hjälp av lagstiftning.

Frågan om intimitkirurgi har diskuterats i Socialstyrelsens rådgivande nämnd för etiska frågor. Efter direktkontakt med Socialstyrelsen förmedlades nedanstående protokollsutdrag från den debatten.

”Nämnden tillfrågades också om sin syn på s.k. intimitkirurgi, dvs. kirurgiska ingrepp i kvinnors underliv som sker av enbart kosmetiska skäl.

Inledningsvis diskuterades lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor. Det konstaterades därvid att nämnda lag inte kan anses förbjuda all form av icke medicinskt betingade ingrepp i kvinnors underliv. Lagen skall tolkas restriktivt och tar enbart sikte på stympling. Det betyder att det exempelvis måste anses vara tillåtet för en kirurg att tillmötesgå en kvinna som av kosmetiska skäl vill få sina blygdläppar förminskade. Nämnden ansåg inte att det ur etiska aspekter finns anledning att se annorlunda på denna typ av kosmetiska ingrepp jämfört med exempelvis bröstförstoring. Nämnden markerade avslutningsvis att det naturligtvis inte är tillåtet med ingrepp som på något sätt påverkar sexualfunktionen på ett negativt sätt.”

Uttalandet är ett svar på frågan hur myndigheten såsom tillsynsmyndighet tolkar lagen. Slutlig uttolkare av lagen är dock domstolarna.

Socialtjänstlagen

I Socialtjänstlagen, som är en bred ramlag, finns grunden för hur barn ska skyddas i det svenska samhället. Bland många paragrafer som rör barn, finns den för könsstymplingsfrågan helt centrala paragraf 71:

71 § Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd bör anmäla detta till nämnden.

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten är skyldiga att genast till socialnämnden anmäla om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdom eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område.

Skol- och förskolepersonal, hälso- och sjukvårdspersonal, polis, socialarbetare, samt vanliga medborgare (”var och en”) som får kännedom om att ett barn far illa, eller riskerar att ett barn kommer att fara illa, ska anmäla detta till sociala myndigheter. I Socialstyrelsens riktlinjer när det gäller kvinnlig könsstympling fastslås att:

Som enskild person bör man [...] anmäla till socialtjänsten om man får vetskap om eller misstänker att en flicka ska könsstympas här i Sverige eller utomlands eller om stympning nyligen skett. Observera att det inte är anmälarens uppgift att utreda saken ”så att man säkert vet” innan anmälan görs till socialtjänsten.

[Socialstyrelsen 2002, sid 32]

Enligt *Lagen med förbud mot kvinnlig könsstympning* anmäler man alltså misstänkta könsstympningsbrott till polisen, och enligt *Socialtjänstlagen* anmäler man misstanke om könsstympning till socialtjänsten.

Andra lagar

Andra lagar som kan komma att aktualiseras i misstänkta fall av kvinnlig omskärelse är *Lagen om vård av unga (LVU)* och *Sekretesslagen*. Båda dessa reglerar enskilda tjänstemäns och yrkesverksammas handlingsutrymme i fall som gäller misstänkt könsstympning. LVU ger socialtjänsten en möjlighet att gå in och omhänderta ett barn om misstanken är stark att flickan kommer att omskäras. (Det finns ännu inget känt fall av detta förfaringsätt i Sverige när det gäller misstänkt könsstympning.) Sekretesslagen anger under vilka omständigheter yrkespersoner vanligen bundna av sekretess kan bryta den för att anmäla misstänkt könsstympningsbrott till polisen.

Ytterligare en lag som kan bli aktuell i sammanhanget är *Lag om särskild företrädare för barn* (1999:997). Den innebär en möjlighet för myndigheter att låta genital undersökning utföras på ett barn även om föräldrarna motsätter sig ett sådant förfarande. En person (jurist) utses av åklagare att fungera som en särskild företrädare för barnet – denne kan då i föräldrarnas ställe samtycka till att en sådan undersökning äger rum.

Förebyggande arbete

I början på 80-talet, då Sverige införde den första lagen mot kvinnlig omskärelse, var de flesta afrikaner i Sverige från Etiopien och Eritrea – länder där de flesta flickor som omskärs genomgår olika former av klitoridektomier. I början av 90-talet kom stora grupper av somalier till Sverige. Nästan alla flickor omskärs i Somalia, och av dem genomgår ungefär 80 procent faraonisk omskärelse (infibulation). Nu kom starka reaktioner från mödravården och andra sektorer inom vården där man mötte kvinnor med synbart mycket förändrade genitalier. Önskemål om mer kunskap växte och i början av 90-talet förlade Socialstyrelsen det första nationella projektet mot kvinnlig omskärelse (könsstympning) till Göteborg.

Göteborgsprojektet

Göteborgsprojektet, formellt kallat *Hälsofrämjande åtgärder för kvinnor och barn – förebyggande av kvinnlig könsstympning* och förlagt till dåvarande Göteborgs invandrarförvaltning, bedrevs mellan 1993 och 1996. Projektet har dokumenterats

i boken *Den smärtsamma traditionen* (1996) av Margareta Omsäter. Göteborgsprojektet blev under dessa år Sveriges kunskapsbank i frågan, dit yrkesverksamma i hela Sverige kunde vända sig för att få information om praktiken att omskära flickor. Projektet utvecklade riktlinjer för olika yrkesgrupper, informationsmaterial som skickades ut till hela Sverige, erbjöd upplysningsfilmer om kvinnlig omskärelse och mycket annat. Inom ramen för projektet anordnades också seminarier och andra aktiviteter för de berörda invandrargrupperna, i syfte att gynna en ny syn på kvinnlig omskärelse i dessa grupper. Man arbetade också med att utveckla formerna för en optimal medicinsk och psykosocial vård för kvinnor som redan genomgått ingreppet.

Socialstyrelsens uppdrag 1998–2001

Regeringen tilldelade 1998 Socialstyrelsen 2,7 miljoner kronor för att leda det fortsatta förebyggande arbetet i Sverige under en treårsperiod. Anslagen användes både för metodutveckling, kunskapsinhämtning och till stöd för projekt som syftade till att förebygga kvinnlig omskärelse. Socialstyrelsens rapport från 2001 kom sedan att ligga till grund för Socialdepartementets handlingsplan 2003.

Socialdepartementets nationella handlingsplan 2003

Den nationella handlingsplanen, som presenterades 2003, har två övergripande mål: *att all könsstympning av flickor som bor i Sverige skall upphöra; samt att de flickor och kvinnor som redan blivit könsstympade får adekvat vård.*

Medel på 3 miljoner har avsatts för handlingsplanens genomförande fram till och med 2005. Målgrupper utgörs av de berörda invandrargrupperna, yrkesgrupper på olika arenor som möter flickor och kvinnor som berörs av problematiken, kommuner och landsting, samt frivilligorganisationer och föreningar som arbetar mot kvinnlig omskärelse.

Handlingsplanen presenterar planer på skapandet av en kunskapsbank, vidare metodutveckling, en översyn av lagen samt tillämpningen av den, samt ökat internationellt samarbete i frågan.

Det finns en mängd mer lokala initiativ i arbetet mot kvinnlig omskärelse. Till de mer etablerade föreningarna hör RISK och SIMKO.

RISK och Idil-projektet

RISK, *Riksföreningen Stoppa kvinnlig könsstympning*, startade i Nyköping 1994. Mot slutet av 90-talet var organisationen väl etablerad med anslag från Socialstyrelsen och kommuner för sitt preventiva arbete mot kvinnlig omskärelse.

1999 startade Idil-projektet med avlönade informatörer: kvinnor med bakgrund i länder där omskärelse av flickor traditionellt praktiseras som satsade på opinionsbildning genom diskussioner med de egna landsmännen om de negativa konsekvenserna av sedvänjan.

Föreningen har nästan trehundra medlemmar; de flesta i Stockholm, Uppsala och Nyköping, men också på andra orter. I styrelsen sitter medlemmar från olika länder i Afrika liksom från Sverige.

SIMKO

SIMKO, *Svenska Informatörer Mot Kvinnlig Omskärelse*, bildades 2002 för att samla afrikanska kvinnor och män som vill delta i arbetet mot kvinnlig omskärelse. De arbetar med att sprida information kring negativa effekter av kvinnlig omskärelse, lagstiftning mot ingreppet och frågor om kvinnors och barns rättigheter. De vill också bidra med att öka kunskapen inom hälso- och sjukvård, skola och socialtjänsten.

SIMKO skiljer sig från andra frivilligorganisationer på området genom att de utgår från det motstånd som finns i de svenskafrikanska invandrargrupperna och vill bygga sitt preventiva arbete med detta motstånd som grund.

Kvinnlig omskärelse – i Sverige?

Hittills har ingen person i Sverige åtalats för könsstympning. Hur ska man förstå det?

Det finns ett antal möjligheter: antingen kan det vara så att praktiken att omskära flickor upprätthålls i Sverige, men att myndigheter är så okunniga i frågan eller så ointresserade av den, att de inte upptäcker eller följer upp misstänkta fall. Eller så kan det vara så att afrikaner i Sverige som upprätthåller praktiken är så skickliga på att göra detta i lönnedom, att myndigheterna inte upptäcker det, även om de försöker. En tredje möjlighet är att svenska afrikaner generellt upphör med traditionen att låta omskära flickor när de bor i Sverige.

Nedan kommer en studie presenteras som undersöker den första möjligheten: är det så att vi inte har några bekräftade olagliga fall av kvinnlig omskärelse för att yrkesverksamma på fältet, inom hälso- och sjukvård, sociala myndigheter, skol- och förskoleverksamhet, polis- och åklagarmyndigheter inte bryr sig särskilt mycket om frågan om könsstympning? Detta är något som emellanåt hävdas i den offentliga debatten.

Under 2003 gjordes en studie för att sammanställa lagstiftning och försöka kartlägga förekomsten av kvinnlig omskärelse i fem EU-länder (Belgien, Frankrike, Sverige, Spanien och Storbritannien; Sara Johnsdotter gjorde Sverigedelen av studien, Johnsdotter 2004). I studien ingick genomgång av polisutredningar och intervjuer med nyckelpersoner på området inom alla sektorer som nämnts ovan. Också kommun- och sjukhusjurister i de tre svenska storstäderna intervjuades, då dessa ofta får kännedom om ovanliga situationer där enskilda anställda behöver juridisk vägledning för hur de ska handlägga fall.

Misstänkta fall i Sverige

Fallen av misstänkt kvinnlig omskärelse i Sverige kan delas in i två kategorier: de som kommer till polisens kännedom och de som omtalas av personer på fältet, här kallade ”hörsägenfall”. Den första kategorin, som omfattar polisanmälningar och polisutredningar, omfattar ett begränsat antal fall (ett femtontal). Den andra kategorin med hörsägenfall har lösare konturer: den är naturligtvis beroende av hur många på fältet man talar med. I den här studien kontaktades ett trettiotal nyckelpersoner i olika sektorer i Stockholm, Göteborg och Malmö, utöver poliser från Sveriges alla 21 polisdistrikt.

I. Misstänkta fall som nått polisen

Under våren och sommaren 2003 kontaktades alla Sveriges samtliga 21 polismyndigheter med en förfrågan om huruvida de någonsin handlagt ett misstänkt fall av kvinnlig könsstympning i sitt distrikt. I polisens databaser sorteras brottet under rubriken ”övriga brott” enligt speciallagstiftning för vilka fängelsestraff ingår i straffskalan (brottskod 4013). Det betyder att de samsas med till exempel brott mot lotterilagen. Emellertid är brottet så pass ovanligt och uppseendeväckande, att nyckelpersoner inom distrikten (till exempel familjevåldsansvariga) kunde säga med säkerhet huruvida ett misstänkt fall funnits i deras distrikt eller inte.

En jämförelse mellan framkomna uppgifter och massmedierapportering visar att en anmälan om misstänkt könsstympning väcker uppmärksamhet. Det är med andra ord osannolikt att ett fall av misstänkt könsstympning skulle kunna hanteras juridiskt men förbli dolt någon längre tid. Snarare tycks det finnas en tendens att ”överrapportera” misstänkta fall utanför den rättsliga hanteringen: exempelvis anges i regeringspropositionen 1997/98:55 om kvinnofrid (sid. 97) att en person dömts utifrån lagen mot kvinnlig omskärelse 1984. Denna uppgift finns ingen annanstans och kan inte heller bekräftas av Brottsförebyggande rådet (BRÅ), som har tillgång till statistik. Vid förfrågan (4 mars 2004) uppgavs från BRÅ efter en kontroll i register att det aktuella lagrummet (det gällande könsstympning) aldrig användes under 1984.

På ett liknande sätt förekommer ibland uttalanden om avslutade eller pågående polisutredningar som vid kontroll visar sig sakna täckning. Till exempel uppges det i en artikel i *Invandrare & Minoriteter* att ”en utredning av ett fall av misstänkt könsstympning pågår för tillfället i Trollhättan” (I&M 1/2001, s 36). Polisen i Trollhättan, samt Länskriminalgruppen, uppgav vid förfrågan (jan 2001) att de aldrig hört talas om någon sådan utredning.

Genomgången av de befintliga polisanmälningarna och utredningarna om kvinnlig könsstympning gav vid handen att de flesta kunde sorteras in i någon av nedan beskrivna kategorier:

- Ingen könsstympning utförd
- Ingen möjlighet att avgöra om könsstympning utförts
- Ingen möjlighet att avgöra om könsstympning utförts i strid mot gällande lag
- Rykten, ingen särskild person misstänkt

I ett par av dessa polisutredningar förekommer tillräckligt underlag för att man ska bedöma det som *möjligt* att olaglig omskärelse skett, även om man tekniskt inte kunnat bevisa det. (Åklagare väcker bara åtal om han eller hon anser att chanserna för att få en fällande dom är goda.) Men för en stor majoritet av polisutredningarna gäller att det antingen kunnat konstateras att ingen omskärelse skett, eller att det kan bedömas som osannolikt att brott mot könsstympningslagen förekommit.

II. Hörsägenfall omtalade i intervjuerna

I de intervjuer som genomfördes med nyckelpersoner på området, efterfrågades om de själva hade stött på fall av misstänkt kvinnlig omskärelse, antingen i den egna verksamheten eller ryktesvägen. Dessa fall kan grovt uppdelas i följande kategorier:

i. Ingen könsstympning utförd

I en del fall då misstankar dykt upp på BVC eller på skolor, har läkarundersökningar visat att inget ingrepp gjorts: exempelvis berättar en skolsköterska i Malmö om ett misstänkt fall för några år sedan. En flicka gick på toaletten ofta och uppvisade också andra tecken på att ha genomgått omskärelse. Dessutom hade hon nyligen återvänt från ett besök i föräldrarnas hemland. Skolan kontaktade familjen för ett samtal. Modern gav sin tillåtelse till en genital undersökning som skolläkaren utförde. Denne konstaterade att inga tecken på omskärelse fanns.

Vissa ”fall” visade sig ha föga med omskärelse att göra: som ett som handlade om en flicka som var sängvätare och ett annat om en ung kvinna som uppsökte sjukvården för att göra abort (personalen, varav många just sett dokumentären ”De glömda flickorna” (SVT, sept 2001), var så upptagna av huruvida kvinnan var omskuren illegalt – trots att hon själv hävdade att hon redan varit omskuren när hon kom till Sverige – att de missade att följa den av läkare uppställda vårdplanen).

ii. Farhågor att könsstympning skulle komma att utföras

I en del fall har det funnits rädsla för att omskärelser ska komma att äga rum. När dessa misstankar dykt upp (till exempel på BVC) har de generellt sett anmälts till sociala myndigheter. Sociala myndigheter agerar genom att kontakta familjen och diskutera lagstiftning, risker, etcetera. Ibland har man gjort en överenskommelse om läkarundersökning av flickan efter hemkomst till Sverige. I något fall har socialförvaltningen dragit in ekonomiskt bistånd för en resa till Somalia för att misstankarna varit starka att döttrar riskerade omskärelse.

iii. Flickor som lämnat Sverige utan att återvända

Ett par fall handlar om flickor som lämnat Sverige utan att återvända. Exempelvis berättar en intervjuperson från sjukvården:

– Jag hörde från en sjuksköterska på BVC som kom till mig och berättade om två flickor som skulle åka till Somalia på semester. Jag tror att hon till och med hade gått hem till familjen och talat om risken för att flickorna skulle bli utsatta för könsstympning, men de sa okej, det är ingen risk för det. Det här var för så där tre fyra år sedan, jag fick veta det först efteråt. Dom flickorna kom aldrig tillbaka till Sverige.

S.J.: – Dom är fortfarande inte tillbaka?

– Nej, inte så vitt jag vet. För mig är det ganska uppenbart att flickorna måste ha blivit könsstympade. Familjen bor fortfarande här, men flickorna har inte kommit tillbaka.

Det finns emellertid ännu inget dokumenterat fall där man med säkerhet kunnat fastställa att flickor tagits från Sverige för att omskäras utomlands. (Undantaget är

intervjun med Diana i dokumentären ”De glömda flickorna” i SVT1, 6 september 2001. En nu vuxen svenskegyptisk kvinna berättar om hur hon som trettonåring togs till Egypten för att genomgå klitoridektomi. Eftersom principen om dubbel straffbarhet ännu inte tagits bort, begick hennes föräldrar lagtekniskt sett inget brott.) Det kan ses som sannolikt att flera fall finns där flickor tagits utomlands för omskärelse, men det finns alltså inga fler fall dokumenterade.

En del av ”hörsägenfallen” återkom i intervjuer med flera personer. De fall som diskuteras på fältet är då kända av flera aktörer på fältet, vilket kan indikera att hörsägenfallen inte är otaliga. Inget av dessa misstänkta fall rapporterades som ”oåtgärdat”.

Polisanmälningarna och utredningarna hos polisen har uppkommit efter att enskilda personer har agerat. Det finns exempel på anmälningar från alla sektorer: från allmänhet, från hälso- och sjukvården, från sociala myndigheter och från skola och förskola.

När det gäller några av hörsägenfallen är det oklart vem som rapporterat fallen till myndigheter. Hursomhelst finns det anmälningar från alla sektorer: allmänheten, skolsektorn, vårdsektorn och så vidare. Ingen av intervjupersonerna i den här studien förmedlade bilden av att det inom deras egen sektor florerade oanmälda misstänkta fall.

Ingen kommunjurist hade hört talas om fall i det egna området, och bara en av sjukhusjuristerna hade kontaktats för rådgivning om handläggning. (Det var i Malmö, och samma fall rapporterades också av två nyckelpersoner från sjukvården.) Alla var överens om att de skulle blivit vidtalade, om det var så att det på deras område fanns ett större antal misstänkta fall.

Fall av kvinnlig omskärelse kan tänkas förbli oanmälda

- 1) för att ingen upptäcker dem; eller
- 2) för att de upptäcks men inte anmäls till myndigheter.

Det går inte att fastställa hur många dessa oanmälda fall är. Det faktum att många av de fall som är kända har visat sig handla om ogrundade misstankar ger oss en fingervisning om att systemet tycks fungera ganska väl, även om det teoretiskt sett kan finnas undantag och fall som aldrig anmäls. (En kvantitativ studie utförd av Tamaddon et al 2003, där enkäter gick ut till de yrkesgrupper som borde komma i kontakt med omskurna flickor i Sverige, stödjer bilden av att det inte florerar oanmälda fall inom sjukvården.) Det tycks som om de nämnda sektorerna ovan tillämpar lagen väl.

Några fallbeskrivningar

De flesta polisanmälningar och utredningar är ganska ”tunna”. En i Helsingborg visade sig röra sig om manlig omskärelse bland kurder, några anmälningar kom från tittare efter SVT-dokumentären ”De glömda flickorna”. I några fall visar vidare utredning, inklusive genital undersökning, att ingen omskärelse skett. Nedan ges ett par summariska beskrivningar av olika sorters fall.

Ett fall där det fastställdes att ingen omskärelse gjorts

Göteborg 1999

En fem månader gammal flicka läggs in på sjukhus på grund av infektion. En erfaren sköterska upptäcker att barnets genitalier är omskurna. Hennes slutsats

bekräftas av två erfarna kolleger [hävdas i senare polisutredning]. Hon är övertygad om att ingreppet upptäckts tidigare – eftersom förändringarna i genitalierna är så ”markanta” – så hon gör inget mer än att skriva en anteckning i journalen. En och en halv månad senare får en läkare syn på anteckningen i journalen. Han rapporterar fallet till sociala myndigheter. Sociala myndigheter anmäler till polis.

Några månader senare bestämmer sig polisen för att agera. Representanter för polisen och socialen åker hem till familjen. Föräldrarna delges misstanke om stämpling (anstiftan) till grov könsstympning. Barnet, som hunnit bli nio månader gammalt, tas till läkare, samtidigt som de andra barnen omhändertas medan föräldrarna åtskilda förs till polisförhör. Båda nekar bestämt och upprört till anklagelsen. Då det nedsövda barnet undersöks av tre läkare finner man inte minsta spår av något ingrepp på genitalierna.

Ett fall där det är möjligt att olaglig omskärelse skett

Stockholm 2000/2001

Upprinnelsen är en lista som anonymt lämnades till Barnombudsmannen, där ett par familjer var namngivna. Det påstods att dessa flickor kan ha omskurits i Somalia under sommaren 2000.

Modern, A, är drygt trettio år och från Somalia. Under förhör uppger hon att hon utfrågats av sociala myndigheter åtminstone tre gånger när det gäller om hon har låtit omskära sina döttrar eller inte. När hon mötte dessa anklagelser, uppger hon att hon sade åt socialen att det var deras uppgift att presentera bevis om de nu trodde att flickorna omskurits efter att de kommit till Sverige.

Hennes yngsta flicka C (född i början av 90-talet) åkte till Somalia sommaren 1999 för att besöka sin far, och hon återvände till Sverige ungefär ett år senare. Det var efter det socialen började anklaga A för att hon skulle ha låtit omskära sin dotter. A uppger att C omskars redan 1997 (en mild form, ”sunni”) innan hon kom till Sverige, och att den äldre systemen (B) kan intyga detta.

B, den äldre systemen (också född i början av 90-talet), omskars som mycket liten då hon bodde hos sin mormor. B säger hon också omskars enligt sunna, men hon har inte låtit sin mamma A se efter. A säger att det inte finns så mycket att säga om det, då förfaringssättet är mycket vanligt i Somalia. Men efter att A har kommit till Sverige anser hon att kvinnlig omskärelse är fel och inte borde få förekomma. Hon tror inte att det är så många flickor som skickas till Somalia för ingreppet, utan att de flesta har varit omskurda när de kommer till Sverige. ”När man hamnar i Europa så tänker de flesta om när det gäller könsstympningar, tror A” (ur polisutredningen).

Då polis och åklagare inte kunde styrka när ingreppen skett (före eller efter lagändringen 1999) lades utredningen ner.

Det i Sverige mest omtalade fallet är det så kallade Göteborgsfallet. I Göteborg anmäldes till socialtjänsten 1995 från skelsektorn att en sexårig somalisk flicka kunde ha könsstympats. Enligt en lärare var hon mer tystlåten än tidigare och sa att hennes föräldrar sagt åt henne att inte berätta vad som ägt rum under en Stockholmsresa. Utredningar inleddes hos socialtjänst och polis, och två år senare läkarundersöktes flickan. Undersökningen visade att flickan inte var infibulerad (faraoniskt omskuren): hon hade misstänkt små inre blygdläppar. Kunde dessa

sägas falla inom ramen för vad som är normalt eller var de ett resultat av ett ingrepp? Innan man med hjälp av tillräckligt många läkarundersökningar hade nått fram till en slutsats, så bröt relationerna mellan polis och sociala myndigheter ihop.

Det som komplicerar saken är att läkarna inte fann någon åverkan på klitoris. I Somalia finns inget känt ingrepp där man bara avlägsnar de inre blygdläpparna. Det är en så exceptionellt ovanlig variant, att den inte ens ingår i WHO:s detaljerade klassifikation. Detta skulle kunna tyda på att flickan inte genomgått någon traditionell omskärelse. Å andra sidan är det en försvårande omständighet att föräldrarna tycks ha tagit en annan flicka till en annan läkare, som kunde intyga att den flicka han undersökte hade fullständigt normala könsdelar. Detta intyg använde föräldrarna för att hävda sin oskuld. Ingen har riktigt kunnat fastställa vad som egentligen hände i detta fall. Alla utredningar lades ner år 2000, då preskriberingstiden för eventuellt brott löpte ut.

Konsensus i Sverige om att könsstympning är ett allvarligt brott

I den offentliga debatten framförs, som nämnts, tankegången att bristen på bekräftade fall skulle ha att göra med att myndigheter inte tar könsstympningsbrottet på allvar. I ansökan till ovan beskrivna EU-projekt angavs som hypotes att bristen på könsstympningsfall i domstolar i Europa skulle kunna förklaras med att europeiska samhällen ser frågan som en intern fråga för invandrargrupper, något som myndigheterna inte bör lägga sig i. Detta stämde inte alls (utom möjligtvis på förhållandena i Belgien), och minst av allt för materialet om Sverige.

I stort sett alla tillfrågade nyckelpersoner i studien talade om fenomenet kvinnlig omskärelse i ett underförstått eller uttalat barnofferperspektiv, det vill säga det fanns en konsensus om brottets allvarliga natur.

Barnofferperspektivet har hela tiden varit närvarande i den svenska diskussionen om kvinnlig omskärelse: exempelvis har representanter för Göteborgsprojektet mot kvinnlig könsstympning betonat vikten av att ge svarta flickor i Sverige samma skydd som vita.

Ingen har hittills försvarat sedvänjan offentligt. Den offentliga hållningen kan här få representeras av Ingela Thaléns ord: ”det här är inte kultur, det här är en otäck, grym och fasansfull sedvänja” (ur TT-intervju, 22 maj 2002). Det finns inga exempel på att aktörerna i det svenska samhället agerar utifrån en tanke om att sedvänjan är en intern fråga för invandrargrupperna. I linje med vad man skulle kunna kalla en universalistisk hållning (alla barn ska omfattas av samma legala skydd, oavsett etnisk bakgrund) finns en hög grad av vakenhet och beredskap i strukturerna.

Det är sannolikt att dokumentären ”De glömda flickorna” (SVT1, 6 sept 2001) har bidragit väsentligt till att höja beredskapsnivån inför tecken på att flickor skulle ha blivit eller riskerar att bli omskurna. Det av reportern myntade begreppet ”sommarlovsstympning” har blivit populärt, både bland journalister som skriver om ämnet och bland skol- och vårdpersonal. Existensen av ett sådant uttryck kan fungera bidragande till en höjning av beredskapsnivån.

Men redan innan dokumentären sändes är det sannolikt att vakenheten inför misstänkta fall av kvinnlig omskärelse låg högre i Sverige (det unika Göteborgsprojektet startade redan 1993) om man jämför med andra europeiska

länder. England hör till de länder som längst haft en stark aktiviströrelse mot kvinnlig omskärelse riktad till boende med afrikansk bakgrund i England. Ändå konstaterar en svensk polisman, som ingick i en grupp som under en period samarbetade med representanter för New Scotland Yard och brittisk *child protection*:

Det visade sig att problembilden var likartad [i de båda länderna] men att dels svensk lagstiftning är starkare och att det här finns en betydligt högre varseblivningsgrad hos såväl myndigheter som allmänhet [Palmgren 2002:4].

En annan styrka i det svenska systemet är förekomsten av riktlinjer i olika verksamheter, ett utvecklat samarbete mellan myndigheter i den här frågan, samt bildandet av samverkansgrupper (ofta sammansatta med representanter för polis, sociala myndigheter, skolektorn, vårdsektorn och ibland representanter för aktivistorganisationer och/eller invandrarföreningar). I samverkansgrupperna i storstäderna (där det är mest sannolikt att misstänkta fall skulle dyka upp) diskuteras riktlinjer, verkliga och hypotetiska misstänkta fall och ny kunskap om frågan sprids.

Samarbetet mellan myndigheterna tycks fungera mycket bra, både enligt de intervjuade i denna studie och om man ser på polisutredningarna. Undantaget är konflikten mellan polis och socialförvaltning i "Göteborgsfallet", men den omtalar de inblandade nu som en engångsföreteelse. De hävdar att samarbetet flyter på smidigt, inte minst genom engagemang i samverkansgruppen.

En överblick över forskningsfältet kvinnlig omskärelse i Sverige ger en ganska tydlig bild av att en viss grupp invandrare står i fokus i långt högre grad än andra grupper som tekniskt räknas in i riskgruppen: *somalier* i Sverige. Därför kommer avsnittet nedan att i korthet diskutera tidigare studier med inriktning på kvinnlig omskärelse i den svensksomaliska gruppen.

Somalier i Sverige

En överblick över polisutredningar och "hörsägenfall" ger bilden av att frågan om kvinnlig omskärelse i Sverige sätter den somaliska gruppen i fokus. I de misstänkta fall som finns beskrivna anges inte alltid etnisk tillhörighet, men i de fall den anges rör det sig om somalier. I inget enda fall, där etnisk bakgrund redovisas, anges det att den misstänkta familjen är av etiopisk eller eritreansk bakgrund.

Detta är inte särskilt förvånande, om man tar i beaktande att många eritreaner och etiopier i Sverige har bott här sedan 1970-talet. Vi kan också, om vi ser på intervjumaterialet i den här studien, finna en mängd tecken på att de eritreanska och etiopiska grupperna i Sverige är väl integrerade i samhället. Många av intervjupersonerna betraktar sina egna barn som svenska när det gäller etnisk bakgrund.

Detta gäller generellt inte för somalier, som är en grupp som levtt i Sverige en tredjedel av den tid som eritreaner och etiopier har bott här. Somalierna anlände till Sverige då lågkonjunkturen slog till i början av 90-talet och arbetslösheten steg kraftigt. Den somaliska gruppen står fortfarande idag, ungefär tio år senare, i hög grad utanför arbetsmarknaden. Segregerat boende är också långt vanligare bland

somalier, på ett sätt som överhuvudtaget inte förekommer bland etiopier och eritreaner i Sverige.

Emellertid bör man inte dra förhastade slutsatser om kvinnlig omskärelse bland somalier i Sverige, för att de lever segregerat och har haft svårt att integreras som grupp i det svenska samhället. En tidigare studie som gjordes bland somalier av en somalisk-svensk forskningsgrupp (Johnsdotter et al 2000, Johnsdotter 2002), pekade på ett starkt motstånd mot skadliga ingrepp på flickors genitalier och en genomgripande omvärdering av traditionen bland svensksomalierna.

Vad som klart framkom i den studien var att en överväldigande majoritet av de intervjuade somalierna upplever en *lättnad* inför möjligheten att lämna denna tradition bakom sig i samband med exil i Sverige. Den interna debatten fokuserades på argument hämtade från en islamisk diskurs (i princip alla somalier är muslimer): främst övertygelsen om att ingenting får skadas i Guds skapelse.

Hur man egentligen ska se på traditionen att omskära flickor i ett islamiskt perspektiv är en diskussion som för många kom igång i samband med statliga kampanjer i Somalia på 1980-talet. För andra svenska somalier är det en debatt som främst ägt rum i exil. Här sker dessutom möten med andra muslimska grupper, till exempel arabmuslimerna som har hög status i muslimska kretsar (eftersom Profeten var arab och Koranen är skriven på arabiska), grupper där inga flickor omskärs. Det som i Somalia uppfattats som en kulturell och religiös handling, kommer nu att klassificeras som en praktik som enbart härrör från tradition. Och finns det en motsättning mellan religion och tradition, då anser de flesta att det är viktigare att följa det religionen föreskriver.

Generellt kunde vi konstatera att de motiv för kvinnlig omskärelse som är relevanta i Somalia, som de beskrivs i litteraturen, upphör att vara relevanta för en somalisk familj i Sverige. Om man väljer att förklara fenomenet kvinnlig omskärelse utifrån ”kultur”, bör man vara uppmärksam på att de omständigheter man därmed fokuserar alltid är *kontextspecifika*, det vill säga de är intimt förknippade med just de villkor som präglade somaliernas livssituation i Somalia. Vad gäller en majoritet av somalier i Somalia, och tendenser inom den svensksomaliska gruppen, beskrivs dessa motiv och omständigheter kortfattat nedan:

Motiv för kvinnlig omskärelse i Somalia

- En upplevelse av att ”vara omskuren” är det normala och naturliga
- En övertygelse om att islam kräver att flickor är omskurna
- En rädsla för att en icke-omskuren dotter inte ska accepteras vid giftermål
- Det faktum att nästan alla andra flickor är omskurna, vilket gör att en icke-omskuren flicka riskerar att bli stigmatiserad
- En social kontext där det omgivande samhället visar acceptans för praktiken

Omständigheter som leder till förändring i svensk exil

- Det ”normala” och ”naturliga” med kvinnlig omskärelse ifrågasätts i exil-situation
- Möten med andra muslimer (speciellt arabmuslimer) som inte omskär sina döttrar
→ debatt om hur islam förhåller sig till kvinnlig omskärelse
- Förändrade kulturella mönster kring äktenskap i exil:
Nu för tiden väljer unga människor varandra inför äktenskap
Framtida män kan sökas bland somaliska män som vuxit upp i västerländsk exil (och är motståndare till traditionen)
- I Sverige omskärs inte flickor
– här är det en omskuren flicka som riskerar att bli den som avviker från jämnråiga flickor

En översikt av det här slaget fångar inte viktiga poänger, som exempelvis det faktum att många somalier var motståndare till kvinnlig omskärelse redan innan de kom till Sverige (det vill säga, att attityder till ett fenomen som omskärelse är under ständig förändring och förhandling); den förbiser schatteringar inom gruppen, inslaget av ambivalens inom individer och andra nyanser i det empiriska materialet – översikten avser att beskriva de mer generella tendenserna inom den större gruppen. Nedan diskuteras de olika punkterna lite mer utförligt.

Det ”normala” med kvinnlig omskärelse ifrågasätts

Många somaliska kvinnor som kom till Sverige i början av 90-talet kan berätta färgstarkt om sina första möten med svensk kvinnosjukvård, inte sällan i samband med graviditetskontroller. Innan Göteborgsprojektet kommit igång med sin informationsverksamhet var kunskapen om kvinnlig omskärelse liten inom den svenska vården. (Just dessa möten, som var chockartade också för svensk vårdpersonal, ledde fram till att Göteborgsprojektet startade.) Många kvinnor hade aldrig reflekterat närmare över att ingreppet en gång gjordes på dem – i Somalia gjordes det ju på alla deras väninnor också. ”Till och med en mus är omskuren” är en rad i en somalisk visa som flickor sjunger på skolgården. Att vara omskuren är en källa till stolthet. Det självklara med ingreppet kom att ifrågasättas väldigt abrupt för många. Här beskriver en kvinna i trettioårsåldern det ögonblick då hon för första gången började tänka på ett nytt sätt kring sin omskärelse:

– Jag började tänka på det för så där tio år sedan då jag gifte mig. Då fick jag träffa en läkare [för att öppnas, deinfibuleras]. Han tyckte liksom det var... att det var hemskt. Så då tänkte jag, vad är det som är så hemskt? Ja, jag visste att man inte gör så här i Sverige... eller i Europa, men ändå... Det var helt naturligt, där jag kommer ifrån liksom. Jaha, så fick han skicka mig till en kvinnoklinik och alla var så nyfikna liksom. Då tänkte jag ”ja, men varför? Varför är dom så nyfikna allibopa?” Men det var före den tiden som man upptäckte att det var fel och jag hade alltid känt att det var naturligt. Jag menar, man är född och uppväxt i ett samhälle där det ska vara så. Det ska vara på detta viset och är man inte så... då känner man sig lite utanför. ”Oh, hon har inte gjort [omskärelse]. Oh, vad äckligt!” Man kan absolut inte berätta för kompisar att man inte har gjort, man bara döljer. Så jag tänkte inte på det förrän jag kom hit och skulle öppnas.

För många kvinnor ledde dessa upplevelser till att de ville gå till grunden med varför traditionen finns och vilka fördelar och nackdelar den har. Många har sökt svar inom religionen och kom på detta sätt fram till att islams källor inte kräver någon omskärelse av flickor.

En intern debatt om hur kvinnlig omskärelse förhåller sig till islam

Både somaliska män och kvinnor i Sverige har varit mycket engagerade i debatten kring islam och kvinnlig omskärelse. Utifrån Korancitat och tolkningar av hadither (se avsnittet ”Kvinnlig omskärelse och religion”) har en konsensus uppstått kring att islam förbjuder den mest omfattande formen av kvinnlig omskärelse (infibulation, faraonisk omskärelse). ”*Alla somalier är troende*”, sade en somalisk man, ”*det vill säga, tror på islam, och om de får veta att det här är mot islam, måste de lämna traditionen. Man kan inte handla på ett sätt som strider mot religionen.*”

Också den enda person vi kunde finna som sade sig vara förespråkare av faraonisk omskärelse hävdade att denna är förbjuden av Gud:

S.J.: – *Hur är det med islam och kvinnlig omskärelse?*

– *Islam säger att [kvinnlig] omskärelse är förbjudet.*

S.J.: – *Enligt islam är det förbjudet?*

– *Ha [’ja’ på somaliska, yttrat med eftertryck].*

S.J.: – *Men om du är muslim...*

– *Ja, jag är muslim. Men det här handlar också om tradition.*

S.J.: – *Om du omskar en dotter faraoniskt, skulle du då inte vara rädd för straff från Gud?*

– *Ha [’ja’ på somaliska, yttrat med eftertryck]. Jag är rädd för Guds straff. Men jag [skulle] ändå välja traditionen.*

När det gäller mildare former är meningarna mer delade. En majoritet tycks anse att en mild form som inte skadar flickan – det vill säga där ingen vävnad avlägsnas – är principiellt förenlig med islam. Däremot är ingen omskärelse av flickor nödvändig. Man kan alltså utan problem avstå från att omskära sina döttrar och använda sig av islamiska argument för att försvara detta beslut. Ståndpunkten stärks av det faktum att många andra muslimska grupper i Sverige inte utövar kvinnlig omskärelse. Det religiösa argumentet menade många också är hållbart i förhållande till en föräldrageneration som lever kvar i Somalia:

– *Man ska inte säga ”Usch, jag är arg på min mamma, varför har hon gjort det”. Nej... jag kan inte ens tänka mig att bli arg på henne, nej.*

S.J.: – *Hur tror du hon ser på det nu?*

– *Jag har inte sett min mamma nu [på mer än] tretton år och jag har inte kunnat prata om det, men jag tror att hon fortfarande... Det blir svårt att säga till henne att jag ska inte omskära mina flickor, men jag tror om man förklarar att detta är inte något [som har] med religion att göra utan det är... en hemsk kultur [så kommer hon att acceptera].*

Framtida giftermål med män som vuxit upp i exil

Ett starkt skäl för omskärelse av flickor i Somalia är att så många anser att det är vad män förväntar sig inför giftermål. Vill man skapa de bästa möjliga förutsättningarna för en bra framtid för dottern, kan man se omskärelse som en viktig strategi. Vad händer då med detta motiv i exil? Förutsättningarna är förändrade: här växer både män och kvinnor upp i västerländska samhällen med en radikalt annorlunda syn på kvinnlig omskärelse. Omständigheterna leder till att strategin att skapa så bra förutsättningar som möjligt inför framtiden kan förändras:

– Dom flickorna som föds nu och växer upp, dom har ju... männen som ska gifta sig med dom växer upp i... Kanada eller London... Vi har ju inte problem, tror jag. Jag ska gifta mig snart och jag har inte problem. Mannen jag ska gifta mig med frågar inte om jag är omskuren eller inte, han kommer inte att säga någonting. Det finns inte det problemet.

Både de somaliska kvinnorna och männen som ingick i vår studie var däremot överens om att oskuldskravet på flickor kvarstår också i exilsituationen. Som vi kunde se i avsnittet ”Oskuldens förlorade betydelse” gäller detta inte på samma sätt bland eritreaner och etiopier; de flesta menar att detta traditionella krav är förlegat och inte aktuellt för den unga generationen kvinnor som vuxit upp i Sverige. Undantagen utgjordes av eritreaner och etiopier som var muslimer (men de framstod inte som så rigida i sin hållning som de flesta somalier som intervjuats). Bakgrunden här är att det inom islam finns ett krav på att all sexualitet måste ske inom äktenskapet.

För somalier handlar det också om principen om patrilinealitet, då somalier räknar släktskap patrilineärt. Det betyder att man är släkt med mamman och hennes sida av familjen på ett vardagligt plan, men att ens blodsband finns på faderns sida. Också klan tillhörigheten ärvt därmed på fädernet. Med en sådan släktskapsstruktur orsakar förekomsten av barn födda utom äktenskapet en kris i familjen: ett sådant barn föds utan klan tillhörighet, utan position i den sociala strukturen:

– Det barnet kan inte leka med andra somaliska barn. Man frågar först vad du betar och vem är pappan... och antagligen vet alla redan att det här barnet inte har någon pappa. [...] Alltså det svåraste som kan hända familjerna är att en flicka blir gravid utan att vara gift. Det räknas som en... bora... det räknas som något som har skadat hela familjen, generation efter generation efter generation... Alla [kommer att] veta om det, det ska räknas till och med barnbarnsbarnbarn, dom bär på den skammen. Det här barnet kommer inte att räknas... på något sätt, i någon klan.

För de somaliska mödrarna i Sverige gäller alltså att finna strategier för att försöka se till att deras döttrar inte har sex innan de är gifta – och detta i en situation där infibulationen, traditionellt en skapad ”oskuld”, är förbjuden och inte längre ett önskvärt ingrepp. De strategier kvinnorna i den här studien lyfte fram kan sammanfattas i termer av dialog, uppfostran, social kontroll och förtroende. Flera vittnar om ökad social kontroll av flickorna i många somaliska familjer:

– Somaliska mammor i Sverige är mycket rädda. Om en flicka säger att hon skall gå till en kompis, mamman tror inte på det, hon misstänker annat. Och det har varit konflikter i många familjer. Den konflikten händer bara mellan mamman och flickan [pojkar är friare].

Flickan kan anpassa sig mycket bra i det svenska samhället, vara väldigt bra i skolan och göra allt som hon gör bra, jobb eller praktik eller annat. Men så fort som dom blir tonåring och vill göra saker med kompisarna ute och komma hem lite sent på kvällen... det blir problem. Mamman talar inte om för henne varför hon är orolig, och dottern förstår inte vad det handlar om. Och så [blir det] konflikt. [...] Flickan förstår inte, varför får jag inte vara med mina kompisar... när mina bröder [får det]. Och mamman säger inte rakt till flickan, "Jag är rädd du ska ha sex".

Men det mest genomgående temat var frågan om rätt uppfostran och behovet av en ständig dialog, också kring sexuella frågor. Många menade att lyckas man bara med att uppfostra flickor till goda muslimer, då kommer de själva bli övertygade om hur viktigt islams förbud av utomäktenskaplig sexualitet är. De kommer då självmant att agera utifrån denna norm, vilket också kan fungera som ett oskultsbevis i förhållande till män:

– Eftersom han är muslim och jag är muslim, vi måste göra vad vår religion har sagt... Alltså om man träffar en kille, så till sist kommer det "Vill du ligga här med mig?", han kommer att fråga dig. Men du ska säga "nej, jag har aldrig legat med någon och jag vill inte". Då det är bra tecken faktiskt.

S.J.: – Tecken på vad?

– Att du är en bra kvinna.

Ett kyskt uppträdande gentemot män kan alltså fungera som ett oskultsbevis och ersätta omskärelsen som det traditionella oskultsbeviset. En kvinna som själv "bara" genomgått en mildare sunnaomskärelse som barn, framhöll att detta inte inneburit ett problem för henne när hon träffade den man som senare blev den hon gifte sig med: *"Ja, vi kysste och kel och så där... [börjar skratta]. Men inte sex. Och jag tror att... Ja, när jag sade nej [till sex], han liksom visste att jag var en kvinna som inte har sex innan giftermål".*

Att undvika stigmatisering av döttrarna

Såsom diskuterats ovan, riskerar flickor i Somalia som inte omskurits att utsättas för hån och bortstötande från sina jämnåriga kamrater. Det finns många skildringar av hur flickor tjatat på sina mödrar om att få bli omskurna för att de känt sig utsatta i förhållandena till vännerna. Här är en vuxen svensksomalisk kvinna som beskriver hur hon ansatte sin pappa för att han ville förbjuda omskärelse av henne själv och systemen: *"Jag var förbannad på honom. Jag gick till honom och sa 'Pappa, vi kan inte leka med andra flickor... Hur kunde du säga så här? Vi vill va'. Nej, sa han."*

I Sverige vänds den här situationen till sin motsats: i en vanlig svensk skola, även i ett invandrartätt område, kommer majoriteten av flickorna i klassen att vara omskurna. Detta förhållande kan också vara bidragande till att en mamma i Sverige väljer att avstå en omskärelse som hon kanske låtit genomföra om familjen bott kvar i Somalia:

– I Sverige är det lättare för flickor som inte har omskärelse, ingen ska reta dom och peka på dom för att dom är annorlunda. Här [är det] omskurna flickor som är annorlunda och dom skäms. Det är en anledning för mig att aldrig omskära mina döttrar. I det här samhället... dom [skulle bli] dom annorlunda om jag gjorde så.

Rädsla för svenska myndigheter

Många somalier, och även andra invandrare, upplever att den svenska staten är väldigt stark i förhållande till familjen. I många avseenden upplevde intervjupersonerna i vår studie att det var svårt att förstå hur svenskar kunde låta ”staten” ha så mycket att säga till om: ”I Somalia lägger sig ingen i hur vi uppfostrar våra barn... Kanske en granne eller någon annan säger till, ’gör inte så’, men ingen kan ta dina barn ifrån dig”, som en kvinna i fyrtioårsåldern sade.

Den här situationen har utvecklat en stark rädsla hos många somaliska mödrar, som inte vet var gränserna går i det svenska samhället. Vilka handlingar kan leda till att sociala myndigheter omhändertar dina barn? I en intervju berättar en kvinna om sin väninna som väntade hembesök från BVC, då hon utöver sin tvååring och treåring hade ett nyfött barn:

– *Hon hade bara en säng, en babysäng, och i den sov det äldsta barnet. Dom två yngsta sov mellan henne och hennes man. Hon ville köpa säng för hon var övertygad om att hon annars skulle förlora sina barn. Jag försökte förklara att barnmorskan inte tar barnen för något sådant, att hon bara ville se hur barnen mädde. Men hon var livrädd för att förlora barnen.*

En annan somalisk kvinna vågade inte ta sin femåriga dotter till vårdcentralen, då flickan blödde från en blygdläpp och hade ont när hon kissade efter att ha fallit över en sänggavel under lek med syskonen – modern var alltför rädd för att personalen skulle tro att hon försökt omskära sin dotter.

För den som eventuellt skulle vilja låta omskära en dotter kan rädsla för sociala myndigheter verka avskräckande. Det finns en utbredd övertygelse om att det krävs ganska lite för att förlora alla sina barn till den svenska staten. En kvinna svarar så här på frågan om hon tror att svensksomalier utövar kvinnlig omskärelse:

– *Faktiskt, jag kan inte förstå hur... och inte i Sverige. Det finns inga traditionella omskärelser här. Så om det finns omskärelse [bland svenska somalier]... det måste vara utomlands. [Paus.] Om det finns, det finns inte många. Och de ska välja sunna, tror jag. Även om det finns en som skulle vilja faraonisk för hennes dotter, hon vågar inte... hon [skulle vara alltför] rädd att avslöjas... och vara rädd att svenska myndigheter ska ta hennes barn från henne. Om det görs, den flickan kommer inte tillbaka till Sverige.*

Jämförelse med internationella studier

En kvalitativ studie bland somalier i Kanada och England ger också bilden av att religionen spelar en nyckelroll för en ny syn på traditionen i exil: det växande motståndet mot kvinnlig omskärelse bland somalier tar sig i stor utsträckning uttryck i termer av islam (McGown 1999, 2003). Rima Berns McGown gjorde kvalitativa intervjuer med stora grupper av somalier i London och Toronto. Hon beskriver hur hon närmade sig frågan om kvinnlig omskärelse med en vilja att förstå vad som gjorde att mödrar valde detta ingrepp för sina döttrar:

Länken [mellan ”oss” och ”dom”] är att vi alla vill göra det bästa för våra döttrar. I det traditionella somaliska samhället, betydde detta att försäkra sig om att de [döttrarna] inte skulle bli utfrysta eller bortstötta. Det betydde att försäkra sig om att de skulle kunna gifta sig och bli accepterade inom kvinnogemenskapen.

Detta är det intressanta: i processen av det egna omtolkandet av sin religion – och av rädsla för att förlora sin kultur och sina barn mitt i en främmande kulturell kakofoni – blev de flesta kvinnorna mer religiösa än de varit hemma. De blev också religiösa på ett annat sätt. De omdefinierade sin islam. De läste Koranen själva. De började tolka den på egen hand. De insåg att omskärelse av kvinnor inte var ett krav eller ens uppmuntrat av islam, och de kunde särskilja begreppen ”bra muslimsk kvinna” och omskärelse [på engelska i McGown 2003:169].

Liknande förändringsprocesser har rapporterats även vid migration till andra muslimska länder, som i den sudanesiska kolonin i Kairo (Fábos 2001). Fenomenet har även uppmärksammats när det gäller sudaneser och egyptier som ger upp traditionen vid migration till Golfstaterna (Kassamali 1998).

En studie gjord bland somalier i London ger en något mer komplex bild, men bekräftar i det stora hela att migration ger upphov till omvärdering av traditionen: ”Att leva i etnisk minoritet tycks leda till övergivande av traditionella praktiker som kvinnlig omskärelse, snarare än intensiva ansträngningar att bevara traditioner” (Morison et al. 1998, se också 2004). Vi ser en likartad process i den judisk-etiopiska gruppen, nämnd i bakgrundskapitlet, som migrerat till Israel och som bevisligen helt och hållet – abrupt – övergett traditionen att omskära flickor (Grisaru et al 1997).

Den största skillnaden mellan studien bland somalier och studien bland eritreaner och etiopier är att frågan framstår som så fullständigt utagerad i de senare grupperna. Bland somalierna är det fortfarande en central och engagerande frågeställning – omskära flickor eller inte? – medan det för de intervjuade eritreanerna och etiopierna tycks vara så självklart att ingen med bakgrund i dessa länder upprätthåller praktiken.

Denna känsla inför hur den egna gruppen i sin helhet förhåller sig till kvinnlig omskärelse (”jag kan inte tänka mig att någon skulle...” etcetera) är inte alls lika självklar bland somalierna i Sverige. Många av dem tror att andra landsmän säkert kan upprätthålla sedvänjan – och det är ju den information de får från det svenska samhället.

Massmedias roll

Övertygelsen om en upprätthållen sedvänja

Ett grundläggande antagande i den här frågan har varit att praktiken att omskära flickor automatiskt förs med från hemlandet till det nya landet Sverige. Det har framförts från alla möjliga håll: av en och annan akademiker (i mer allmänna ordalag, inte utifrån empiriska studier på området), aktivister, politiker, tjänstemän, experter och journalister. Några exempel från massmedia nedan:

Exempelvis föds årligen 500 flickor bland svenska somalier. Eftersom 98 procent av flickorna i Somalia könsstympas är det troligt att en betydande andel av svenska somaliska flickor stympas

[politikern Maj Britt Theorin, inlägg på ledarsidan, SDS, 8 juni 2001].

N, 31, är från Eritrea och könsstympad. Sedan 1998 arbetar hon i Rinkeby med att informera sina forna landsmän om könsstympning. Hon uppskattar att så många som varannan flicka med föräldrar från Eritrea, Somalia och Etiopien är könsstympade – trots att de är födda i Sverige [Aftonbladet, 5 sept 2001].

Alla som är insatta i ämnet är ganska säkra på att könsstympning förekommer i Sverige och i resten av EU, men ingen vet omfattningen. Vi har inte ens en aning om det är 20 procent eller 90 procent av kvinnorna i vissa grupper som har stympats [en på Socialstyrelsen ansvarig för frågan uttalar sig i DN, 30 maj 2001].

Det är svårt att säga hur denna övertygelse om en upprätthållen praktik har uppstått, med tanke på att det inte finns några bekräftade olagliga fall. Kanske har det att göra med vår syn på traditioners betydelse: man ser ”kultur” nästan som ett levande väsen inom människor, en kraft som styr deras handlingar. Exempelvis skrev en teolog så här redan för tio år sedan:

Medan utvecklingen i hemlandet går vidare upphör den bland emigranterna. De saknar inte sällan kraft och utbildning för att förändra sig i mötet med det nya. I stället slår de vakt om allt gammalt. För att utesluta all förändring upphöjs de nationella traditionerna till religiöst påbjudna regler. Kvinnlig omskärelse är ett exempel på detta [Hedin 1994:143].

En liknande syn kan man ana i den proposition som föregick lagändringen 1999. Där står det: ”Mycket tyder också på att traditionens starka kraft medför att föräldrar som kommer från länder där könsstympning praktiseras och som får barn i Sverige kommer att fortsätta föra sedvänjan vidare” (Proposition 1998/99:70, sid 9). Liksom vid de övriga citaten ovan saknas konkreta exempel på att slutsatsen är riktig. Sammanhanget tas för givet: ”Man slutar inte stympa kvinnor för att man byter hemland” skriver till exempel Aftonbladet i en rubrik (13 oktober 2000) och pekar därmed på hur logiken i det här tänkandet ser ut.

Det finns också senare exempel. Amelia hade en artikel med rubriken ”Svenska flickor könsstympas!” i nr 19, 2004. Vid närmare förfrågan om de kände till några konkreta fall av att svenska flickor könsstympats, svarade journalisten: ”Det vet jag inte, vi är ju inte ute efter att liksom ha... *fall*... utan [vi vill beskriva] problematiken” (telefonsamtal, 25 september 2004).

Könsstympningsfrågan används ofta för att belysa en ”problematik”. På DN:s ledarsida vill krönikören diskutera frågor om hur rimligt det är att vissa grupper i samhället är mer misstänkta för vissa brott än andra. Hon ger exemplet:

Det är alltså inte Anders och Greta Svensson som ser till att deras femåriga dotter blir omskuren hemma på köksbordet av en somalisk omskärerska på rundresa i Sverige [Hanne Kjöllner, krönika på DN:s ledarsida, 11 oktober 2002].

Här refererar skribenten inte till ett särskilt fall, utan hon belyser en frågeställning med ett hypotetiskt exempel. Resultaten av en mängd skrivelser av det här slaget är emellertid att det skapas en kompakt bild av hur kvinnlig omskärelse upprätthålls i Sverige av somalier och andra afrikanska invandrare.

Denna framställning kan upprätthållas år efter år av massmedia av ett enkelt skäl: det finns inget sätt att motbevisa dessa påståenden. Aktiviteterna som beskrivs sägs ju vara dolda – hur skulle någon kunna visa att de *inte* förekommer? Det är med andra ord riskfritt att påstå detta om och om igen, utan att behöva styrka det med konkreta exempel.

Reportaget ”De glömda flickorna”

Det som under många år var antaganden om en upprätthållen sedvänja tycktes plötsligt ha belagts, då SVT (TV1, 6 september 2001) sände programmet ”De glömda flickorna” i den mycket prestigefyllda serien ”Dokument inifrån”. Där påstods bland annat att:

Majoriteten av dom flickor som könsstympas utsätts för sommarlovsstympning, men en del av stympningarna sker här i Sverige [*De glömda flickorna*, SVT1, 6 september 2001].

Det påstods också att afrikanska omskärelser tas till Sverige och åker runt och stympar flickor, samt att det finns en struktur av religiösa ledare som uppmuntrar könsstympning. Reportaget var övertygande: det var suggestivt, känsloupprörande och verkade helt logiskt uppbyggt. (En detaljerad kritisk analys av dokumentärens uppbyggnad och påståenden finns i Johnsdotter 2002.)

Programmet ”De glömda flickorna” gav upphov till en situation som sociologer brukar kalla för moralisk panik. Utmärkande för en situation präglad av moralisk panik är

- att ett ökat allmänt engagemang i form av oro och farhågor uppstår;
- att en ökad grad av fientlighet gentemot en viss grupp uppkommer;
- att det uppstår en konsensus kring att ett visst problem är allvarligt;
- att beskrivningar av problemets omfattning varierar starkt och överdrivs;
- att frågan ”blossar upp” och väcker stark uppmärksamhet, för att sedan glida undan igen

(Goode & Ben-Yehuda 1995; *Concern, hostility, consensus, disproportionality, volatility.*)

Alla dessa aspekter stämmer väl på vad som hände sedan programmet sänds. Både storstads- och landsortspress beskrev programmets innehåll både i nyhetsartiklar och diskuterade frågan i ledarspalterna. Radions samhällsredaktioner sände debattinslag och panelsamtal om könsstympning i Sverige. Generellt sett vidareförmedlades dokumentärens påståenden helt okritiskt.

En ökad fientlighet gentemot utpekade grupper kunde skönjas, bland annat i tidningars insändarspalter. Exempelvis skrev signaturen ”Pappa till två flickor” i en insändare, på tal om den omskärelse (videofilmd i Somalia) som visades i dokumentären, att han ville hoppa in i tv:n och slita bort flickan från dessa ”monster” till föräldrar (GP, 12 september 2001). Som en direkt följd av programmet skedde en allmän stigmatisering av afrikanska invandrare – för hur

ska reportagets tittare kunna skilja på vilka av svenskafrikanerna som är ”monster” och vilka som inte är det? (För ett likartat resonemang, se en debattbok av den norska socialantropologen Aud Talle, 2003.)

Konsensus uppstod mycket fort kring att det här var ett allvarligt problem som krävde krafttag, då det politiska etablissemanget ställdes mot väggen av massmedia. TT skickade ut artiklar där toppolitiker från vänster till höger sade samma sak (se till exempel TT-meddelande 2001-09-07). Som Goode & Ben-Yehuda visat i sin bok *Moral Panics* (1995), är det typiskt i tider av moralisk panik att politiker och andra grupper prioriterar att visa att de står på den rätta, ”goda” sidan. Ingen ifrågasatte dokumentärens påståenden eller dess perspektiv, utan det som diskuterades var åtgärder och hårdare tag.

De uppskattade siffrorna kring hur många flickor som kunde tänkas ha genomgått könsstympling och hur många som var i riskzonen varierade kraftigt under dessa dagar av intensiv massmediebevakning: från några tusen i riskzonen till uppemot tolv tusen.

Bara fem dagar senare ägde attacken mot World Trade Center rum, den 11 september, och då upphörde frågan om könsstympling i Sverige att vara hett nyhetsstoff. Frågan om könsstympling i Sverige har därefter fått mycket begränsad uppmärksamhet. Detta är den sista aspekten i Goode & Ben-Yehuda's kriterier för en moralisk panik: ”flyktighet” i allmänhetens engagemang.

Att påstå att frågan om könsstympling är relevant att diskutera i Sverige, eller att säga att det sannolikt är så att det finns en grupp svenska flickor som riskerar att bli omskurna, är inte tecken på moralisk panik. Den moraliska panik som uppstod efter sändningen av ”De glömda flickorna” handlar om att det skedde en överexponering av frågan, att diskussionen var fylld av överdrifter, moraliskt indignerad på lösa grunder och att den kom att peka ut långt fler personer än vad som rimligtvis kan antas vara berörda i verkligheten.

Den offentliga diskussionen om kvinnlig omskärelse i Danmark – en jämförelse

Somalier som invandrargrupp är omdebatterade i både Danmark och Sverige. De är klassificerade som kulturellt mycket främmande, svårintegrerade och starkt förknippade med kvinnlig omskärelse. Det bor omkring sexton tusen somalier i Danmark, en bra bit över tjugotusen i Sverige. Sverige har haft kvinnlig omskärelse på den offentliga agendan ända från början då stora grupper av somalier kom till landet i början av 90-talet; i Danmark startade Sundhedsstyrelsen projektet ”Forebyggelse af omskæring af piger” i mitten av 90-talet (se Sundhedsstyrelsen 1999). Diskussionerna har ändå skilt sig åt ganska mycket vid en jämförelse.

Vad har då hänt i Danmark som inte skett i Sverige? För det första har många danska journalister intagit en kritisk hållning när uttalanden om dansksomalier och ”köksbordskönsstymplingar” gjorts. När en dansksomalisk aktivist gick ut i ett nyhetsreportage i tv (2002) och menade att varannan somalisk flicka i Danmark riskerade att bli omskuren, så fanns det flera journalister som försökte granska den empiriska grunden för detta. Detta resulterade i artiklar som till exempel denna:

Ingen omskärelse av flickor i Danmark

Somaliska flickor i Danmark blir inte omskurna. Trots den senaste tidens häftiga debatt om omskärelse av här boende somaliska invandrarens döttrar i utlandet och många politiska uttalanden om det brutala ingreppet, så är det enligt Weekendavisen tal om ett icke-existerande problem.

– I realiteten har man inte stött på ett endaste fall under de senaste åren, där föräldrarna låtit omskära sina döttrar. Det framgår av upplysningar från chefsläkare i landets största kommuner, tjänstemän vid departementen, åklagarmyndigheten och polisen, samt dokumentation från en arbetsgrupp där fem olika departement ingått, som Weekendavisen fått insyn i, skriver tidningen på fredagen. Chefsläkarnas slutsats bygger bland annat på de undersökningar som alla skolbarn ska gå igenom då de börjar i förskoleklass.

[På danska i Berlingske Tidene, 31 januari 2003.]

Bland annat intervjuade man överläkare Susanne Buhl, chef för Odense kommuns barn- och ungdomsläkare (i Odense undersöks alla skolbarn). Hon vittnar om att alla somaliska flickor – liksom danska och alla övriga – undersöks utan kläder då de skrivs in i skolan, och för somaliska flickor gäller också en undersökning om huruvida de är omskurna: *”De större flickorna, som jag undersökte då vi startade 1995, var i regel omskurna, men inte deras mindre systrar som vuxit upp i Danmark. I nionde klass frågar vi flickorna igen om omskärelse, men då undersöker vi dem inte, för det skulle vara för integritetskränkande för dem. Men å andra sidan är det här inte tabu för dem, så jag är rätt säker på att vi får sanningsenliga svar”* (på danska i Berlingske Tidene, 5 februari 2003). När föräldrarna kommer med sina flickor till skolan talas det tidigt om omskärelse och Susanne Buhl vittnar om en utbredd lättnad över förbudet, att någon annan tagit beslutet åt dem. Emellertid upplever hon en annan stämning mellan läkare och somaliska föräldrar sedan debatten blossat upp i Danmark; något av tilliten har skadats. Vad som bör noteras här är att det fram till juni 2003 inte har varit åtalbart i Danmark att få flickor omskurna i utlandet. Den citerade överläkaren hade alltså kunnat upptäcka fall efter fall av omskurna somaliska flickor – yngre systrar – utan att föräldrarna hade kunnat lagföras för det (såvida omskärelsen inte skett på dansk mark och man kunnat bevisa det) – *om detta hade varit vad de somaliska föräldrarna önskat.*

Somalierna i Danmark har också reagerat starkare mot den offentliga framställningen av dem än vad somalier i Sverige gjort. En av nyckelpersonerna i Danmark är Ahmed Dualeh, ordförande för en somalisk förening i Aalborg. Han har drivit en motkampanj offentligt och också fått med sig många av dansksomalierna. Exempelvis gick ett tiotal dansksomaliska föreningar ut i ett gemensamt pressmeddelande i början av 2003, där man deklarerade att man skulle hålla sina döttrar hemma från danska institutioner om fler tvångsundersökningar ägde rum, eftersom man inte kunde känna sig säkra på att döttrarna kunde vara trygga där.

Upprinnelsen var en uppmärksam tvångsundersökning av en sexårig flicka i Aalborg i januari 2003. Föräldrarna hade bott nio år i Danmark och hade fem barn. Misstanke om könsstympning hade uppstått och representanter för barnavårdsmyndigheter gjorde hembesök hos familjen tillsammans med en

skolläkare. Föräldrarna protesterade mot genital undersökning av dottern under flera timmar, men efter hot om tvångsomhändertagande av flickan gav de slutligen upp. Flickan lades på ett bord för undersökning, och det kunde konstateras att inget ingrepp ägt rum.

Händelsen väckte starka reaktioner hos många somalier i Danmark (och också hos en del ”vanliga danskar”). Här finns en pågående process som får konkreta politiska resultat, när det gäller hur frågan offentligt framställs i Danmark. Vi kan till exempel se hur den danska justitieministern har tvingats backa i sina uttalanden, som ett resultat av – eller åtminstone tidsmässigt efter – att Dualeh anmält danska staten till EU-domstolen i Strasbourg. Från att ha sagt ”*det får antas, att omskärrelse av här boende (somaliska) flickor fortsatt förekommer i icke närmare behyst utsträckning*”, får hon vid ett senare tillfälle erkänna att Justitiedepartementet och riksåklagaren ”*inte har kännedom om några fall*” (Ugeskrift for Læger 10, 3 mars 2003).

De danska somalierna har också fått visst stöd från några politiker på vänsterkanten, som drivit parollen att ”häxjakten” på somalier måste stoppas i frågan om kvinnlig omskärrelse.

I en artikel om omskärrelselagstiftningen i Skandinavien diskuterar en rättsvetare, Lene Ravn (1998), skillnaderna mellan Sverige och Danmark. Danmark, menar hon, har angripit frågan med ”besinning” och ”återhållsamhet”, då man satsat på ”vägledning i stället för att fara fram med nya och skärpta straffhot”. Hon skriver med viss ironi om Sveriges tilltag att skärpa både straffsats och terminologi i ljuset av frånvaron av konkreta fall, men konstaterar ändå att: ”*Även om jag således är ganska positiv till den danska angreppsvinkeln, undrar jag likväl över de inkonsekvenser och myter som existerar – också här i landet [Danmark]*” (1998:142).

I Sverige finns hittills inte många motkrafter mot den offentliga framställningen som påstår att i Sverige boende afrikaner i det fördolda och i stor skala fortsätter med att omskära sina döttrar. Man skulle kunna påstå att värden som lika lagskydd för alla utsatta barn, och nödvändigheten av att invandrare anpassar sig till våra värderingar och lagar i denna fråga, har starkt genomslag i den svenska debatten. Andra aspekter, som enskilda familjers maktlöshet inför myndigheters misstankar och risken för integritetskränkande åtgärder, har idag inget utrymme alls i Sverige. I den danska debatten har även dessa aspekter fått utrymme.

En annan skillnad mellan Sverige och Danmark på detta område är frågan om hur man debatterar förhållandet mellan manlig och kvinnlig omskärrelse. I Sverige är detta ämne fortfarande mycket laddat, och den som försöker jämföra omskärrelse på pojkar och flickor riskerar att betraktas som mycket märklig. I Danmark är det fritt fram att diskutera detta på ett mycket öppnare sätt. Ett exempel på argument är den ovan citerade rättsvetaren, som skriver att:

Det umiddelbare svar på spørgsmålet, om omskærrelse er strafbar i Danmark er både ja og nej. Omskærrelse i betydningen fjernelse af forhuden på *drenge*s kønslem udføres regelmæssigt af danske læger efter sædvane i visse befolkningsgrupper. Omskærrelse af *piger*, derimod, tager vi kraftigt afstand fra og opfatter som et groft kriminelt overgreb på pigen” (Ravn 1998:142; kursiv i original). ”Fra et ligestillingssynspunkt kan man sige, at drenge's retsbeskyttelse mod rituelle indgreb i kroppen er langt svagere end pigers (Ravn 2004:63).

Det omedelbara svaret på frågan om omskärelse är straffbart i Danmark är både ja och nej. Omskärelse i betydelsen avlägsnande av huden på pojkars könsorgan utföres regelmässigt av danska läkare utifrån den tradition som finns i vissa befolkningsgrupper. Omskärelse av flickor, däremot, tar vi kraftigt avstånd ifrån och uppfattar som ett grovt kriminellt övergrepp på flickan. [...] Ur jämställdhetsynvinkel kan man säga att pojkars rättsliga skydd mot rituella ingrepp i kroppen är långt svagare än flickors.

Denna jämförelse mellan Danmarks och Sveriges offentliga diskussioner om omskärelse tas inte upp här för att propagera vare sig för ett förbud av manlig omskärelse eller för en tillåtande attityd gentemot kvinnlig omskärelse. Det tas upp för att betona att det finns mycket att diskutera på området kring omskärelse – och att de bästa lösningarna uppkommer genom en öppen debatt där ”allt” kan sägas.

Massmedias framställning har betydelse

Spelar det någon roll hur massmedia rapporterar kring könsstympning och hur de vinklar sina reportage? Man skulle ju kunna tänka sig att det är ofarligt med vissa överdrifter och att dessa kan tjäna ett gott syfte: om överdrifter leder till att frågan får ökad uppmärksamhet, att högre anslag därmed anslås till stöd för preventivt arbete, då kan också fler flickor undgå omskärelse.

Man kan inte utesluta att så är fallet. Likväl måste vi också diskutera de negativa konsekvenserna av en massmedierapportering som överdriver problemets omfattning. Händelseutvecklingen efter ”De glömda flickorna” pekar på att många svenskafrikaner i de utpekade grupperna upplevde ökad stigmatisering.

I den nationella planen mot kvinnlig könsstympning (Socialdepartementet 2004) utlyses stöd till enskilda svenskafrikanska unga flickor. Detta stöd, riktat mot både omskurna och icke-omskurna, kan försvåras av att dessa flickor – genom reportage som ”De glömda flickorna” – känner sig utpekade som annorlunda och blir allmänt kategoriserade som ”stympade”. En omedelbar effekt av programmet var ett omfattande slagsmål i Rinkebyskolan, en av Sveriges invandrantätaste skolor, dagen efter att ”De glömda flickorna” sänts. Flickor från en annan etnisk grupp trakasserade somaliska flickor för att de var ”stympade”, pojkar från båda sidor gav sig in i konflikten som slutligen stoppades med hjälp av polisen (återgett av Asha Omar, samma dag intervjuad av den somaliska redaktionen på Sveriges Radio som gjorde ett inslag om konflikten).

Det faktum att dold kamera användes vid inspelning av reportaget fick effekten att misstänksamheten bredde ut sig. Personen med dold kamera var av afrikanskt ursprung, vilket fått många med bakgrund i dessa länder att undra vilka det går att lita på och vilka som bär med sig dold inspelningsutrustning. Möjligheterna till öppen dialog, som är så viktig i det förebyggande opinionsarbetet mot kvinnlig omskärelse, minskade drastiskt.

Reportaget ”De glömda flickorna” är ett extremt exempel på massmedias exploatering av könsstympningsfrågan. Men också mer sansade skildringar i massmedia kan få oavsedda negativa konsekvenser. När det gäller eritreaner och etiopier i Sverige tycks deras kollektiva självbilder bäras upp av en övertygelse om att de övergett praktiken att omskära flickor. Så är det inte när det gäller den somaliska gruppen.

Många svensksomalier hävdar att de själva, deras make eller maka, och deras närmsta släktingar och vänner har tagit avstånd från traditionen, men att det nog finns många *andra* som fortsätter med kvinnlig omskärelse också efter att de lämnat Somalia. Ofta bygger den sortens uttalanden på spekulation: man gissar att det måste vara så, eftersom traditionen är så utbredd i Somalia. Även om många somalier vet mycket om den här sedvänjan, så finns det ingen som vet säkert hur majoriteten av somalierna i Sverige tänker om det här. Det finns ingen arena för en bred offentlig diskussion, och då ämnet traditionellt är tabubelagt och ingreppet i Sverige dessutom olagligt, vandrar påståenden om kvinnlig omskärelse ryktesvägen. Den ”interna debatten” äger rum i mindre grupper inom den egna bekantskapskretsen, vilket gör det svårt för enskilda somalier att avgöra vad som händer bland landsmännen i stort.

Genomgången av misstänkta fall anmälda till polisen, de utredningar som ägt rum, samt en granskning av ”hörsägenfall” på fältet, ger bilden av ett alert system. Låt oss anta att det verkligen förekommer en storskalig dold omskärelseverksamhet i landet – hur stor är sannolikheten att det är *just* de ogrundade fallen som når myndigheternas kännedom? Vi har så många fall som visat sig handla om ogrundad misstanke, att det inte är rimligt att anta ett stort mörkertal. Hade det rört sig om ett stort antal familjer som utsätter sina döttrar för omskärelse, borde ett så alert system ha fångat upp åtminstone något enstaka fall som kunnat dokumenteras.

Denna slutsats stärks av bilden vi får från Danmark, där det alltså fram till juni 2003 har varit legalt för afrikaner att få sina döttrar omskurna i länder där det är tillåtet – inte heller här har man dokumenterat fall av omskärelse. Man kan invända att omskärelsen kanske sker på större barn – att ingreppet äger rum vid en tidpunkt efter att de genomgått undersökning vid skolstarten. Men om detta skett i större skala, är det sannolikt att något fall skulle ha nått myndigheternas kännedom. Under EU-studien i Sverige (Johnsdotter 2004), tillfrågades en socialarbetare i en invandrartät förort nära Stockholm om han hade hört talas om något fall av kvinnlig omskärelse på fältet. Han svarade att de får in många anmälningar som gäller familjevåld från unga tjejer: *”Om könsstympning hade varit vanligt bland somalierna här, då bade vi fått veta det av dom unga tjejerna här. Vi har inte fått in en enda anmälan som gäller könsstympning.”* Därför gjorde han personligen bedömningen att förekomsten av kvinnlig omskärelse bland svenskafrikanska flickor på hans fält måste vara låg.

Det kan alltså vara så att de allra flesta somalier i Sverige avstår från kvinnlig omskärelse, men att många inte vet att det förhåller sig så. Man har tagit sitt beslut på en individnivå, kanske efter diskussioner med sin närmaste krets, men utan vetskap om hur svenska somalier i ett större perspektiv tänker om traditionen. Genom massmedia får de auktoritativa budskap om att deras landsmän fortsätter omskära i stor skala.

Den allmänna bilden av att kvinnlig omskärelse upprätthålls av svenskafrikaner kan vara av avgörande betydelse för enskilda individers inställning. Låt oss använda oss av den amerikanske statsvetaren Gerry Mackies **konventionshypotes**, den som beskrevs i avsnittet ”Kvinnlig omskärelse som konvention”, sid. 28. Om Mackie har rätt i att den viktigaste grunden för vilket beslut man tar gällande den egna dottern är upplevelsen av hur ”alla andra” gör, eller att den egna inställningen påverkas av åt vilket håll ”vinden blåser” i den egna gruppen, då utgör massmedias framställning en allvarlig risk för ett visst antal enskilda flickor. Hypotetiskt sett skulle deras chanser att undgå omskärelse öka, om deras

mödrar fick signalen att kvinnlig omskärelse är en praktik som den egna gruppen övergett.

Författarnas avslutande kommentarer

I den här rapporten har kvinnlig omskärelse i Sverige diskuterats, med speciellt fokus på de etiopiska och eritreanska grupperna. Utifrån analys av intervju-materialet kunde vi konstatera att barn med etiopiska och eritreanska föräldrar i Sverige löper liten risk att bli omskurna. Intervjuerna vittnar om ett starkt avståndstagande från alla former av kvinnlig omskärelse och en frånvaro av bärande motiv. Denna hållning kan sammanfattas med att de intervjuade alla skulle avstå från att välja omskärelse utifrån det enkla faktum att de inte ser någon mening med att upprätthålla sedvänjan: den upplevs som *meningslös*.

Förändringar i synen på kvinnlig omskärelse är inte bara en fråga om ett abrupt nytänkande i samband med migration. Både Etiopien, Eritrea och Somalia har en historia av nationella kampanjer mot kvinnlig omskärelse, frivilligorganisationers opinionsarbete och andra processer som driver på debatt (som de förändrade könsrollerna inom den eritreanska befrielseörelsen). På individnivå finns det alltid personer som tar beslut som strider mot vad omgivningen uppfattar som bra beslut. De som vi ofta klassificerar som "traditionsbärare" är i själva verket aktörer som ständigt reflekterar, förhandlar och söker strategier. I samband med migration kan dessa processer få ökat spelrum.

Om man jämför den här studien med eritreaner och etiopier med det som framkommit i tidigare studier med svenska somalier (Johnsdotter et al. 2000, Johnsdotter 2002), skulle man kunna påstå att en del svenska somalier fortfarande kan se "goda" skäl till att flickor ska omskäras, även om en överväldigande majoritet tycks avstå för egen del. Diskussionen är ännu levande bland somalier i Sverige. Samtal kring för- och nackdelar med kvinnlig omskärelse är en diskussion som fortfarande har intensitet och väcker engagemang. Att det inte diskuteras lika livligt bland eritreaner och etiopier tolkas ibland i termer av att ämnet är så tabubelagt. Men den här studien visar att tystnaden till stor del kan bero på att frågan upplevs som utagerad – det är en tradition man lämnat bakom sig för länge sedan och som därmed inte behöver diskuteras. Detta styrks av att så få intervjupersoner kunde tänka sig att deras landsmän i Sverige skulle komma på tanken att utsätta en dotter för omskärelse.

Barn till eritreanska och etiopiska föräldrar räknas in i antalet flickor som är i riskzonen för omskärelse. Detta faktum väckte bestörtning hos en del intervjupersoner, och till och med viss munterhet hos en och annan. Bakgrunden till dessa reaktioner ska inte förstås som att dessa personer såg lättvindigt på kvinnlig omskärelse – tvärtom så visade nästan alla intervjuade en lika stark avsky inför dessa praktiker som många svenskar gör – utan som ett tecken på att integration av eritreaner och etiopier i Sverige har kommit väldigt långt, generellt sett. Många betraktade sina barn som etniskt svenska, eller som lika svenska som etiopiska/eritreanska. Att placera deras barn i kategorin "risk för omskärelse" blir för dem lika absurt som att man skulle placera in vilket svenskt barn som helst i denna kategori.

Ser man på massmedias bevakning av könsstymningsfrågan, och på uttalanden och åtgärds paket från offentliga instanser, blir det tydligt att det finns en rädsla för att lyfta fram förändringspotentialen i invandrargrupperna. År efter år upprätthålls bilden av en bevarad (men dold) praktik bland de svenska afrikanerna. Detta utgör i sig en paradox: det satsas anseende på att

förändra attityder i aktuella invandrargrupper – men samtidigt ser man inte, eller vill man inte se, den förändring som faktiskt ägt rum.

Det är som om det fanns en motsättning mellan att ha ett alert system och att göra en realistisk bedömning av hur många flickor i Sverige som verkligen är i riskzonen. Rent logiskt borde det inte finnas något hinder för att upprätthålla ett vaket system för att gynna upptäckt av misstänkta fall, samtidigt som man erkänner den stora potential för förändring som finns i de berörda invandrargrupperna.

Även om man inte kan sätta ett likhetstecken mellan frånvaro av dokumenterade fall och ett fullständigt upphörande av praktiken i varenda familj, finns det skäl att lyfta fram hur snabbt övergivandet av praktiken har skett i helhet inom de aktuella grupperna. Från en förekomst på mellan åttio och nästan hundra procent i hemländerna finner vi idag i Sverige inte ett enda belegg för att sedvänjan upprätthålls i exil. Varje enskilt fall, som kan finnas även om vi inte har kännedom om det, kan upplevas som tragiskt – men denna känsla bör inte utesluta en glädje över hur snabbt förekomsten sjunkit i grupperna i stort i samband med migration.

Referenser

- Abdu'r-Razzaq, Abu Bakr (1998)
Circumcision in Islam. London: Dar al Taqwa Ltd.
- Abusharaf, Rogaia Mustafa (2000)
Revisiting Feminist Discourses on Infibulation: Responses from Sudanese Feminists. In *Female "Circumcision" in Africa: Culture, Controversy, and Change*. Bettina Shell-Duncan and Ylva Hernlund, eds. Pp. 151-166. London: Lynne Rienner Publishers.
- Amnesty International (2004)
Campaign to Stop Violence Against Women. AI Index: ACT 77/018/2004, 6 February 2004.
- Andersson, Helena (1997)
Female Genital Mutilation and Religion in Ethiopia. In *Amidst Crosses and Minarets*. Helena Andersson and A.-M. Arthursson, eds. Pp. 11-34. Uppsala University: Department of Theology.
- Anees, Munawar A. (1989)
Genital Mutilations: Moral or Misgynous?. *Islamic Quarterly* 33(2):101-117.
- Baasher T.A. (1979)
Psychological aspects of female circumcision. In: WHO/EMRO technical publication no. 2. *Traditional practices affecting the health of women and children*. Geneva: World Health Organization, 1979:71-105.
- Barnes Lee, Virginia, and Janice Boddy (1994)
Aman: The Story of a Somali Girl. New York: Vintage Books. På svenska: *Aman: en somalisk kvinnas berättelse*. Stockholm: Richters.
- Browne, Dallas L. (1991)
Christian Missionaries, Western Feminists, and the Kikuyu Clitoridectomy Controversy. In *The Politics of Culture*. Brett Williams, ed. Pp. 243-272. Washington, London: Smithsonian Institution Press.
- Bullough, Vern L. (1995)
Sexuality and Religion. In *The Psychology of Sexual Orientation, Behavior, and Identity: A Handbook*. Louis Diamant and Richard D. McAnulty, eds. Pp. 444-456. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Burton, sir Francis Richard (1894)
The Book of the Thousand and One Nights. London: H.S. Nichols & Co.
- Daly, Mary (1979)
Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism. Boston, London: The Women's Press.

Davis, Gary, with Julius Ellis and Milo Hibbert (1999)
Female Circumcision: The Prevalence and Nature of the Ritual in Eritrea. *Military Medicine*, vol. 164, January 1999: 11-16.

Dellenborg, Lisen (2000)
Women Fighting for Their Rites: Female Circumcision in Casamance, Senegal or How female Circumcision Was Made Possible. Paper presented at the U-landsforskning 2000 Conference, Göteborg, 13-15 January 2000.

Dellenborg, Lisen (2001)
A Reflection on the Cultural Implications of Female Circumcision: Experiences from Fieldwork in Casamance, Southern Senegal. In Göteborg University in Africa – Africa at Göteborg University. A. Närman and J. Ewald, eds. Pp. 189-204. Gothenburg University: Centre for Africa Studies.

de Rachewiltz, Boris (1968 [1964])
Black Eros: Sexual Customs of Africa from Prehistory to the Present Day. London: George Allen & Unwin Ltd.

DHS (2001)
Ethiopia: *Demographic and Health Survey 2000*. Addis Ababa, Ethiopia: Central Statistic Authority/Calverton, Maryland, USA: ORC Macro.

DHS (2002)
Eritrea: *2002 Demographic and Health Survey*. Key Findings.

Dirie, Mahdi Ali, and Gunilla Lindmark (1991)
Female Circumcision in Somalia and Women's Motives. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica* 70:581–585.

El Dareer, Asma (1983)
Attitudes of Sudanese People to the Practice of Female Circumcision. *International Journal of Epidemiology* 12(2):138-144.

Essén, Birgitta (2001)
Perinatal Mortality Among Immigrants From Africa's Horn: The Importance of Experience, Rationality, and Tradition for Risk Assessment in Pregnancy and Childbirth. Ph.D. dissertation, Department of Obstetrics and Gynaecology, Malmö University Hospital, Lund University.

EWLA (2002)
A Note on Culturally Condoned Forms of Violence Against Women in Ethiopia: FGM, Early Marriage and Abduction. EWLA, Ethiopian Women's Lawyers Association, Hundee and Kembatta Women's Self-Help Centre.

Fábos, Anita Häusermann (2001)
Embodying Transition: FGC, Displacement, and Gender-making for Sudanese in Cairo. *Feminist Review* 69:90-110.

- Fletcher, C.R. (1999)
Circumcision in America in 1998: Attitudes, Beliefs and Charges of American Physicians. In Male and Female Circumcision: Medical, Legal, and Ethical Considerations in Pediatric Practice. G.C. Denniston, F.M. Hodges, and M.F. Milos, eds. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Gallo, Pia Grassivaro (1986)
Female Circumcision in Somalia: Some Psychological Aspects. Genus 41:133-147.
- Gebhart-Sayer, Angelika (1987)
Die Spitze des Bewusstseins: Untersuchungen zu Weltbild und Kunst der Shipibo-Conibo. Klaus Renner Verlag.
- Giladi, A. (1997)
Normative Islam Versus Local Tradition: Some Observations on Female Circumcision With Special Reference to Egypt. Arabica 1997 April, XLIV(2):254-267.
- Gollaher, David L. (2000)
Circumcision: A History of the World's Most Controversial Surgery. New York: Basic Books.
- Goode, Erich, and Nachman Ben-Yehuda (1995)
Moral Panics: The Social Construction of Deviance. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Grisaru, Nimrod, Simcha Lezer, and R.H. Belmaker (1997)
Ritual Genital Surgery Among Ethiopian Jews. Archives of Sexual Behavior 26(2):211-215.
- Gruenbaum, Ellen (1991)
The Islamic Movement, Development, and the Health Education: Recent Changes in the Health of Rural Women in Central Sudan. Social Science and Medicine 33(6):637-645.
- Gruenbaum, Ellen (1994)
Women's Rights and Cultural Self-Determination in the Female Genital Mutilation Controversy. Paper presented at a Symposium on Women and Human Rights, American Anthropological Association Annual Meeting, Atlanta, Georgia, December 1994.
- Gruenbaum, Ellen (1996)
The Cultural Debate Over Female Circumcision: The Sudanese Are Arguing This One Out For Themselves. Medical Anthropology Quarterly 10(4):455-475.
- Gruenbaum, Ellen (2000)
Is Female "Circumcision" a Maladaptive Cultural Pattern? In Female "Circumcision" in Africa: Culture, Controversy, and Change. Bettina Shell-Duncan and Ylva, eds. Pp. 41-54. London: Lynne Rienner Publishers.

- Gruenbaum, Ellen (2001)
The Female Circumcision Controversy: An Anthropological Perspective. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hedin, Christer (1994)
Islam i vardagen och världen. Stockholm: Arena.
- Hosken, Fran P. (1979)
The Hosken Report: Genital and Sexual Mutilation of Females. Lexington, MA: Women's International Network News.
- Johnsdotter, Sara (2002)
Created by God: How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision. Doct. diss. Department of Social Anthropology, Lund University.
- Johnsdotter, Sara (2003)
Somali women in Western exile reassessing female circumcision: The role of Islamic teachings. Journal of Muslim Minority Affairs 23(1):361-373.
- Johnsdotter, Sara (2004)
FGM in Sweden: Swedish Legislation Regarding "female genital mutilation" and implementation of the law. EC-Daphne project. Research Report in Sociology 2004:1. Department of Sociology, Lund University.
- Johnsdotter, Sara, med Aje Carlbom, Ali Elmi och Asha Omar (2000)
Som Gud skapade oss: Förhållningssätt till kvinnlig omskärelse bland somalier i Malmö. Malmö: Program Sexuell hälsa. Kan laddas ner från Socialstyrelsens hemsida, www.sos.se
- Johnsdotter, Sara and Birgitta Essén (2004a)
Analys av lagstiftning rörande ingrepp i kvinnliga genitalier. Estetiska och sexuella motiv godtas – men inte religiöst traditionella. Läkartidningen 2004(37):2810-2.
- Johnsdotter, Sara and Birgitta Essén (2004b)
Sexual Health among Young Somali Women in Sweden: Living with Conflicting Culturally Determined Sexual Ideologies. Paper presented at the conference "Advancing Knowledge on Psycho-Sexual Effects of FGM/C: Assessing the Evidence". Alexandria, Egypt. October 10-12, 2004. Available at <http://www.intact-network.net/main2/document/articles/johnsdotterabstract.htm>
- Kassamali, Noor J. (1998)
When Modernity Confronts Traditional Practices: Female Genital Cutting in Northeast Africa. In *Women in Muslim Societies: Diversity Within Unity*. H. L. Bodman and N. Tohidi, eds. Pp. 39-61. London: Lynne Rienner Publishers.
- Kenyon, F.G. (1893)
Greek Papyri in the British Museum. Catalogue, with texts. London: Kegan Paul, Trench, Trübner and Co, and the Oxford University Press.

Leval, Amy, with Catarina Widmark, Carol Tishelman, and Beth Maina Ahlberg (2004)

The encounters that rupture the myth: Contradictions in midwives' descriptions and explanations of circumcised women immigrants' sexuality. Health Care For Women International 25(8):743-760.

Lightfoot-Klein, Hanny (1989)

Prisoners of Ritual: An Odyssey into Female Genital Circumcision in Africa. New York, London: The Haworth Press.

Linde, Charlotte (1993)

Life Stories: The Creation of Coherence. New York: Oxford University Press.

Lockhat, Haseena (2004)

Female Genital Mutilation: Treating the tears. Middlesex: Middlesex University Press.

Lowenstein, L. F. (1978)

Attitudes and Attitude Differences to Female Genital Mutilation in the Sudan: Is There a Change on the Horizon?" Social Science and Medicine 12:417-421.

Mackie, Gerry (1996)

Ending Footbinding and Infibulation: A Convention Account. American Sociological Review 61: 999-1017.

Mackie, Gerry (2000)

Female Genital Cutting: The Beginning of the End. In Female "Circumcision" in Africa: Culture, Controversy, and Change. Bettina Shell-Duncan and Ylva Hernlund, eds. Pp. 253-281. London: Lynne Rienner Publishers.

Malmström, Maria (1999)

Möte med det främmande: Kvinnlig könsstympning. Lärares, förskollärares och fritidspedagogers handlingsförfarande och förhållningsätt avseende kvinnlig könsstympning. Göteborg: Göteborgs invandrarförvaltning. (Kan beställas från SDF Frölunda.)

McGown, Rima Berns (1999)

Muslims in the Diaspora: The Somali Communities of London and Toronto. Toronto: University of Toronto Press.

McGown, Rima Berns (2003)

Writing across difference: Standing on authentic ground. Journal of Muslim Minority Affairs 23(1):163-171.

Meinardus, Otto (1967)

Mythological, Historical and Sociological Aspects of the Practice of Female Circumcision among the Egyptians. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae 16:387-397.

Miller, Alice (1997)

Breaking Down the Wall of Silence [Abbruch der Schweigemauer, 1990]. London: Virago Press. På svenska: *Riv tigandets mur: sanning byggd på fakta.* Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1991.

- Missailidis, K and M Gebre-Medhin (2000)
Female genital mutilation in Eastern Ethiopia. *The Lancet* 356:137.
- Moore, Harry Gage (1866)
Clitoridectomy. *The Lancet*, 23 June 1866, p. 699.
- Morison, Linda, with S. Dirir, J. Warsame, A. Dirir, and S. Elmi (1998)
Experiences, Attitudes and Views of Young, Single Somalis Living in London, on Female Circumcision. A collaborative project between the London Black Women's Health Project and the London School of Hygiene and Tropical Medicine. London: London School of Hygiene and Tropical Medicine.
- Morison, Linda, with S. Dirir, J. Warsame, A. Dirir, and S. Elmi (2004)
How experiences and attitudes relating to female circumcision vary according to age on arrival in Britain: a study among young Somalis in London. *Ethnicity and Health* 9(1):75-100.
- Morison, Linda, with C. Scherf, G. Ekpo, K. Paine, B. West, R. Coleman and G. Walraven (2001)
The long-term reproductive health consequences of female genital cutting in rural Gambia: a community-based survey. *Tropical Medicine and International health* 6(8):643-653.
- Natsoulas, Theodore (1998)
The Politicization of the Ban of Female Circumcision and the Rise of the Independent School Movement in Kenya. The KCA, the Missions and Government, 1929-1932. *Journal of African Studies* 33(2):137-158.
- NCTPE (1998)
Baseline Survey on Harmful Traditional Practices in Ethiopia. Addis Ababa: NCTPE.
- Obermeyer, Carla Makhoulf (1999)
Female Genital Surgeries: The Known, the Unknown, and the Unknowable. *Medical Anthropology Quarterly* 13(1):79-106.
- Obermeyer, Carla Makhoulf (2003)
The Health Consequences of Female Circumcision: Science, Advocacy, and Standards of Evidence. *Medical Anthropology Quarterly* 17:394-412.
- Obiora, L. Amede (1997a)
Bridges and Barricades: Rethinking Polemics and Intransigence in the Campaign Against Female Circumcision. Electronic edition. *Case Western Reserve Law Review* 47(2):275-379.
- Obiora, L. Amede (1997b)
The Little Foxes that Spoil the Vine: Revising the Feminist Critique of Female Circumcision. *Canadian Journal of Women and Law* 9(1):46-73.
- Odede, Rachel and Eden Asghedom (2001)
The continuum of violence against women in Eritrea. *Development* 44(3):69-73.

- Omsäter, Margareta (1996)
Den smärtsamma traditionen: Om göteborgsprojektet mot kvinnlig könsstympning. Göteborg: Göteborgs invandrarförvaltning.
- Palmgren, Mats (2002)
Kvinnlig könsstympning i Angered. Opublicerat PM, Angered polisdistrikt, Göteborg.
- Pankhurst, Richard (1998)
The Ethiopians. Oxford: Blackwell.
- Ploss & Bertel (1905/1885)
Das Weib in der Natur- und Völkerkunde [Kvinnan inom naturvetenskapen och etnografien]. Leipzig.
- Pool, David (1997)
Eritrea: Towards Unity in Diversity. A MRG International Report 97/1. UK: Minority Rights Group International.
- Prop. 1998/99:70
Könsstympning: Borttagande av kravet på dubbel straffbarhet. Proposition 1998/99:70. Stockholm: Socialdepartementet.
- Rahman, Anika & Toubia, Nahid (2000)
Female Genital Mutilation: A guide to laws and policies worldwide. London, New York: Zed Books
- Ravn, Lene (1998)
Omskærelse i strafferetten. Kriminalistisk Årbog 1998. 141-154.
- Ravn, Lene (2004)
Intressant og overflødig: Ny lov om kvindelig omskæring i Danmark. I *Omskæring: Set i lyset af danske og internationale deklamationer om seksuel og reproduktiv sundhed og rettigheder og børns rettigheder* (Hanne Bang, ed). Institut for Folkesundhedsvidenskab, Afdeling for Medicinsk Kvinde- og Kønsforskning. Københavns Universitet.
- Remondino, P.C. (1891)
History of circumcision from the earliest times to the present: Moral and physical reason for its performance. The physicians' and students' ready reference series 11. Philadelphia.
- Rye, Simon (2002)
Circumcision in Urban Ethiopia: Practices, Discourses and Contexts. Ph.D. dissertation, Department of Social Anthropology, University of Oslo.
- Rädda Barnen (1994)
An Evaluation of The National Committee on Traditional practices in Ethiopia (NCTPE). Stockholm: Rädda Barnen.
- Seligmann, C.G. (1913)
Some Aspects of the Hamitic Problem in the Anglo-Egyptian Sudan. The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 43:593-705.

- Seyoum, Elias (1998)
Ethiopians in Sweden: A sociogeographical study. Arbetsrapport vid Kulturgeografiska institutionen. Uppsala: Uppsala universitet.
- Sheehan, Elizabeth A. (1997)
Victorian Clitoridectomy: Isaac Baker Brown and His Harmless Operative Procedure. In *The Gender/Sexuality Reader: Culture, History, Political Economy*. R. N. Lancaster and M. di Leonardo, eds. Pp. 325-334. New York, London: Routledge.
- Socialdepartementet (2004)
Nationell handlingsplan mot kvinnlig könsstympning. Stockholm: Socialdepartementet.
- Socialstyrelsen (2002)
Kvinnlig könsstympning: Ett utbildningsmaterial för skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Strabo (1983)
The Geography of Strabo. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- Sundhedsstyrelsen (1999)
Forebyggelse af omskæring af piger. København: Sundhedsstyrelsen.
- Sundquist, Jan (2002)
Invandringen till Sverige 1945-2001. I Födelselandets betydelse: En rapport om hälsan hos olika invandrargrupper i Sverige. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Talle, Aud 1991[1987]
Kvinnlig könsstympning: ett sätt att skapa kvinnor och män. I Från kön till genus: Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv. Don Kulick, ed. Pp. 35-59. Stockholm: Carlssons.
- Talle, Aud (1993)
Transforming Women into "Pure" Agnates: Aspects of Female Infibulation in Somalia. In *Carved Flesh/Cast Selves: Gendered Symbols and Social Practices*. Vigdis Broch-Due, Ingrid Rudie, and Tone Bleie, eds. Pp. 83-106. Oxford: Berg.
- Talle, Aud (2003)
Om kvinnelig omskjæring: Debatt og erfaring. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Tamaddon, Leila, with Sara Johnsdotter and Birgitta Essén (2003)
Swedish health care providers' experiences and knowledge of female genital cutting. Submitted manuscript.
- Toubia, Nahid (1999)
Caring for Women with Circumcision: A Technical Manual for Health Care Providers. New York: Rainbo.
- Wallerstein, Edward (1999)

Circumcision: Information, misinformation, disinformation. In Male and Female Circumcision: Medical, Legal, and Ethical Considerations in Pediatric Practice. G.C. Denniston, F.M. Hodges, and M.F. Milos, eds. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Warsame, Aamina with Sadiya Ahmed and Aud Talle (1985)
Social and Cultural Aspects of Female Circumcision and Infibulation: A Preliminary Report. Stockholm: SOMEK and SAREC.

WHO (1998)
Female Genital Mutilation: An overview.

Widstrand, Carl Gösta (1964)
Female Infibulation. Studia Ethnographica Upsaliensia 20, Varia I:95-124.

Williams, Linda, and Teresa Sobieszczyk (1997)
Attitudes Surrounding the Continuation of Female Circumcision in the Sudan: Passing the Tradition to the Next Generation. Journal of Marriage and Family 59:966-981.

Wilson, Amrit (1991)
The Challenge Road: Women and the Eritrean Revolution. London: Earthscan Publications Ltd.

Winkel, Eric (1995)
A Muslim Perspective on Female Circumcision. Women & Health 23:1-7.